

№ 4 (158) Квітень 2009

Здано до друку 31.03.2009 р.

Засновник і видавець:
Національний банк України

Адреса: вул. Інститутська, 9,
Київ-8, 01008, Україна

Журнал рекомендовано до друку Вченою радою
Київського національного економічного
університету ім. Вадима Гетьмана

Постановою президії ВАК України
від 09. 02. 2000 р. №2-02/12
журнал "Вісник Національного банку України
внесено до Переліку фахових видань України №4.

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ

тел./факс: (044) 524-96-25
тел.: (044) 527-39-44, 527-38-06, 525-38-25
E-mail: litvinova@bank.gov.ua
http: //www.bank.gov.ua

Передплатний індекс 74132

© Вісник Національного банку України, 2009

ВІСНИК

Національного банку України

Щомісячний науково-практичний журнал
Національного банку України

Видається з березня 1995 року

ЗМІСТ

НАГЛЯД, АУДИТ, КОНТРОЛЬ

О.Бережний

Ризики використання послуг банків для легалізації доходів, отриманих
злочинним шляхом, або фінансування тероризму в системі банківських
ризиків3

МАКРОЕКОНОМІКА

О.Барановський

Антикризові заходи урядів і центральних банків зарубіжних країн 8

Д.Полозенко

Про основні чинники подолання фінансово-кредитної кризи в Україні28

БАНКИ УКРАЇНИ

Ж.Довгань

Фінансова стійкість банківських установ у період економічної кризи20

Основні показники діяльності банків України на 1 березня 2009 року27

Інформація про банки України з тимчасовою адміністрацією43

Н.Заславська

Особливості формування ресурсів банківського сектору регіону та
їх розміщення в реальну економіку52

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

КІРЄВ О.І. (голова),	ПАЛАМАРЧУК А.Б.,
БУРЯК С.В.,	ПАСІЧНИК В.В.,
БАЖАЛ Ю.М.,	ПАТРИКАЦ Л.М.,
ГАЙДАР Є.Т.,	ПЕТРИК О.І.,
ГАЛЬ В.М.,	ПОДОЛІВ І.В.,
ГАЛЬЧИНСЬКИЙ А.С.,	РАЄВСЬКИЙ К.С.,
ГЕСЬ В.М.,	РИЧАКІВСЬКА В.І.,
ГРЕБЕНІК Н.І.,	САВЛУК М.І.,
ГРУШКО В.І.,	САВЧЕНКО А.С.,
ДОМБРОВСЬКИЙ Марек,	СЕНИЦЬ П.М.,
ІЛАРІОНОВ А.М.,	СМОВЖЕНКО Т.С.,
КРАВЕЦЬ В.М.,	ФЕДОСОВ В.М.,
КРОТЮК В.Л.,	ХОФМАНН Лутц,
КРЮЧКОВА І.В.,	ШАРОВ О.М.,
ЛАНДІНА Т.В.,	ШЕВЦОВА О.Й.,
МАТВІЄНКО В.П.,	ШЛАПАК О.В.,
МЕЛЬНИЧУК М.О.,	ШУМИЛО І.А.,
МІЩЕНКО В.І.,	ЮЩЕНКО В.А.,
МОРОЗ А.М.,	ЯРЕМЕНКО С.О.,
ОСАДЕЦЬ С.С.,	ЯЦЕНЮК А.П.

РЕДАКЦІЯ ПЕРІОДИЧНИХ ВИДАНЬ НБУ

Головний редактор	ПАТРИКАЦ Л.М.
Заступник головного редактора	КРОХМАЛЮК Д.І.
Начальник відділу з випуску журналу "Вісник НБУ"	ПАПУША А.В.
Заступник начальника відділу — редактор з питань діяльності банків України, інформаційно-програмного забезпечення та розрахунків	ЗАЄЦЬ О.С.
Редактор з питань валютного регулювання та міжнародних банківських зв'язків	ПАЦЕРА М.М.
Редактор з питань законодавчого забезпечення діяльності банків та економічної освіти	ПІДВИСОЦЬКИЙ Р.В.
Відповідальний секретар	ЛІПІНСЬКА С.М.
Головний художник	КОЗИЦЬКА С.Г.
Літературний редактор	КУХАРЧУК М.В.
Дизайнери:	ПЛАТОНОВА Н.Г., ХАРУК О.В.
Коректор	СІЛЬВЕРСТОВА А.І.
Оператор	ЛИТВИНОВА Н.В.
Реклама і розповсюдження:	ГРИЦЕНКО М.Р., НЕВСЬКИЙ Д.О., НЕГРЕБЕЦЬКИЙ В.С.
Фото:	ПАПУША А.В.
Черговий редактор	ПАПУША А.В.

Журнал зареєстровано Держкомвидавом України
09.06.1994 р., свідоцтво KB № 691

Дизайн: Редакція періодичних видань НБУ
Надруковано з готового оригінал-макета
відділом видавничого обслуговування
Господарсько-експлуатаційного управління НБУ

Адреса друкарні:
просп. Науки, 7, Київ-28, 03028, Україна

Формат 60 × 90 / 8
Друк на цифровому обладнанні
Фіз. друк. арк. 9.0
Умовн. друк. арк. 9.0
Обл.-вид. арк. 9.7
Тираж 2000 прим.

При передруку матеріалів, опублікованих у журналі,
поширення на "Вісник Національного банку України"
обов'язкове.

Редакція може публікувати матеріали
в порядку обговорення, не поділяючи думку автора.
Відповідальність за точність викладених фактів
несе автор, а за зміст рекламних матеріалів —
рекламодавець.

О.Чуб

Вплив іноземного капіталу на ефективність банківської системи України 56

Зміни і доповнення до Державного реєстру банків, внесені у лютому 2009 р. 61

Банки, включені до Державного реєстру банків у лютому 2009 р. 61

І.Ковалишин

Стан і тенденції розвитку національного ринку іпотечного кредитування 62

ФІНАНСОВИЙ РИНОК

Офіційний курс гривні щодо іноземних валют, який встановлюється
Національним банком України один раз на місяць (за лютий 2009 року) 31

Офіційний курс гривні щодо іноземних валют, який встановлюється
Національним банком України щоденно (за лютий 2009 року) 32

Ринок державних цінних паперів України у лютому 2009 року 39

Основні монетарні параметри грошово-кредитного ринку України
у лютому 2009 року 67

СВІТОВА ЕКОНОМІКА**В.Козюк**

Проблема проциклічності у сфері глобальних фінансових та монетарних
процесів 34

ЕКОНОМІЧНА ОСВІТА**Л.Козанкевич**

Швейцарські експерти діляться досвідом із харківськими студентами 41

БЕЗГОТІВКОВІ РОЗРАХУНКИ**В.Харченко**

Підсумки діяльності банків України на ринку платіжних карток у 2008 році 44

ЛІТОПИС БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ**В.Ільїн**

Еволюція грошей: від засобу обміну – до загальної міри цінностей 68

АНОТАЦІЇ 72

Дослідження /

Олексій Бережний

Директор департаменту з питань запобігання використанню банківської системи для легалізації кримінальних доходів та фінансування тероризму
Національного банку України

Ризики використання послуг банків для легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, або фінансування тероризму в системі банківських ризиків

Сьогоденний банківський бізнес – це широкий спектр різноманітних банківських та інших фінансових послуг. Він організований на основі ринкової конкуренції та взаємодії з усіма зацікавленими сторонами. Банківський бізнес прагне зберегти суспільну довіру до себе шляхом ефективної та стабільної роботи кожного банку, який є самостійним учасником банківського ринку.

У центрі уваги сучасного банку перебувають проблеми корпоративного управління, освоєння нових і реструктуризація традиційних сфер діяльності тощо. Однією з найважливіших ланок роботи банку є належна оцінка ризиків.

НОВІ АСПЕКТИ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ

У міжнародній практиці засадою класифікації банківських ризиків вважаються стандарти Базельського комітету з банківського нагляду (Базель II) [19].

Питанню ризикології в Україні приділяється багато уваги. Його ґрунтовно розглянуто у працях П.І.Верченко [6], В.В.Вітлінського, Г.І.Великоіваненко [7], І.І.Д'яконової [8], І.Ю.Івченко [9], [10], А.В.Ігнатова [11], А.В.Матвійчука [13], А.О.Старостіна, В.А.Кравченко [16], В.А.Фурсової [17], А.С.Шапкіна, В.А.Шапкіна [18] та інших дослідників. Зазначені автори приділяють чільну увагу таким аспектам дослідження економічної ризикології, як оцінка ступеня ризику, прийняття багатоцільових багатокритеріальних управлінських рішень, удосконалення банківських операцій, попередження ризиків та управління тощо. Серед іноземних учених зазначену проблематику досліджують Крішнан К.Н. (Krishnan C.N.V.), П. Рітчен Г. (P. Ritchken H.), Томсон Дж. Б. (Thomson J.B.) [21], Джон Г. Бойд (John H. Boyd), Джанні Де Ніколо (Gianni De Nicolo) [19], Льюеллен К. (Lewellen K.) [22] та інші.

Проте реалії сьогодення потребують вивчення нових аспектів банківської

діяльності та пов'язаних із ними ризиків. Мета статті – дослідження та аналіз сучасної системи банківських ризиків, а також визначення поняття ризику використання послуг банків з метою легалізації кримінальних доходів і фінансування тероризму в системі ризиків.

Безперечно, сучасні банки не є незалежними, одноосібними гравцями на світовому фінансовому ринку. Банківський бізнес, як і будь-який вид економічної діяльності, підпорядкований загальним законам ринку і зазнає численних загроз та ризиків. Отож для комерційних банків важливим аспектом їх роботи є ефективне управління ризиками, котре включає як моніторинг, так і мінімізацію та кількісну або якісну оцінку ризиків, що впливають на прибутковість і розвиток банківської системи країни. Поліпшення діяльності банків істотно залежить від удосконалення управління ризиками, що полягає в реалізації сукупності методів і прийомів прогнозування появи ризикових подій та необхідності вживати відповідні заходи для ліквідації чи зменшення негативних наслідків таких подій [14].

Ключовим поняттям ризикології як науки про основні закономірності, принципи та інструменти визначення, оцінки й управління ризиком є поняття “ризик”, що означає вірогідність настання несприятливої події.

В економічній літературі [12] поняття “ризик” трактується як імовірність чи загроза втрати суб'єктами господарювання частини своїх ресурсів, недоотримання доходів чи виникнення додаткових витрат у результаті виробничої чи фінансової діяльності. Ризик породжується невизначеністю і конфліктністю, що існують незалежно від їх усвідомлення особами, котрі приймають рішення, і визначається необхідністю розв'язувати завдання, результат реалізації якого може відрізнятися від очікуваного.

Загалом концептуалізоване на цій основі поняття ризику сприймається неоднозначно [7]:

1. Ризик як відображення об'єктивної непевності, котра сприймається як свідомо інтерпретація непевності суб'єкта оцінювання, управління;

2. Ризик як непевність внаслідок її психологічного сприйняття. У цьому розумінні ризик є комбінацією азарту і цілеспрямованих дій та вимірюється за допомогою показника ймовірності (ступеня, міри) переконаності особи. Водночас ризик супроводжує процес пізнання людиною світу;

3. Зв'язок “ризик – непевність” можна трактувати як суто психологічне явище, що проявляється лише в аспекті людських відчуттів і людського досвіду (поведінки суб'єкта). Послідовники психологічного підходу посиляються

на наявність тісного зв'язку між суб'єктивними переживаннями людини та об'єктивною дійсністю. Згідно з цією позицією величина ризику повинна змінюватися відповідно до психології та свідомості особи, котра наражається на щось невідоме.

Як бачимо, діада “об'єктивне-суб'єктивне” має досить широкий діапазон. Однак у міру відходу від об'єктивізації непевності й переходу до її суб'єктивного сприйняття для визначення на її підґрунті рівня ризику теоретична цінність таких спроб та отриманих результатів дедалі знижується, оскільки зменшуються можливості кількісної оцінки (квантифікації) ступеня ризику.

Водночас серед низки варіантів уживання слова “ризик” можна виділити певний семантичний інваріант, пов'язаний, по-перше, з констатацією невизначеності, недетермінованості, випадковості результатів ризикової діяльності а, по-друге, з оцінковим судженням щодо несприятливості, загрози можливих результатів такої діяльності.

Отже, ризик — це об'єктивно-суб'єктивна категорія, котра стосується діяльності суб'єктів, пов'язаної з подоланням невизначеності й конфліктності в ситуації неминучого вибору.

Підбиваючи підсумки, зазначимо, що категорію “ризик” можна розглядати в трьох ключових аспектах, а саме:

- ♦ як імовірність настання певної події;
- ♦ як ступінь відхилення від бажаного результату;
- ♦ як міру невдачі.

Разом із тим, характерний для банківської діяльності ризик має свої особливості, тому розглянемо зазначену категорію детальніше.

Поняття “банківський ризик” автор праці [9] визначає як загрозу втрати банком частини своїх ресурсів, недоотримання доходів чи додаткових витрат у результаті здійснення фінансових операцій. Ризик виражається ймовірністю таких небажаних результатів, як втрата прибутку і виникнення збитків унаслідок неплатежів за виданими кредитами, скорочення ресурсної бази, здійснення виплат за забалансовими операціями тощо.

З точки зору системного підходу сутність об'єктивно-суб'єктивної категорії “ризик” полягає у подоланні невизначеності, випадковості, конфліктності в ситуації неминучого вибору, що відображає ступінь досягнення суб'єктом очікуваного результату.

ХАРАКТЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ КЛАСИФІКАЦІЇ КАТЕГОРІЙ РИЗИКІВ БАНКІВСЬКОГО БІЗНЕСУ ЗА СТАНДАРТАМИ БАЗЕЛЯ II

Як зазначає автор праці [12], система банківських ризиків складається з двох підсистем: об'єкта ризику та суб'єкта ризику (див. схему 1).

Наявність ризику не обов'язково є причиною для занепокоєння. Для розгляду ризиків у ширшій перспективі наглядовці мають вирішити, чи виправдані ризики, які бере на себе банк. Ризики вважаються виправданими, якщо вони зрозумілі, контрольовані, їх можна виміряти, а ще — відповідають спроможності банку швидко реагувати на негативні обставини. Невиправданий ризик впливає з навмисних або ненавмисних дій. Якщо ризики не виправдані, наглядовці мають взаємодіяти з керівництвом і спостережною радою банку і спонукати їх до пом'якшення або усунення цих не виправданих ризиків. Заходи, які в цій ситуації має здійснити банк, включають зменшення сум під ризиком, збільшення капіталу або зміцнення процесів управління ризиками.

Категорії ризиків, властивих банківському бізнесу, за стандартами Базельського комітету з банківського нагляду (Базель II) загалом класифікуються як фінансовий, операційний та бізнес-ризик (див. таблицю 1).

Слід наголосити, що окреслений нами підхід до класифікації банківських ризиків є універсалізованим, хоча він не завжди враховує специфічні види ризиків, притаманні банківським установам на певних внутрішніх

ринках, а також ризики, які визначаються, управляються, лімітуються чи усуваються регуляторами.

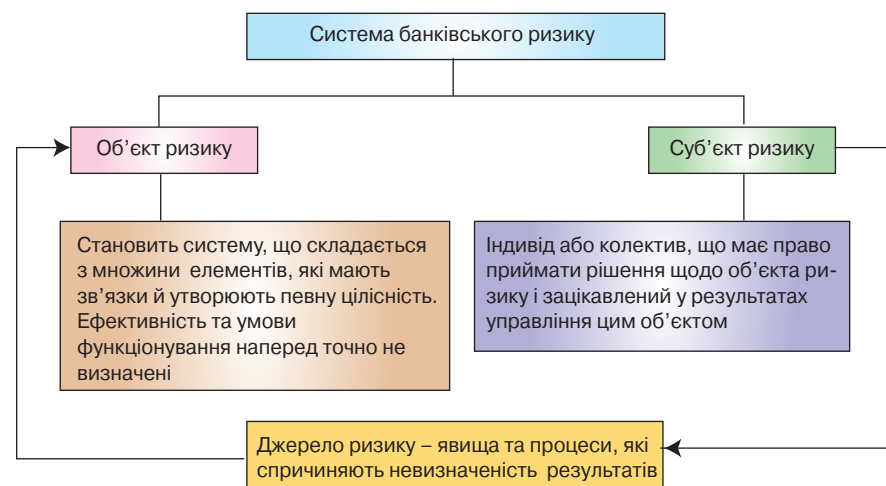
КАТЕГОРІЇ РИЗИКУ, ВИЗНАЧЕНІ НАЦІОНАЛЬНИМ БАНКОМ УКРАЇНИ

Національний банк України (НБУ) є центральним банком України, особливим центральним органом державного управління. Його юридичний статус, завдання, функції, повноваження і принципи організації визначаються Конституцією України [1], Законом України “Про Національний банк України” [2] та іншими законами [зокрема 3, 4]. Він здійснює регулювання та нагляд за діяльністю вітчизняних банків, а також управління золотовалютним резервом України.

Зокрема, однією із функцій НБУ є банківське регулювання. Ця функція полягає у створенні системи норм, які регулюють діяльність банків, визначають загальні принципи банківської діяльності, порядок здійснення банківського нагляду, відповідальність за порушення банківського законодавства.

Разом з тим, у контексті банківської системи нагляд на основі оцінки ризиків визначає сфери діяльності, які сукупно можуть становити неприйнятний рівень ризику для банківської системи. Коли йдеться про високоризикові види діяльності або види діяльності, що стали особливо ризиковими через ринкові умови, Національний банк України відповідно впливає на банківську систему через взаємодію з нею за допомогою безпосереднього нагляду, а також через свої відповідні нормативно-правові акти. В ситуаціях, коли конкретний банк не управляє належним чином своїми

Схема 1. Система банківських ризиків

НАГЛЯД, АУДИТ, КОНТРОЛЬ

Таблиця 1. Категорії ризиків, властивих банківському бізнесу

Категорія ризику		Характеристика
Фінансовий ризик	Ризик ліквідності	Небезпека втрат у разі неспроможності банку покрити свої зобов'язання за пасивами балансу, вимогами за активами
	Кредитний	Невпевненість кредитора в тому, що боржник збереже намір виконати свої зобов'язання відповідно до термінів та умов кредитної угоди. У банківській діяльності варто розрізняти такі рівні кредитного ризику: – ризик за окремою угодою – ймовірність збитків унаслідок невиконання позичальником конкретної кредитної угоди; – ризик усього портфеля – величина ризиків за всіма угодами кредитного портфеля
	Ринковий	Наявний або потенційний ризик для надходжень та капіталу, який виникає через несприятливі коливання вартості цінних паперів, товарів і курсів іноземних валют за тими інструментами, які є в торговельному портфелі. Цей ризик випливає з маркетингів, дилінгу, прийняття позицій з боргових та пайових цінних паперів, валют, товарів і похідних інструментів (деривативів)
Операційний ризик	Ризик персоналу	Людський фактор може бути джерелом ризику внаслідок дії конкурентів, використання секретної інформації, недотримання конфіденційності, що породжує брак знань про об'єкт керування (ризик вивчення) або помилкові дії менеджера чи оператора (ризик дії), конфлікти
	Технологічний ризик	Ризик, пов'язаний з використанням у діяльності банку технічних засобів, високотехнологічного обладнання і технологій. Цей вид ризику породжується помилками у комп'ютерних програмах, математичних моделях, формулах і розрахунках
	Системний ризик	Ризик, пов'язаний зі зміною цін на акції, їх прибутковістю, поточним і очікуваним відсотком за облігаціями, очікуваними розмірами дивіденду і додатковим прибутком, викликаними загальноринковими коливаннями
	Ризик зовнішнього середовища	Ризик, безпосередньо не пов'язаний з діяльністю банку чи його партнерів, а спричинений впливом великої кількості політичних, економічних, демографічних, соціальних, географічних та інших факторів
Бізнес-ризик	Стратегічний ризик	Ризик розроблення неефективних довгострокових планів, принципів управління, основних і глобальних цілей, задач, їх обсягів та видів
	Ризик дій акціонерів	
	Ризик дій менеджменту	Можливість неправильних дій щодо використання тих чи інших інструментів у процесі досягнення поставлених цілей
	Юридичний ризик	Ризик зменшення активів або збільшення зобов'язань банку внаслідок неадекватного чи помилкового юридичного висновку або документації; ризик неврахування змін у законодавстві та пов'язаний з цим ризик застосування штрафних санкцій
	Репутаційний ризик	Потенційне зменшення клієнтської бази через несприятливий імідж банку. Даний ризик може призводити як до зменшення клієнтської бази, так і до ускладнень при встановленні нових відносин із партнерами

Джерела: [19], [20], [9].

ризиками, НБУ вживає заходи впливу щодо керівництва банку з метою приведення його дій до відповідності з основоположними принципами банківської діяльності.

При цьому НБУ визначає банківський ризик (згідно з методичними вказівками стосовно інспектування банків “Система оцінки ризиків”, схваленими постановою Правління Національного банку України від 15.03.2004 р. №104 [15]) як ймовірність того, що події, очікувані або неочікувані, можуть мати негативний вплив на капітал та/або надходження банку.

Таким чином, з метою здійснення банківського нагляду НБУ виділив дев'ять категорій ризику [15], а саме: кредитний ризик, ризик ліквідності, ризик зміни процентної ставки, ринковий ризик, валютний ризик, операційно-технологічний ризик, ризик репутації, юридичний ризик та стратегічний ризик (див. таблицю 2).

Проаналізувавши висвітлені вище підходи, доходимо висновку, що класифікація банківських ризиків, запроваджена НБУ, практично повністю відповідає загальноприйнятій у банківській справі класифікації.

Окрім того, вивчаючи види банківських ризиків та їх особливості, слід зауважити специфіку таких видів банківського ризику, як репутаційний та юридичний, оскільки вони, на відміну від решти перерахованих видів ризику, як правило, не мають кількісної оцінки.

НОВІ МЕХАНІЗМИ БОРЬБИ З ВІДМИВАННЯМ “БРУДНИХ” КОШТІВ ТА ФІНАНСУВАННЯ ТЕРОРИЗМУ

Сьогодні відбувається кардинальна перебудова фінансової, й зокрема банківської сфери. Зростання міжнародних фінансових ринків та урізноманітнення фінансових інструментів забезпечили банкам ширший доступ до грошових коштів. Водночас ринки продовжують розширювати асортимент нових продуктів і послуг. Традиційна практика банківської справи, заснована на залученні депозитів та наданні кредитів, сьогодні становить лише частину діяльності типового банку і досить часто є найменш прибутковою.

З ускладненням функціонування фінансової сфери змінюється й роль банку. В його діяльності з'являються нові грані. Зокрема, розвиток економіко-правових відносин за останні роки зумовив появу такого напрямку в банківській діяльності, як фінансовий моніторинг. Тобто сучасна банківська система, піклуючись про збереження власної доброї репутації, запровадила й постійно вдосконалює механізми боротьби з відмиванням “брудних” коштів та фінансуванням тероризму.

До цього спонукало те, що легалізація доходів, одержаних злочинним шляхом, набула глобального характеру. За оцінками експертів, загальний відплив капіталу з країн СНД становить близько 11–12 млрд. доларів США щорічно. Частина з них – це гроші українського походження. Щороку в світі вводиться у законний обіг від 150 до 500 млрд. доларів США, здобутих злочинним шляхом. За підрахунками Міжнародного валютного фонду, річні прибутки злочинних організацій становлять майже 500 млрд. доларів США, що дорівнює приблизно 2% всесвітнього валового продукту. Їх відмивання сприяє зростанню організованої злочинності та її проникненню в легальну економіку [5].

Із 12 червня 2003 року в Україні діє Закон “Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом”. Він

Таблиця 2. Категорії ризиків, визначені Національним банком України

Категорія ризику	Характеристика
Кредитний ризик	Наявний або потенційний ризик для надходжень та капіталу, який виникає через неспроможність сторони, що взяла на себе зобов'язання, виконати умови будь-якої фінансової угоди із банком (його підрозділом) або в інший спосіб виконати взяті на себе зобов'язання
Ризик ліквідності	Наявний або потенційний ризик для надходжень та капіталу, який виникає через неспроможність банку виконати свої зобов'язання в належні строки, не зазнавши при цьому неприйнятних втрат
Ризик зміни процентної ставки	Наявний або потенційний ризик для надходжень або капіталу, що виникає внаслідок несприятливих змін процентних ставок
Ринковий ризик	Наявний або потенційний ризик для надходжень та капіталу, який виникає через несприятливі коливання вартості цінних паперів, товарів і курсів іноземних валют за тими інструментами, які є в торговельному портфелі
Валютний ризик	Наявний або потенційний ризик для надходжень та капіталу, який виникає через несприятливі коливання курсів іноземних валют і цін на банківські метали
Операційно-технологічний ризик	Потенційний ризик для існування банку, що виникає через недоліки корпоративного управління, системи внутрішнього контролю або неадекватність інформаційних технологій і процесів оброблення інформації з точки зору керованості, універсальності, надійності, контрольованості й безперервності роботи
Ризик репутації	Наявний або потенційний ризик для надходжень та капіталу, який виникає через несприятливе сприйняття іміджу фінансової установи клієнтами, контрагентами, акціонерами (учасниками) або органами нагляду
Юридичний ризик	Наявний або потенційний ризик для надходжень та капіталу, який виникає через порушення або недотримання банком вимог законів, нормативно-правових актів, угод, прийнятої практики або етичних норм, а також через імовірність двозначного їх тлумачення
Стратегічний ризик	Наявний або потенційний ризик для надходжень та капіталу, який виникає через помилкові управлінські рішення, неналежну реалізацію рішень і неадекватне реагування на зміни в бізнес-середовищі

Джерело: [15].

надав Національному банку України повноваження з питань фінансового моніторингу, зокрема:

- ♦ здійснювати нагляд за виконанням банками вимог актів законодавства щодо запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму;

- ♦ вимагати від банків виконання завдань та обов'язків, передбачених зазначеним законом;

- ♦ вживати заходи впливу щодо банків за порушення ними чинного законодавства;

- ♦ проводити перевірку стану організації професійної підготовки працівників та керівників підрозділів, відповідальних за проведення внутрішнього фінансового моніторингу.

Політика Національного банку України з питань запобігання відмиванню “брудних” грошей або фінансування тероризму визначається щорічними спільними програмами українського уряду та НБУ, спрямованими на протидію легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом. Крім того, процедури боротьби з цим злом розроблено в Положенні “Про здійснення банками фінансового моніто-

рингу”, затверджене постановою Правління Національного банку України від 14.05.2003 р. №189.

З метою імплементації міжнародних норм та стандартів нагляду за діяльністю банківських установ, зокрема стосовно запобігання легалізації (відмиван-

ню) доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансування тероризму до вітчизняного законодавства Національний банк вивчає, проводить порівняльний аналіз та узагальнює міжнародний досвід у цій справі.

Ці зміни свідчать про усвідомлення небезпеки і необхідності вивчення нового виду ризику – ризику використання послуг банків для відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму. Вищезазначені складові цього ризику є взаємообумовленими, що неодмінно слід враховувати при проведенні його оцінки.

Загалом, аналіз застосовуваних сьогодні методик оцінки ризику легалізації “брудних” коштів та фінансування тероризму дає підставу для висновку, що зазвичай дослідники виділяють три його складові:

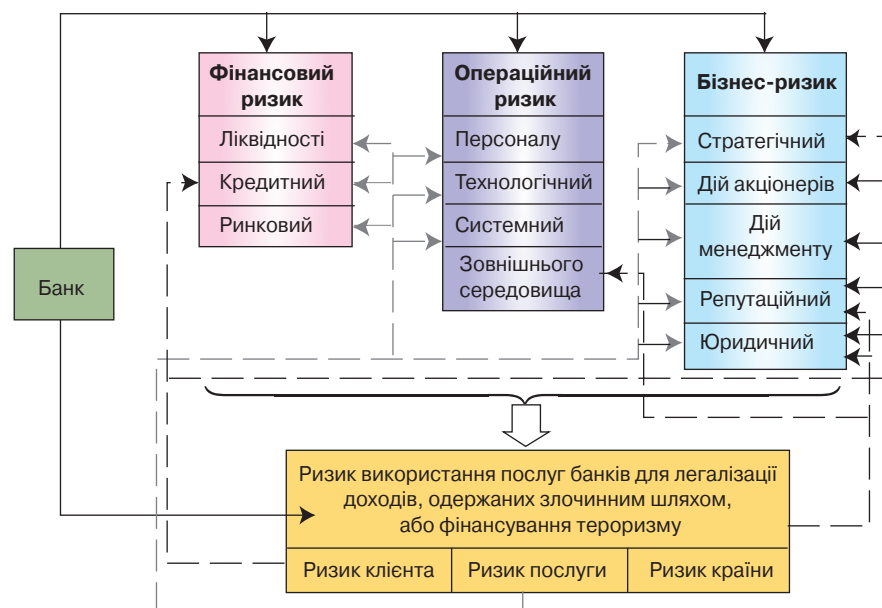
- ♦ ризик країни;
- ♦ ризик клієнта;
- ♦ ризик послуги.

Перелічені вище види ризику сукупно й формують ризик залучення банків до легалізації коштів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму (див. схему 2).

Такий підхід на основі оцінки ризиків є важливим для ефективності й дієвості боротьби з відмиванням злочинних доходів. Він сприяє пріоритизації зусиль та діяльності з урахуванням вірогідності відмивання злочинних доходів і відображає досвід та адекватність зусиль щодо подолання цього ризику.

На нашу думку, раціонально визначений підхід на засадах оцінки ризиків надасть НБУ змогу запровадити механізм

Схема 2. Місце ризику використання послуг банку для відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом, у сучасній системі банківських ризиків

установлення ступеня потенційних ризиків легалізації незаконних доходів щодо банківських установ та зосередитися на тих із них, які мають найбільший ризик залучення до легалізації коштів, добутих злочинним шляхом, або фінансування тероризму, що дасть регуляторів змогу вживати відповідні заходи, щоб зменшити ці ризики.

Крім того, на наш погляд, оцінюючи притаманні сучасній банківській діяльності ризики, зокрема в ході здійснення банками фінансового моніторингу, необхідно розглядати останніх не лише як суб'єкти господарювання, а й як об'єкти нагляду.

ЗУМИСНІ ТА НЕУСВІДОМЛЕНІ РИЗИКИ В ДІЯЛЬНОСТІ БАНКІВ

Як суб'єкт господарювання банк наражається на ризик проведення трансакцій сумнівного характеру. Такий ризик може бути викликаний як зумисними, так і неусвідомленими діями персоналу банків.

Скажімо, зловмисники можуть увести банк в оману, скориставшись тим, що не завжди вдається встановити достовірність усіх документів, які є підставою для проведення операції, або наданої клієнтом інформації. Під виглядом законної операції нечисті на руку ділки можуть здійснювати трансакції, котрі фактично становлять одну зі складових схеми легалізації кримінальних доходів. Ризик залучення банку до проведення таких операцій є неусвідомленим.

Проте за умов жорсткої конкуренції на ринку не виключено, що банк з метою отримання додаткових прибутків здійснюватиме операції сумнівного характеру, використовуючи так звані законодавчі "лазівки". В цьому разі, на наш погляд, можна говорити про зумисний ризик проведення установою незаконних операцій.

Водночас банк, котрий є об'єктом нагляду, наражається на ризик порушення певних вимог законодавства, що також може бути наслідком як неусвідомлених дій, так і зумисного зловживання. Порушення нормативних вимог пов'язані не лише з обслуговуванням клієнтів, а й з організацією внутрішньої банківської системи фінансового моніторингу чи його взаємодією з Державним комітетом фінансового моніторингу (уповноважений орган).

Результати оцінки ризиків — і зумисних, і неусвідомлених — необхідно враховувати при реалізації наглядової функції НБУ.

ВИСНОВКИ

Деякі ризики є невід'ємною частиною банківської діяльності. У банківському секторі накопичено великий досвід щодо визначення, вимірювання, контролювання притаманних банківській справі ризиків та здійснення їх моніторингу. При цьому постає питання стосовно вибору адекватного інструментарію для оцінки та подальшого управління таким специфічним видом банківського ризику, як ризик використання послуг банків для легалізації кримінальних доходів або фінансування тероризму.

Підбиваючи підсумки проведеного нами аналізу, зазначимо: є всі підстави говорити про наявність у сучасній банківській діяльності такого виду ризику, як ризик використання послуг банків для легалізації кримінальних доходів або фінансування тероризму. Назріла нагальна потреба у вивченні його механізмів і проведенні досліджень з метою пошуку й оптимізації ефективних засобів управління та мінімізації зазначеного виду ризику.

Література

1. Конституція України (за станом на 25 червня 2008 р.) // <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=254%E2%F96-%E2%F0>.
2. Про Національний банк України: Закон України (за станом на 9 липня 2007 р.) // <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=679-14>.
3. Про банки і банківську діяльність: Закон України (за станом на 16 травня 2008 р.) // <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2121-14>.
4. Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом: Закон України (за станом на 1 січня 2006 р.) // <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=249-15>.
5. Типології легалізації (відмивання) доходів, одержаних в результаті здійснення фінансових операцій з неліквідними цінними паперами, затверджені наказом Держфінмоніторингу України від 20.12.2007, №230 / Держ. комітет фінансового моніторингу України // http://www.sdfm.gov.ua/content/File/Site_docs/25.12.2007/Typologies.htm.
6. Верченко П.І. Багатокритеріальність і динаміка економічного ризику (моделі та методи): Монографія. — К.: КНЕУ, 2006. — 272 с.

7. Вітлінський В.В. Ризикологія в економіці та підприємстві: Монографія / В.В.Вітлінський, Г.І.Великоіваненко. — К.: КНЕУ, 2004. — 480 с.

8. Д'яконова І.І. Удосконалення банківських операцій і попередження ризиків як умова зміцнення банківської системи України: Монографія. — Суми: Університетська книга, 2007. — 88 с.

9. Івченко І.Ю. Економічні ризики: Навч. посібник. — К.: Центр навчальної літератури, 2004. — С. 60—61.

10. Івченко І. Ю. Моделювання економічних ризиків і ризикових ситуацій: Навч. посібник. — К.: Центр навчальної літератури, 2007. — 344 с.

11. Игнатов А.В. Оценка и управление банковскими рисками: Диссертация канд. экон. наук. — Абакан, 2002. — 153 с.

12. Лук'янова В.В. Економічний ризик: Навч. посібник / Лук'янова В.В., Головач Т.В. — К.: Академ-видав, 2007. — 464 с.

13. Матвійчук А.В. Аналіз і управління економічним ризиком: Навч. посібник. — К.: Центр навчальної літератури, 2005. — 224 с.

14. Меренкова О. Інтервальні оцінки ризиків в інноваційних банківських проєктах // Вісник НБУ. — 2008. — № 1. — С. 40—42.

15. Система оцінки ризиків: Методичні вказівки з інспектування банків Правління НБУ // <http://zakon.nau>.

16. Старостіна А.О. Ризик-менеджмент: теорія та практика: Навч. посібник / А.О.Старостіна, В.А.Кравченко — К.: Політехніка, 2004. — 200 с.

17. Фурсова В. А. Управління фінансовими ризиками в комерційних банках України: Автореф. дис. канд. екон. наук. — Х., 2006. — 19 с.

18. Шапкин А. С. Теория риска и моделирование рискованных ситуаций: Учебник / А.С.Шапкин, В.А.Шапкин. — М.: Дашков и К^о, 2005. — 880 с.

19. Basel II: International Convergence of Capital Measurement and Capital Standards: a Revised Framework Basle Committee on Banking Supervision // <http://www.bis.org/publ/bcbs107>.

20. Core Principles for Effective Banking Supervision / Basle Committee on Banking Supervision // <http://www.bis.org/publ/bcbs30a.pdf#frames=1>.

21. Krishnan C.N.V. Monitoring and Controlling Bank Risk: Does Risky Debt Help? / C.N.V. Krishnan, H. Ritchey, J.B. Thomson // The Journal of Finance. — 2005. — № 1. — P. 343—378.

22. Lewellen K. Risk, Reputation, and IPO Price Support // The Journal of Finance. — 2006. — № 2. — P. 613—653.

Експрес-аналіз

Олександр Барановський

Проректор з науково-дослідної та інноваційної роботи Університету банківської справи Національного банку України.
Доктор економічних наук, професор,
заслужений економіст України

Антикризові заходи урядів і центральних банків зарубіжних країн

Для мінімізації негативних наслідків сучасної світової фінансово-економічної кризи необхідні рішучі й водночас виважені дії урядів і центральних банків. Особливо важливе значення має оптимальний вибір можливих антикризових заходів. Як засвідчує світова практика, їх спектр доволі широкий. У статті аналізуються найпоширеніші антикризові заходи, досліджуються підходи до подолання фінансово-економічної кризи у багатьох країнах світу з точки зору можливого використання передового досвіду в Україні.

“КОЛИ АМЕРИКУ МОРОЗИТЬ, УВЕСЬ СВІТ КАШЛЯЄ”

За спостереженнями експертів, зусилля урядів підтримати національні економіки під час глобальної фінансово-економічної кризи нагадують спробу “день простояти та ніч протриматися”, поки не підійдуть “наші”. В умовах нинішньої кризи “наші” — це добрі звістки зі Сполучених Штатів Америки. Не марно-слівною виявилася примовка: “Коли Америку морозить, увесь світ кашляє”. Зараз можна було б і так сказати: “Коли в Америки нежить, весь світ хворіє пневмонією” (лише китайці демонструють непоганий імунітет) [12]. За останні десять років неймовірний бум в американській економіці спричинив те, що бізнес-цикли в усіх економічно розвинутих країнах виявилися жорстко синхронізованими з американським, а оптимізація бізнес-процесів в умовах глобальної конкуренції призвела до того, що гравці однозначно орієнтувалися на прибутковість, швидкість обороту грошей і зростання обсягів збуту на шкоду надійності [3]. Частка США у світовій економіці в 2007 році характеризувалася параметрами, наведеними в таблиці 1 [30]:

Упродовж багатьох років пробле-

ми банків, які відчувають фінансову скруту, вирішувалися в основному методами, звичними для приватного сектору. Ці методи зокрема припускають збитки для інвесторів чи купівлю банку компаніями, що займаються операціями з приватними інвестиціями.

Підтримка банківських установ різниться залежно від типу країни, в якій вони функціонують. Уряди більшості держав з економікою, що розвивається, схильні допомагати банкам, у яких виникли серйозні проблеми, шляхом прямого втручання. Уряди економічно розвинутих країн — за допомогою методів пруденційного регулювання, кредитів центробанків, а також викупу проблемних установ приватними компаніями. У цих країнах порятунком банку, що потрапив у біду, зазвичай здійснюється приватним сектором (за певної “закулісної” підтримки регулюючих органів) і набуває форми поглинання такого банку біль-

шою і сильнішою банківською групою [11].

З огляду на зазначене вище “Standard & Poor’s” поділяє уряди країн світу на три категорії:

- *інтервенціоністські* — уряди, які з високим ступенем імовірності можуть вдатися до прямого втручання з метою надання допомоги банку, який потрапив у біду;
- *такі, що надають підтримку* — уряди, які надають перевагу підтримці банківського сектору в нормальному стані за допомогою пруденційної політики, в тому числі механізмів допомоги банкам, що потрапили у важке фінансове становище;
- *не завжди готові надавати підтримку* — уряди, чия підтримка можлива, але непередбачувана через або нерозвинуту інституціональну інфраструктуру, або політику, що передбачає розв’язання проблем ринковими методами (чи силами акціонерів банків).

Характерні риси зв’язку зазначе-

Таблиця 1. Частка США у світовій економіці за підсумками 2007 року

Показники	Значення	
	Відсотки	Трлн. доларів США
Частка у світовому ВВП	21.3	13.8
Частка у банківських активах	13.2	11.2
Частка у вартості акцій	30.6	19.9
Частка у вартості боргових цінних паперів	37.4	29.9
Частка у вартості деривативів, що торгуються на біржі	50.8	42.8

АНТИКРИЗОВІ ЗАХОДИ, ЩО НАЙЧАСТІШЕ ЗАСТОСОВУЮТЬСЯ У СВІТОВІЙ ПРАКТИЦІ

- Запровадження нових програм кредитування.
- Створення спеціальних фондів (держкредитів; викупу поганих банківських активів; підтримки проблемних компаній; викупу акцій національних виробників і похідних цінних паперів, забезпечених іпотечним кредитом, а також довгострокових казначейських облігацій; перепідготовки кадрів з числа тих, хто втратив роботу, тощо).
- Гарантування міжбанківських кредитів, позичок для малого і середнього бізнесу, підтримки компаній, які не можуть залучити необхідне фінансування через проблеми в банківському секторі.
- Націоналізація компаній.
- Зниження центральними банками облікової ставки.
- Зміна механізму ціноутворення на аукціонах РЕПО.
- Розширення переліку активів, що приймаються центральними банками як застава за кредитами.
- Зниження нормативів мінімальних резервних вимог для комерційних банків.
- Субсидування банкам відсоткових ставок за кредитами, наданими населенню для придбання вітчизняних товарів.
- Компенсація банкам частини збитків (витрат), що виникають у них за здійсненими упродовж зазначеного періоду угодами з іншими кредитними організаціями, у яких була відкликана ліцензія на здійснення банківських операцій; відокремлення позаних банківських активів від хороших шляхом створення спеціальних установ.
- Збільшення розміру державних гарантій на банківські вклади.
- Уведення тимчасових адміністрацій і кураторів центробанків у банківських установах.
- Вкуп у інвесторів дефолтних облігацій; реструктуризація суб'єктів господарювання (лише через механізм контрольованого "розвалу").
- Секвестр бюджетних видатків.
- Короткострокове збільшення бюджетного дефіциту; зниження податків і обов'язкових платежів.
- Податкові пільги для покупців житла і нових автомобілів.
- Реалізація масштабних інфраструктурних проектів.
- Використання субсидій на операційну діяльність чи на капіталовкладення та пільгових умов фінансування.
- Надання суб'єктам господарювання монопольних повноважень.
- Розміщення вигідних державних замовлень.
- Запровадження сприятливих режимів регулювання.
- Обмеження тарифів.
- Застосування механізму державно-приватного партнерства.
- Підвищення фінансової дисципліни.

них вище типів урядів із банківським сектором національної економіки відображено в таблиці 2.

Зауважимо, що "Standard & Poor's" відносить уряди більшості економічно розвинутих країн до категорії "таких, що надають підтримку". При класифікації урядів країн з економікою, що розвивається, чіткої тенденції не простежується: серед них є і інтервенціоністські (в основному в країнах Азії та Близького Сходу), і такі, що надають підтримку (Польща, ПАР), і не завжди готові надати підтримку (Аргентина, Росія). Серед найбільших економічно розвинутих країн лише Японія проводить інтервенціоністську політику стосовно приватних банків.

Слід зазначити, що не всі уряди спроможні пережити кризу. Наприклад, Латвія стала другою після Ісландії європейською країною, де через останню кризу змінився уряд.

У таких випадках антикризові заходи стосуються країни в цілому. Так, наприкінці лютого 2009 року Єврокомісія переказала Латвії перший транш кредиту обсягом 1 млрд. євро. Це частина пакета допомоги Латвії від Євросоюзу загальним обсягом понад 7 млрд. євро. Крім Єврокомісії (вона надасть кредити на загальну суму 3.1 млрд. євро), зазначеній балтійській країні допомагають МВФ (1.7 млрд. євро), північні країни (Швеція, Данія, Фінляндія, Естонія і Норвегія — спільно 1.9 млрд. євро) і Світовий банк (0.4

млрд. євро). Згідно з вимогами ЄС країна у відповідь на це має розробити середньострокову програму зниження дефіциту бюджету до показника нижче 3% від ВВП до 2011 року, а в 2009-му дефіцит має становити менше 5%.

Крім цього, Латвія зобов'язана скоротити кількість працівників у держуправлінні, реформувати управління бюджетом і податкову політику, забезпечити стабільність банківського сектору, провести структурні реформи і реалізовувати проекти фондів ЄС [5].

Однак політика "загального страхового покриття" стосовно фінансових організацій, яким загрожує банкрутство, тягне за собою моральний ризик: менеджери і кредитори банків звільняються від відповідальності за свої дії, відповідно управління банками стає меншою мірою виваженим, а ринкова дисципліна падає. До того ж державні кошти, які регулюючі органи можуть використовувати для виконання вимог приватних кредиторів, обмежені.

У майбутньому розмір державної допомоги, очевидно, обмежуватиметься можливостями бюджетів, багатосторонніми угодами (на кшталт тих, які укладаються всередині ЄС), а також тим, що регулюючі органи проводять політику, дедалі більше орієнтовану на розвиток ринку і зміцнення ринкової дисципліни [11].

"Фінансові втрати США від кредитної кризи можуть сягнути 3.6 трлн. доларів, половина з яких припадає на банківські і брокерські установи. Якщо це справдиться, американську банківську систему можна вважати фактично банкрутом, оскільки вона починала з капіталом 1.4 трлн. доларів. Це системна банківська криза", — заявив професор бізнес-школи Стерна (Stern Business School) при Нью-Йоркському університеті Нуріель Рубіні (Nouriel Roubini) [15].

А кореспондент лондонської "The Daily Telegraph" у Брюсселі Бруно Уотерфилд (Bruno Waterfield) у своїх репортажах пише про засідання Ради з економічних і фінансових питань (Economic and Financial Affairs Council — Ecofin), яке відбулося нещодавно, і на якому обговорювалися пропозиції Великобританії щодо гарантування "токсичних активів" та Німеччини й Італії щодо створення "поганого банку". Кореспондент повідомив про наявність якогось 17-сторінкового документа Єврокомісії, в якому

Таблиця 2. Характерні риси зв'язку різних типів урядів із банківським сектором національної економіки

Тип уряду	Характеристика зв'язку з банківським сектором національної економіки
Інтервенціоністські уряди (Китай, Індія, Ізраїль, Японія, Південна Корея, Малайзія, Саудівська Аравія, Тайвань, Таїланд, Об'єднані Арабські Емірати)	Зазвичай уряди даної категорії тісно пов'язані з банківським сектором. Ці зв'язки виражаються в прямій чи опосередкованій участі держави в капіталі банків, а також в активному державному адмініструванні фінансового сектору (встановлення відсоткових ставок за депозитами, вимоги про підвищення розміру резервів чи обов'язкове інвестування в державні цінні папери). Уряди цієї категорії можуть використовувати банківський сектор для стимулювання економічного розвитку країни чи досягнення певних цілей у соціальній сфері. Вони можуть жорстко визначати, в які економічні проекти чи галузі слід спрямовувати заощадження населення (в основному банківські депозити) і не менш жорстко диктувати порядок призначення керівних працівників банків. Загалом відмінність між державним і приватним секторами в країнах цієї групи найчастіше вельми розпливчаста
Уряди, що надають підтримку (США, Єгипет, Туніс, Туреччина, країни Європи, Австралія)	Схильні до інтервенціоністської політики, але не мають фінансових чи бюджетних коштів, достатніх для повноцінної підтримки банківського сектору через або порівняно великий його розмір, або високий рівень державної заборгованості. Уряди країн категорії "що надають підтримку" добиваються нормального функціонування банківської системи за допомогою створення відповідної фінансової і нормативно-правової інфраструктури, котра включає певні механізми підтримки проблемних банків. Іноді такі уряди напругу підтримують великі приватні банки, що опинилися в біді, але найчастіше проблема вирішується шляхом придбання банку-невдахи більшою і сильнішою приватною фінансовою групою чи приватним інвестиційним фондом. При цьому уряд може "негласно" допомагати приватному сектору в пошуку рішення, яке дало б змогу уникнути банкрутства і звести до мінімуму ризик падіння довіри до банківської системи. Метою урядів країн, що надають підтримку, є підтримка нормального стану фінансової системи насамперед за допомогою пруденційного регулювання банківської діяльності. В таких країнах центральні банки й органи регулювання банківської діяльності зазвичай наділяються особливими повноваженнями і правом на втручання в діяльність банків. Регулюючі органи в своїй політиці, як правило, роблять наголос на превентивних заходах, спрямованих на виявлення проблем, що виникають у банківському секторі, і їх своєчасне вирішення (до того, як виникне загроза банкрутства)
Уряди, що не завжди готові надати підтримку (Росія, Аргентина)	Уряди цієї категорії можуть втрутитися в ситуацію, коли труднощі відчуває великий приватний банк, але, радше, вони дозволять подіям розвиватися самим по собі і нададуть можливість розв'язання проблеми приватному сектору чи власникам банку-невдахи. Країнам цієї категорії часто властиві недостатньо розвинута чи непередбачувана система регулювання банківської діяльності і відносно слабкі політичні інститути. В банківських системах країн даної категорії можуть застосовуватися програми страхування, покликані захищати невеликих вкладників, однак політика щодо забезпечення підтримки звичайно не поширюється на великих вкладників. Органи управління банківським сектором розраховують на те, що нормальна робота сектору забезпечуватиметься за допомогою нормативно-правової системи. Уряди зазвичай сподіваються, що розв'язати серйозні проблеми з приватними банками їм допоможуть ринкові сили, в тому числі власники банків (уряди цієї категорії нерідко самі є власниками банків), що користуються особливими привілеями і мають можливість – реальну чи потенційну – одержувати фінансову підтримку.

Примітка. Складено автором за [11].

втрати бюджетів європейських країн від потенційних фінансових списань оцінюються як "дуже великі як в абсолютному вимірі, так і порівняно з ВВП країн – членів Євросоюзу".

Втрати для бюджетів окремих країн ЄС можуть бути такими, що порятунок їх національних банківських систем може виявитися неможливим. Мало того, кореспондент за-

начав, що збитки фінансової системи Європи можуть сягнути 16.3 трлн. фунтів стерлінгів (23 трлн. доларів США). Такі цифри справді налякають будь-кого. Тому жахаюча цифра була замінена в статті оцінкою загального розміру проблемних активів (дослівно: активів, на які "не можна дивитися без сліз") в розмірі 41.2 трлн. євро [15].

Уже за станом на листопад 2008 року, за підрахунками компанії ФБК (Росія), уряди провідних країн світу, а також міжнародні організації спрямували на боротьбу з економічною кризою не менше 9.4 трлн. доларів, що становить 15.2% світового ВВП [24].

Міністр фінансів Португалії оголосив про виділення 20 млрд. євро на забезпечення гарантій банкам. Уряд Португалії в листопаді 2008 року оголосив про націоналізацію ще одного банку – Banco Portugues de Negocios (BPN). Управління ним узяв на себе державний банк Caixa Geral de Depósitos.

Норвегія заявила про намір позичити 41 млрд. євро, щоб оплатити заходи з надання додаткової ліквідності фінансовим ринкам.

Пакетом допомоги ірландського уряду в розмірі 5.5 млрд. євро передбачається зокрема придбання державою до 75% участі в капіталі Anglo Irish Bank (1.5 млрд. євро) та вкладення 2 млрд. євро у Bank of Ireland і Allied Irish Banks.

Обговорення колективного підвищення мінімальних рівнів захисту вкладників відбулося після заяви лідерів ЄС про те, що люди не повинні хвилюватися за свої заощадження. "Всі лідери ЄС заявляють, що кожен із них вживе необхідних заходів, щоб гарантувати стабільність фінансової системи, – говориться в заяві 27 керівників країн ЄС, яку зачитав президент Франції Ніколя Саркозі. – Жоден вкладник у банках наших країн не зазнає збитків, і ми продовжимо здійснювати кроки, необхідні для захисту системи і вкладників".

У жовтні 2008 року на зустрічі міністрів фінансів 27 країн ЄС у Люксембурзі було вирішено гарантувати банківські вклади розміром не менше 50 тис. євро, а також капіталізувати банки, які зазнають фінансових труднощів. За бажанням, вони можуть довести цю суму до 100 тис. євро. Скажімо, уряд Нідерландів прийняв рішення гарантувати на 100% банківські вклади обсягом до 100 тис. євро. Влада Австрії вирішила гарантувати банківські вклади населення на 100%. Міністр фінансів Кіпру Харілаос Ставракіс запевнив, що Кіпр схвалює цю угоду і заявляє: якщо буде потрібно, держава готова втрутитися, підтримати і захистити свою банківську систему і вкладників. Міністр упевнений, що Кіпр не лише не втратить інвесторів, а й залучить нових. Для цього на Кіпрі сума гарантій за банківськими

МАКРОЕКОНОМІКА

вкладами рішенням уряду була подвоєна — до 100 тис. євро [23].

Водночас деякі британські вкладники перевели депозити в ірландські банки після того, як Дублін восени 2008 року запропонував необмежені гарантії за вкладками. Німеччина й інші країни розгнівані на ірландців за те, що ті одноосібно виступили з ініціативою державних гарантій за всіма банківськими вкладками, і зробили це з допомогою закону, а не політичного зобов'язання, як це було прийнято досі.

Проблема в тому, що даний захід дискримінаційний стосовно банків інших країн і порушує принципи ЄС, згідно з якими компанії мають конкурувати в рівних умовах. Більше того, уряд Ірландії надав гарантії не лише за депозитами вкладників, а й за всіма зобов'язаннями банків. Це означає: якщо організація кредитує ірландський банк на міжбанківському грошовому ринку, то знає, що позичальник захищений державою. Ця відмінність вкрай важлива, оскільки потенційна вартість страхування міжбанківських позик значно вища від вартості страхування лише роздрібних депозитів.

Ірландія надала гарантії загалом на 400 млрд. євро (550 млрд. доларів США), що вдвічі перевищує її річний обсяг виробництва. Приблизно половина цієї суми — роздрібні депозити [7].

Австралія зобов'язалася гарантувати всі депозити в банках, будівельних компаніях і кредитних спілках упродовж наступних трьох років. Нова Зеландія гарантує всі банківські вклади на два роки.

Зниження відсоткових ставок триває по всьому світу. Лише за грудень 2008 — січень 2009 років відсоткові ставки знизили центральні банки Євросоюзу, Великобританії, Швейцарії, Японії, Канади, Австралії і Нової Зеландії. В січні 2009 року Європейський центробанк знизив облікову ставку для країн єврозони на 0.5 в. п. — до 2%, тобто — до історичного мінімуму (на цьому рівні вона перебувала в 2003—2005 рр.). Тим самим ЄЦБ сподівається “перезавантажити” європейську економіку, оскільки низька ставка зменшує вартість позикових коштів і таким чином стимулює економічну активність. Однак ставка ЄЦБ однаково залишається вищою, ніж у центробанків країн “великої сімки”. Так, ФРС США встановила цільовий діапазон ставки на рівні від 0% до 0.25% річних, ключова ставка overnight Банку Японії була знижена в грудні 2008 року до 0.1%, британсь-

кий центробанк знизив ставку до мінімуму за всю історію — 1.5%.

АНТИКРИЗОВІ ЗАХОДИ ПО-АМЕРИКАНСЬКИ

Із жовтня 2008 року в США почала реалізовуватися програма допомоги фінансовим установам — Troubled Assets Relief Program, TARP (програма звільнення від проблемних активів) — загальною вартістю 700 млрд. доларів. Причому 250 млрд. з першого траншу, який становив 350 млрд. доларів, мінфін виділив на рекапіталізацію банків. Найбільші банківські установи, обтяжені проблемними кредитними активами, вишикувалися в чергу за державною допомогою.

Водночас стало відомо, що близько 50 кредитних організацій США (насамперед кілька найстійкіших невеликих регіональних банків), які могли б одержати державну допомогу, відмовилися від неї, побоюючись втратити свою незалежність. Наприклад, у банках United Bankshares Inc. Of Charleston, Rurban Financial і United Bankshares були стурбовані тим, що уряд може в односторонньому порядку змінити правила надання допомоги, запровадити обмеження на поглинання і на дивідендні виплати.

Федеральна резервна система США на початку нинішнього року прийняла рішення про запровадження нової програми кредитування вартістю 200 млрд. доларів, покликаної розблокувати ринок споживчого кредитування [19]. Програма в основному призначе-

на для американських компаній. Вона дає їм змогу позичати гроші у Федерального резервного банку Нью-Йорка під заставу цінних паперів, забезпечених активами, з високими кредитними рейтингами, наданими як мінімум двома рейтинговими агентствами. Мета програми — надати кошти для автокредитування, студентського кредитування, кредитування малого бізнесу та кредитування за кредитними картками.

10 лютого 2009 року мінфін США оприлюднив програму допомоги фінансовому сектору [18]. Міністр фінансів США Тімоті Гейтнер (Timothy Geithner) заявив, що головною метою нового плану фінансової стабільності (Financial Stability Plan) буде стабілізація і відновлення фінансової системи, а також підтримка потоку кредитів, необхідних для стимулювання економічного зростання. Уряд розпочав реалізацію трьох нових програм, спрямованих на зміцнення американських банків, на впорядкування їх балансів, залучення приватного капіталу для відновлення кредитування та для активізації ринків, від яких залежать споживачі і малий бізнес. На викуп у банків “поганих активів” через механізм приватно-державного партнерства бюджет готовий витратити 500 млрд. доларів, а в кінцевому підсумку обсяг програми може становити близько 1 трлн. доларів. Однак відсутні однозначні відповіді на запитання: за якою ціною викупуватимуться ці активи (адже ринкової ціни на них зараз немає), у кого їх викупуватимуть насамперед (щоб скупити всі “погані” активи, у держави не вистачить грошей) тощо — все це спричиняє проблеми вибору і створює масу можливостей для зловживань.

Передбачається також розширення до 1 трлн. доларів програми кредитування ФРС США під заставу активів (раніше на ці цілі планувалося 200 млрд. доларів), а також виділення 500 млрд. доларів для запобігання вилучення іпотечного житла у власників. Основою зазначеного заходу стане програма стимулювання споживчого кредитування — Term Asset Backed Securities Loan Facility (TALF), оголошена в листопаді 2008 року. Мінфін США прийняв рішення розширити обсяг цієї програми таким чином, щоб включити до неї кредитування малого бізнесу, студентські кредити, споживчі і автокредити, а також комерційну іпотеку. Реалізовуватиметься і програма підтримки ринку житла.

Влада США вживає заходів, спрямованих на входження держави в управління кредитними організаціями. Програма стрес-тестів визначить здатність 19 найбільших банків протистояти кризі.

Запланована чиновниками нової президентської адміністрації програма тестування визначить, чи вистачить банкам ресурсів, якщо найневтішніший економічний сценарій стане реальністю. Банкам із активами понад 100 млрд. доларів змодельовано вельми несприятливе середовище: безробіття перевищить 10%, а нерухомість упаде в ціні на 25%. Якщо в результаті стрес-тесту хтось виявиться слабким, влада вимагатиме від такого банку залучити додатковий капітал — приватний чи державний, на вибір. Однак експерти попереджають, що приватний сектор не інвестуватиме в Уолл-Стріт, оскільки компанії і надалі дешевшатимуть.

За експертними оцінками, значна частка банківської індустрії США може бути націоналізована (звичайно, не в класичному розумінні, адже говорити про повне (100-відсоткове) відчуження приватної власності у власність держави не доводиться — **О.Б.**), оскільки жоден банк не пройде цих жорстких тестів. Однак націоналізація буде недовгою, оскільки уряд, як підтверджує історія, ніколи не був хорошим керуючим і хранителем банківських активів. Першим кандидатом на істотне державне втручання може стати Citigroup, яка вже отримала істотну підтримку від уряду. За даними "The Wall Street Journal", компанія вже майже домовилася про збільшення частки держави в капіталі до 40%. Влада в особі пана Бернанке вже заявила, що за такого великого міноритарного пакета державі було б важко самоусунутися від управління. "Якщо б у нас була частка в 40%, то ми б істотно впливали на менеджмент, раду директорів, стратегію і структуру капіталу", — заявив Бен Бернанке.

Врешті-решт Citigroup і уряд США домовилися, що мінфін конвертує привілейовані акції на 25 млрд. доларів у звичайні. Його приклад наслідують кілька акціонерів, зокрема Державна інвестиційна корпорація Сінгапуру (GIC) і саудівський принц Альвалід бен Талаль (Alwaleed bin Talal). Уряд матиме 36% звичайних акцій, другим найбільшим акціонером замість бен Талала стане GIC (11.1%), а частка нинішніх акціонерів буде розмита зі 100 до 26%.

До кризи головним показником вважався капітал першого рівня; в нього, крім звичайних і привілейованих акцій, включаються і нематеріальні активи, наприклад відкладені податкові кредити. За цим показником Citi виглядає достатньо капіталізованим (11.9%), а ось за TCE (tangible common equity, TCE — капітал у вигляді звичайних акцій) достатність його капіталу на кінець 2008 року незначна — лише 1.5% (мінімум — 3%). Після конвертування TCE зросте з 29.7 млрд. доларів до 81.1 млрд. (тобто, за експертними оцінками, до 4.3%) [16]. Унаслідок вищезазначеного ринкова вартість Citi, який ще на початку 2007 року був найбільшим банком світу з капіталізацією понад 250 млрд. доларів США, становила 8.2 млрд. доларів. Найбільший банк Росії — Сбербанк наприкінці лютого 2009 року коштував у РТС 8.8 млрд. доларів.

Натомість лауреат Нобелівської премії з економіки Джозеф Стігліц (Joseph Stiglitz), колишній головний економіст Світового банку, заявив, що американський банківський сектор проявив себе як джерело шкоди для суспільства, а не здорова сила розвитку. Зокрема, на думку Стігліца, необхідно створювати нові банки, а не рятувати "кризових гігантів", що виживають лише за рахунок бюджетних впливів, оскільки вони недостатньо капіталізовані і продовжують зазнавати збитків. Нові ж банки необхідно створювати заради підтримки платіжної системи, яка через проблеми існуючих фінансових інститутів виявилася в уразливому становищі. Як вважає ряд економістів, поки що дії уряду США — це не порятунок банків, а порятунок банкірів та інвесторів [2].

Приклад у США подає страховий сектор, де компанію American International Group (AIG) після реструктуризації розділять на три частини і віддадуть під повний контроль держави. AIG уже на 80% належить уряду; компанія отримала від нього 160 млрд. доларів і, за деякими даними, веде переговори про додаткове фінансування. Колишній страховий гігант повідомив про рекордний для корпоративної історії Америки збиток обсягом 60 млрд. доларів у IV кварталі 2008 року [9]. А за весь минулий рік сумарні втрати AIG перевищили 100 млрд. доларів.

AIG співробітничав з ФРС і мінфіном з метою оцінки можливих нових альтернатив для вирішення фінансових проблем. Згідно з обговорюваним

планом уряд обміняє належні йому 80% акцій страховика на значні частки в азіатському підрозділі AIG, її міжнародному бізнесі страхування життя й американському підрозділі особистого страхування. Можливе також створення четвертого підрозділу, куди увійдуть інші бізнеси AIG та проблемні активи (включаючи кредитні деривативи на суму понад 300 млрд. доларів). Натомість уряд обіцяє пом'якшити умови виділеної в минулому році п'ятирічної кредитної лінії обсягом 60 млрд. доларів і конвертувати належні йому привілейовані акції компанії на 40 млрд. доларів у звичайні акції [13].

Подібна реструктуризація через механізм контрольованого "розвалу" в майбутньому може бути взята за основу при перетворенні інших фінансових установ.

А в лютому 2009 року Сенат США схвалив план зі стимулювання національної економіки (American Recovery and Reinvestment Plan), запропонований адміністрацією Барака Обами, в розмірі 838 млрд. доларів [18]. У ньому п'ять розділів: охорона здоров'я, освіта, інфраструктура, енергетика, допомога бідним і безробітним. Йдеться насамперед про податкові послаблення на суму до 300 млрд. доларів. Програма включає цільові видатки на інфраструктурні проекти і виділення коштів штатам, котрі страждають від дефіциту бюджету. Цей проект доповнить програму підтримки економіки на суму 700 млрд. доларів (план Полсона (Paulson)), прийняту восени 2008 року з ініціативи президента Джорджа Буша (George Bush). Загальні витрати на порятунок американських банків і компаній, за оцінкою експертів, можуть сягнути 2 трлн. доларів (приблизно 14% від ВВП).

Мінфін США має намір створити спеціальний фонд (Public-Private Investment Fund) у розмірі близько 500 млрд. доларів для викупу поганих банківських активів.

У боротьбі з кризою ФРС США шукає нові шляхи: тепер вона готова скуповувати водночас із забезпеченими іпотечним кредитом цінними паперами ще й американські довгострокові казначейські облігації для сприяння подальшому збільшенню грошової маси і стабілізації фінансової системи й економіки.

Із класичною відсотковою політикою ФРС попрощалася наприкінці 2008 року і крок за кроком переходить до управління економікою через

збільшення обсягу грошової маси. Інструментом для цього їй прислужиться широкомасштабне скуповування державних цінних паперів, завдяки чому ФРС “закачає” до фінансової системи додаткові гроші. В минулому аналогічних заходів вже вживав японський центральний банк. Фахівці називають цей метод quantitative easing (“кількісне пом’якшення”), оскільки емісійний банк намагається в даному разі вплинути на ринок за рахунок збільшення обсягу грошової маси. ФРС, купуючи велику кількість цінних паперів, робить спробу знову вдихнути життя в кредитні ринки [27].

Оприлюднений 26 лютого адміністрацією Барака Обами бюджет передбачає, що державні витрати федерального уряду США в 2009 році становитимуть 3.94 трлн. доларів (на 32% більше, ніж рік тому). Це спричинить рекордний дефіцит — 1.75 трлн. доларів (12.3% від ВВП) — найвищий рівень бюджетного дефіциту з часів Другої світової війни. В 2010 році вашингтонська адміністрація планує витратити ще більше — 3.55 трлн. доларів, але дефіцит бюджету на той час має знизитися до 1.17 трильйона. У своєму виступі Обама пообіцяв скоротити розмір бюджетного дефіциту вдвічі до закінчення свого першого президентського терміну.

“Ми змушені збільшити дефіцит у короткостроковій перспективі, щоб надати негайну допомогу сім’ям і повернути життя в економіку. Але лише через відновлення фіскальної дисципліни в довгостроковій перспективі ми зможемо одержати стійке зростання і добробут”, — так прокоментував проект бюджету президент США [4].

Бюджет Обами демонструє однозначну відмову від фіскальної політики часів Джорджа Буша. Так, у 2010 році зникне податкове послаблення для найбагатших американців — тих 2% (чи 2.6 млн.) платників податків, які заробляють 250 тис. доларів за рік і більше. Крім того, новий бюджет підвищує податки на доходи з капіталу і з дивідендів — з 15 до 20%. Для абсолютної ж більшості американців податкові послаблення будуть збережені. А найбідніші навіть виграють від нового бюджету, оскільки отриманий ними податковий кредит (у рамках пакета заходів зі стимулювання економіки) стане постійним.

Новим бюджетом Обами передбачаються додаткові 750 млрд. доларів допомоги фінансовим інститутам США

(на додачу до вже схвалених раніше заходів у рамках “плану Полсона” і “плану Гейтнера”). Але в адміністрації Обами сподіваються, що чиста вартість цієї допомоги для платників податків становитиме лише 250 млрд. доларів, решта коштів повернеться до бюджету, оскільки вони надаватимуться у вигляді позик.

За повідомленням Reuters, 25 лютого 2009 року Президент США Барак Обама закликав найшвидше переглянути правила регулювання фондового ринку, щоб виключити повторення фінансової кризи. “Сильні фінансові ринки потребують зрозумілих правил, які не ускладнюватимуть роботу фінансових інститутів, а допоможуть захистити інтереси споживачів та інвесторів і, врешті-решт, послужать зміцненню цих фінансових інститутів”, — сказав Обама.

... ПО-НІМЕЦЬКИ

На початку 2009 року уряд Німеччини затвердив наймасштабніший у

Європі план стимулювання економіки. Він оцінюється в 50 млрд. євро (67 млрд. доларів), розрахований на два роки і стане доповненням до попереднього, який обчислюється сумою близько 12 млрд. євро.

Німецький уряд має намір витратити на *інфраструктурні проекти, освіту, а також розвиток новітніх технологій* близько 17 млрд. євро. Загалом приблизно на 18 млрд. євро будуть знижені податки. Зокрема, податок на прибуток і обов’язкові платежі на медичне страхування для домовласників і бізнесу. Крім того, уряд домовився про створення додаткового фонду держкредитів і гарантування позичок обсягом 100 млрд. євро для підтримки компаній, які не можуть залучити необхідне фінансування через проблеми в банківському секторі. Однак партнер по правлячій коаліції християнських демократів — Соціал-демократична партія заблокувала пропозицію, яка полягала в тому, щоб частина коштів із зазначеного фонду могла використовуватися для викупу пакетів акцій німецьких компаній. Також було відхилено фінансові стимули для німецьких автовиробників на суму 1.5 млрд. євро.

Криза світової банківської системи може підштовхнути владу ФРН на безпрецедентний крок. Провідні політики країни і фінансові експерти

розглядають можливість створення так званого “поганого банку” (*bad bank*)¹ — державного фінансового інституту, єдиним завданням якого було б скуповування й акумулювання проблемних активів приватних банків (або, як кажуть, “токсичних активів” (*toxic assets*)). Створення фінансового сміттєвого кошика має бути профінансовано платниками податків [25].

Ця ідея прем’єр-міністра федеральної землі Баден-Вюртемберг Гюнтера Еттингера (Günter Ettinger) є наймасштабнішою і спірною ініціативою втручання держави у фінансову систему Німеччини. На думку Еттингера, на таке скуповування владі знадобиться від 400 до 500 млрд. євро (видаткова частина держбюджету Німеччини на 2009 рік становить 290 млрд. євро).

А наприкінці 2008 року в Німеччині було створено спеціальний фонд обсягом 480 млрд. євро для стабілізації фінансових ринків, який допомагає владі трансформувати великі банки у державну чи напівдержаву власність. Скажімо, в січні 2009 року влада ФРН отримали блокуючий пакет акцій (25% + 1 акція) другого за величиною активів приватного банку Німеччини — Commerzbank AG, а банк одержав додатковий капітал у розмірі 10 млрд. євро від уряду країни. При цьому банк у 2008 році отримав з урядового фонду (загальним розміром 500 млрд. євро) 8.2 млрд. євро. Однак зазначений фонд так і не спромігся врятувати від краху кризовий НуроRealEstate — банк другого ешелону, що втратив на спекуляціях із іпотечними паперами понад 50 млрд. євро і був врешті-решт викуплений державою.

Німеччина прагне до жорсткішого регулювання світових фінансових ринків. Як заявила у своєму щотижневому відеозверненні канцлер ФРН Ангела Меркель, у законах ЄС про контроль за фінансовими продуктами “більше не повинно залишитися ніяких дір”.

... ПО-АВСТРІЙСЬКИ

У листопаді 2008 року в Австрії було оголошено про націоналізацію

проблемного банку: держава купила за символічну ціну (2 євро) восьмий за розміром активів банк — Kommunalkredit Austria. За заявою міністра

¹ В США розглядається питання створення “банку-агрегатора”, або “поганого банку”.

фінансів, держава має намір підтримувати і зміцнювати роль Kommunalkredit Austria як установи, що фінансує муніципалітети й інфраструктурні проекти. Вливання урядових коштів у цей банк дасть змогу підняти рівень адекватності капіталу першого рівня з 8 до 9%.

А в цілому із загального пакета фінансової допомоги уряду Австрії для банківської системи в розмірі 100 млрд. євро державні органи можуть витратити до 15 млрд. євро на придбання частки в капіталі проблемних кредитних установ.

Ще одна велика кредитна установа Австрії — Erste Group Bank AG (найбільша з тих, чії акції обертаються на фондовому ринку) стала першим банком, який сподівається на урядову допомогу обсягом 2.7 млрд. євро, гарантуючи виплату дивідендів у 8%.

... ПО-ФРАНЦУЗЬКИ

Президент Франції Ніколя Саркозі (Nicolas Sarkozy) оприлюднив пакет заходів із подолання соціальних наслідків економічної кризи.

План екстреної допомоги населенню передбачає асигнування на потреби безробітних і незаможних до 2.65 млрд. євро. При цьому пан Саркозі висловив думку про те, що у Франції з її бюджетом соціального забезпечення в 550 млрд. євро, або 31% від ВВП, найщедріша в світі мережа соціальної безпеки. Передбачається створення фонду з перепідготовки кадрів із числа тих, хто втратив роботу. Половину з тримільярдних витрат фонду уряд пообіцяв узяти на себе. Пакет запропонованих заходів включає податкові послаблення для 4 млн. сімей, підвищення допомоги з безробіття і багатодітним родинам та одноразові виплати по 400–500 євро для деяких категорій людей, котрі втратили роботу [21].

Французький уряд планує також виділити банкам додатково 10.6 млрд. євро.

... ПО-БРИТАНСЬКИ

У Великобританії уряд Гордона Брауна (Gordon Brown) на початку 2009 року пообіцяв виділити 500 млрд. фунтів стерлінгів (758 млрд. доларів США) для боротьби з безробіттям і вирішення загальноекономічних проблем у найближчі два роки.

А оголошений ще в жовтні 2008 року британський план порятунку передбачає виділення 50 млрд. фунтів стерлінгів (85 млрд. доларів) для викупу часток у великих банках і ще 200 млрд. ф. ст. на короткострокові кредити Банку Англії, а також надання гарантій міжбанківських кредитів на суму 250 млрд. ф. ст.

Royal Bank of Scotland (RBS), який закінчив 2008 рік із рекордним у британській корпоративній історії збитком (у сумі 24.1 млрд. ф. ст. (34.4 млрд. доларів), отримав державну страховку і бере зобов'язання з кредитування британських споживачів і компаній. RBS домовився з урядом про страховку за активами на 325 млрд. ф. ст. (463.4 млрд. доларів): він бере на себе перші 19.5 млрд. збитків, решта буде розподілена між банком і мінфіном у співвідношенні 10 до 90.

За семирічну гарантію RBS заплатить мінфіну привілейованими акціями на 6.5 млрд. ф. ст. Крім того, мінфін купить привілейованих акцій ще на 13 млрд. ф. ст. і може докупити ще на 6 млрд. ф. ст., якщо це знадобиться RBS. Частка голосуючих акцій уряду буде обмежена 75%, його частка в капіталі може зрости з нинішніх 70 до 95%.

RBS виділить в окрему структуру непрофільні активи на 385 млрд. ф. ст. Із них 240 млрд. ф. ст. припадає на активи підрозділу глобальних банківських послуг і ринків, які будуть ліквідовані чи продані впродовж 3–5 років. 3 GBM буде виведено 45% капіталу. До непрофільних віднесені 53% застрахованих активів, 47% залишаться в банку [17].

В обмін на допомогу держави RBS пообіцяв збільшити кредитування у Великобританії в 2009 – 2010 рр. на 50 млрд. ф. ст. (9 млрд. щороку — на іпотеку, 16 млрд. — бізнесу). І це — додатково до нинішніх обсягів кредитування в 300 млрд. ф. ст. Обіцяні кредити надаватимуться на комерційній основі, з дотриманням ризикових норм.

А загалом британська влада має намір надати гарантії за активами банків Royal Bank of Scotland (RBS) і Lloyds Banking Group на суму 500 млрд. ф. ст. (716 млрд. дол.) в обмін на зобов'язання з їх боку збільшити кредитування на 40 млрд. ф. ст. (57 млрд. доларів). У відповідь держава має намір зажадати від банків, які візьмуть участь у програмі із захисту активів (у пресі її охрестили “Операція “Мітла”), комісію в 3–6% від суми гарантій.

За даними британських ЗМІ, банки RBS і найбільший іпотечний кредитор Lloyds Banking Group ведуть перегово-

ри з мінфіном про надання держгарантій за їх активами, що наражаються на ризик різкого зниження вартості. Цей план покликаний повернути довіру до банківського сектору й уникнути його націоналізації. “Важливо, щоб акції банків належали не лише урядові, а й приватним та інституціональним інвесторам”, — заявив міністр фінансів Великобританії Алістер Дарлінг (Alistair Darling) у статті, опублікованій наприкінці лютого 2009 року у “Financial Times”. Британський уряд уже став власником 70% акцій RBS і 43% акцій Lloyds, уклав у них 37 млрд. ф. ст. Пан Дарлінг зазначив також, що “очікує від банків юридично зобов'язуючих конкретних і кількісно визначених угод зі збільшення обсягів кредитування економіки”. За даними “The Guardian”, кожен із банків у обмін на державні гарантії за активами на суму 250 млрд. ф. ст. має погодитися на збільшення обсягів кредитування на 20 млрд. ф. ст. RBS 26 лютого 2009 року отримав гарантію уряду за проблемними активами на 325 млрд. ф. ст.

Держава може попросити банки взяти на себе частку збитків, перш ніж уряд почне покривати їх за свій рахунок. Подібна схема була застосована в США: Citigroup у листопаді 2008 року одержав держгарантії за активами на суму 300 млрд. доларів за умови, що перші 29 млрд. доларів втрат за ними банк візьме на себе. Він також може оголосити про створення поганого банку, в який і будуть виокремлені “токсичні активи” [14].

... ПО-ГРЕЦЬКИ

За повідомленнями інформаційних агентств, Греція виділяє 28 млрд. євро

на підтримку національної банківської системи в умовах світової фінансової кризи. План уряду, оголошений 15 жовтня 2008 року, включає такі заходи, як підвищення рівня ліквідності банків, збільшення гарантій за вкладами й участь держави в банківському капіталі. Планом передбачено також надання гарантій держави на 3–5 років усім фінансовим установам країни в розмірі до 15 млрд. євро, надання кредитним установам спеціальних державних облігацій на суму до 8 млрд. євро в обмін на забезпечення ними цих цінних паперів. Передбачається зміцнення капіталу банків на суму до 5 млрд. євро в обмін на одержання державою частини їх привілейованих

МАКРОЕКОНОМІКА

акцій. В останньому випадку держава одержить дохід у 5%, братиме участь в управлінні банків із правом вето на рішення про винагороду керівних працівників цих фінансових установ.

“Усі найбільші грецькі банки погодились брати участь в урядовому пакеті заходів, крім Комерційного банку Греції, який долучиться до аналогічного плану, розробленого у Франції”, — зазначається у повідомленні міністерства економіки і фінансів.

... ПО-ПРИБАЛТІЙСЬКИ

Балтійські держави для мінімізації наслідків кризи різко посилюють фінансову дисципліну, що має спричинити поліпшення платіжного балансу і зниження інфляції.

Латвія відгукнулася на кризу збільшенням податків (ПДВ зріс із 18 до 21%) і скороченням державних витрат (на 15% у 2009 році) та зарплат бюджетників. Однак і це не допомогло. Тому країна була змушена взяти “аварійний” кредит у ЄС та МВФ загальним обсягом 7.5 млрд. євро. Згідно з вимогами ЄС країна у відповідь на це має розробити середньострокову програму зниження дефіциту бюджету до показника нижче 3% від ВВП до 2011 року, а в 2009 році дефіцит має становити менше 5%. Крім цього, Латвія зобов’язана скоротити кількість працівників у державному управлінні, реформувати управління бюджетом і податкову політику, забезпечити стабільність банківського сектору, провести структурні реформи та реалізувати проекти фондів ЄС.

Відповідно до доктрини витрачання кредиту близько 1 млрд. євро піде на погашення боргів і реструктуризацію недавно націоналізованого банку Parex. Ще близько 2 млрд. має бути витрачено на рефінансування зовнішнього боргу. Із загальної суми кредиту на фінансування реального сектору економіки планується виділити лише близько 1 млрд. євро. Його (у вигляді інвестицій з європейських фондів) зможуть одержати приватні підприємці [10].

18 грудня 2008 року латвійський сейм із метою збереження стабільності банківської системи країни та забезпечення роботи платіжної системи прийняв закон про принципи передачі банків державі. Ним передбачається, що Банк Латвії чи Комісія з ринку фінансів і капіталу у виняткових випадках (якщо виникає серйозна загро-

за стабільності банківської системи) можуть ініціювати націоналізацію “за справедливую винагороду” тієї чи іншої банківської установи. Деприватизація може здійснюватися шляхом відчуження емітованих банком акцій (незастосовне переважне право акціонерів) чи відчуження банківського майна, прав і зобов’язань (незастосовні вимоги кредиторів). У листопаді 2008 року урядом було прийнято рішення про купівлю 51% акцій Parex banka — другого за величиною активів і найбільшого приватного банку країни. Пакет був переданий Latvijas Hipoteku un zemes banka (Латвійському іпотечному і земельному банку), що належить державі. Держава гарантувала також виплати за синдікованими кредитами Parex banka на 275 млн. євро. Ще 500 млн. євро погашаються в лютому і восени 2009 року. Передбачається надання ліквідності в необхідному обсязі.

У Литві нововведення зводиться до підвищення податкового тягаря і секвестрування витрат. Прибутковий податок було зменшено з 24 до 20%, але ПДВ і податок на прибуток збільшено відповідно з 18 до 19% і з 15 до 20%. Однак для литовських підприємств і громадян найстрашнішим виявилось не це, а скасування численних пільг щодо оподаткування. Зокрема, зниження прибуткового податку торкнулося не всіх. Різко скорочений діапазон діяльності за патентами, що змушує цілу армію патентників створювати підприємства і сплачувати не лише податок на прибуток, а й соціальний податок. Крім того, запроваджено соціальний податок для фермерів, а також низку нових податків — на нерухомість, автомобілі. У прискореному режимі підвищуються акцизи.

Естонія, як і Литва, не збирається наروضувати зовнішній борг і також зробила ставку на боротьбу з розбалансуванням скарбниці. Було прийнято рішення скоротити витрати бюджету-2009 на 8 млрд. крон (511 млн. євро), або на 8%. Але, на відміну від Литви, Естонія категорично відмовилася від посилення податкового тягаря.

... ПО-РОСІЙСЬКИ

Росія має істотні резерви для мінімізації наслідків кризових явищ. Так, на

1 лютого 2009 року кошти резервного фонду і фонду національного добробуту становили відповідно 4.86 і 2.99 трлн. руб. Ці кошти, за оцінками експертів, неминуче використовуватимуться на “затикання колосальної чорної діри”, що утворилася у федеральному бюджеті: в листопаді 2008 року його дефіцит становив 7.1%, у грудні зріс до 20.7% від ВВП. За рахунок зазначених коштів мають рятуватися ще й регіональні та місцеві бюджети, деякі з яких у січні 2009 року зібрали менше чверті запланованих на місяць податків [6].

Крім цього, уряд Росії при перегляді бюджету має намір урізати видатки приблизно на 1 трлн. руб., щоб знайти на боротьбу з кризою 1.5 трлн. руб., третина яких призначається банкам.

Міністр фінансів Росії Олексій Кудрін оцінив потребу першої тридцятки російських банків у додатковому капіталі в 883 млрд. руб., а без урахування контрольованих державою Сбербанку, ВТБ і Россельхозбанку, — 351 мільярд. Він зазначив, що сьогодні на ринку таких акціонерів та інвесторів немає. А тому їх має замінити держава, надавши банкам, у яких є акціонером, 300 млрд. руб., решті — 255 млрд. руб. у вигляді субординованих кредитів (капітал другого порядку). При цьому субординований кредит одержать ті комерційні банки, акціонери яких приймуть рішення про відповідне збільшення капіталу за свій рахунок (тобто на 1 рубль додаткової капіталізації комерційні банки одержать 1 рубль субординованого кредиту). За заявою російського віцепрем’єра Ігоря Шувалова, банкам може бути додатково надано 15% капіталу у вигляді субординованих кредитів за умови, що діючі акціонери також внесуть 15% капіталу. Пан Шувалов оцінив кількість потенційних учасників програми в 50 із 1.2 тис. банків. І ще... Головна вимога уряду при наданні “субордів” — кредитування реального сектору. В разі ж невиконання цієї вимоги в подальшому такі банки позбавлятимуться не лише державної підтримки, а й... репутації, яку російський уряд збирається зробити надбанням гласності.

У лютому 2009 року російський прем’єр підписав дві постанови про надання держгарантій за кредитами, котрі одержують підприємства оборонно-промислового комплексу і компанії, яким пощастило увійти до горезвісного “списку підтримки”. Можливо, це зрушить справу з мертвої точки, хоча поки що говорити про це рано.

Водночас Банк Росії посилює вимоги до формування резервів за корпоративними кредитами. Із 1 липня 2009 року банки будуть зобов'язані щомісяця переглядати розмір резервів за можливими втратами з корпоративних позичок із урахуванням валютного ризику. Експерти пояснюють нові вимоги можливим збільшенням обсягу надання валютних кредитів компаніям для рефінансування зовнішньої заборгованості. На думку експертів, кредитувати компанії з метою рефінансування зовнішніх боргів будуть лише банки, залежні від коштів держпідтримки.

А, наприклад, Внешекономбанк (ВЕБ) планує випустити трирічні валютні облігації для розміщення їх серед російських банків, що мають надлишкову валютну ліквідність. Таким чином знайдуться гроші на рефінансування зовнішніх боргів російських компаній, не потрібно буде спустошувати золотовалютні резерви, а “набиті під зав’язку” валютою банки будуть позбавлені цієї ноші. У підсумку з’явиться красивий ланцюжок руху валюти: ЦБ РФ — банки — ВЕБ — рефінансування боргів. Крім того, зазначений механізм дасть змогу скоротити обсяги кредитів на рефінансування з тих 50 млрд. доларів, які ВЕБ отримав від ЦБ РФ.

Із 25 лютого 2009 року Банк Росії змінив механізм ціноутворення на аукціонах РЕПО, які є основним джерелом ліквідності в банківській системі. Внаслідок підвищеного попиту банків на надані кошти в період кризи ЦБ щодня встановлюватиме мінімальні ставки за кредитами, щоб оперативніше регулювати баланс попиту і пропозиції на грошовому ринку. ЦБ також дозволив банкам надавати в забезпечення акції, облігації, векселі і кредити системоутворюючих підприємств.

Згідно зі статтею 3 Федерального закону від 13.10.2008 р. № 173-ФЗ “Про додаткові заходи з підтримки фінансової системи Російської Федерації” Банк Росії в період з 14.10.2008 р. по 31.12.2009 р. вправі укладати з кредитними організаціями угоди, відповідно до яких він зобов’язується компенсувати їм частину збитків (витрат), що виникли у них за здійсненими упродовж зазначеного періоду угодами з іншими кредитними організаціями, у котрих була відкликана ліцензія на здійснення банківських операцій. Радою директорів Банку Росії визначено критерії, яким мають відповідати

кредитні організації — контрагенти центробанку за такими угодами. Так, подібні кредитні організації повинні мати рейтинг довгострокової кредитоспроможності за зобов’язаннями в іноземній валюті на рівні не нижче “BB—” за класифікацією рейтингових агентств “Standard & Poor’s” чи “Fitch Ratings” або не нижче “Ba3” за класифікацією рейтингового агентства “Moody’s Investors Service” і величину власних коштів (капіталу) — не менше 30 млрд. рублів. На лютий 2009 року Банком Росії були укладені такі угоди з 13 кредитними організаціями.

3 лютого 2009 року на нараді в російському уряді був представлений список із 81 системоутворюючого банку² і два варіанти їх держпідтримки — порятунок 4—5 чи 30 банків [22]. В останньому випадку до уваги беруться такі критерії: активи мають перевищувати 35 млрд. руб., залишки за рахунками фізичних осіб — понад 10 млрд. руб., кількість приватних вкладників — не менше 2 тис. осіб. Для цих кредитних організацій пропонується розширити механізми капітальної підтримки без здійснення процедур банкрутства. А це “задоволення” для держави не з дешевих... Так, за здійсненими розрахунками, на санацію 30 таких банків за наявності лише 7% поганих кредитів від загального портфеля “тридцятки” знадобиться 560 млрд. руб. держпідтримки, з яких на Сбербанк має припадати 270 млрд. руб. Якщо ж обсяг поганих кредитів зросте до 20%, на санацію знадобиться вже понад 2 трлн. руб. (930 млрд. руб.). Інші банки без допомоги держави можуть збанкрутувати.

Крім того, другий варіант припускає створення “банку поганих активів” у вигляді спеціального держоргану з реструктуризації банківської системи. Однак російські урядовці відмовилися від такої ідеї, мотивуючи це тим, що, на відміну від західних країн, у Росії застосування практики відокремлення поганих і хороших активів може наразитися на високі корупційні ризики.

А 5 лютого на засіданні уряду міністр економіки Єльвіра Набіулїна представила доповідь “Про хід вико-

² Список системоутворюючих підприємств був затверджений прем’єр-міністром Володимиром Путіним 25 грудня 2008 року. Як і в випадку з системоутворюючими підприємствами, внесення до списку не гарантує банкам автоматичної підтримки від держави. Це лише визначає коло банків, до яких прикута прискіплива увага уряду.

нання заходів, спрямованих на оздоровлення ситуації у фінансовому секторі й окремих галузях економіки”. Зокрема обговорювалися питання, як буде ув’язана “промислова” частина заходів російського “Білого дому” з заходами щодо реструктуризації банківської системи.

Російські банкіри пропонують можливі способи допомоги банкам (ЦБ поки не погодився з ними): змінити співвідношення капіталу першого і другого рівнів (нині 1/1), а також до 30 років подовжити строки субординованих кредитів, за рахунок яких банки можуть нарощувати свій капітал (ураховуються лише в капіталі другого рівня, але надаються в рамках держпідтримки банкам); знизити вимогу до внеску акціонерів банку при одержанні субординованої позики від держави (також 1/1), оскільки в акціонерів немає коштів на капіталізацію.

Наприкінці січня 2009 року глава Федеральної служби із фінансових ринків (ФСФР) Володимир Миловидов заявив, що держава може піти на викуп у інвесторів дефолтних облігацій. Щоправда, лише в тому разі, якщо дефолт настав через об’єктивні причини, а не внаслідок зловживань.

Тим часом пропозиції прем’єр-міністра Росії Володимира Путіна з підтримки російського автопрому втілюються в життя. Уряд прийняв рішення надати з федерального бюджету 2 млрд. руб. На субсидування банкам відсоткових ставок за кредитами населенню на придбання вітчизняних автомобілів. Таким чином уряд передбачає субсидувати дві третини ставки рефінансування ЦБ для фізичних осіб, що купують автомобілі в кредит. Тобто держава має заплатити приблизно 8% ставки, яку такий позичальник винен банку.

Російський уряд підбив перші підсумки виконання свого антикризового плану і змушений був розпочати новий виток цієї боротьби. На ньому прямої державної підтримки у вигляді грошей, нехай і величезних, буде замало. Потрібна, як кажуть чиновники, мікроекономічна витонченість. Як зазначив російських прем’єр, наступний етап — це набір якихось спеціальних заходів, насамперед покликаних повернути вітчизняний кредитований у вітчизняний реальний сектор [1].

Крім того, схвалено концепцію створення в Росії міжнародного фінансового центру та підтверджено завдання перетворення рубля в регіональну резервну валюту.

Кредити – не розкіш,
а засіб виживання

... ПО-КАЗАХСТАНСЬКИ

Забезпечення соціальної стабільності й підтримка макроекономічної

збалансованості, а також стимулювання економічного зростання і ділової активності – такі цілі економічної політики на 2009 рік, розробленої урядом, Національним банком та Агентством фінансового нагляду (АФН) Казахстану, і спрямованої на виконання плану антикризових заходів на 2009 – 2010 роки.

Уряд продовжуватиме додаткову капіталізацію системоутворюючих комерційних банків³. Національний банк зосередить зусилля на проведенні збалансованої грошово-кредитної політики. Як важелі регулювання короткострокової ліквідності розглядаються позики рефінансування банкам другого рівня і подальше розширення переліку інструментів забезпечення беззаставних кредитів. Із метою підтримки кредитування комерційних банків планується розробити системи гарантування зобов'язань перед різними типами кредиторів.

АФН у процесі регулювання фінан-

сових організацій має намір посилити систему оцінки достатності власного капіталу. Особливу увагу при цьому планується приділяти порядку управління проблемними активами і посиленню вимог до ризик-менеджменту.

У листопаді 2008 року було прийнято постанову уряду зі створення Фонду стресових активів (ФСА). ФСА створено не для амністії іпотечних боргів фізичних осіб. Це не соціальний і не благодійний проект. Його мета – не допустити подальшого некерованого погіршення якості активів банків, тобто втрати грошей, “заморожених” у заставній нерухомості, землі, недофінансованих будівництвах. Початок роботи ФСА має величезне значення для створення прецедентів із ринкового обороту проблемних кредитів на казахстанському ринку. Це може посилити зацікавленість зазначеним сегментом ринку і з боку приватних інвесторів. Створення ФСА важливе для розширення інструментарію роботи казахстанських банків із проблемними активами. На капіталізацію ФСА з державного бюджету-2008 спрямовано 52 млрд. тенге (119.87 тенге/1 долар США) з подальшим доведенням цього показника до 1 млрд. доларів у 2009 році. Передбачається залучити приблизно 5 млрд. доларів приватних інвестицій.

Із 1 січня 2009 року Національним банком Казахстану ставка рефінансування була знижена з 10.5 до 10%, а з 5 лютого – до 9.5%. Також із 3 березня знижено нормативи мінімальних резервних вимог (МРВ) для комерційних банків. За внутрішніми зобов'язаннями з 2 до 1.5%, за іншими – з 3 до 2.5%.

На думку експертів, заходи, передбачені урядовою політикою, адекватні й ефективні, однак могли б мати превентивний характер, а починати її реалізацію слід було ще на початку кризи.

Перебороти кризу недовіри серед учасників ринку міжбанківського кредитування планується за допомогою державних гарантій. Національний банк Казахстану оголосив про створення системи гарантування зобов'язань комерційних банків перед різними кредиторами. Обсяги короткострокової ліквідності і гарантії за міжбанківськими зобов'язаннями, надані центробанком, сумарно не перевищуватимуть 50% від розміру власного капіталу банків другого рівня [20].

... З ТОЧКИ ЗОРУ МІЖНАРОДНИХ ФІНАНСОВИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

Державні вливання в капітал комерційних банків розглядаються МВФ

як складова частина потрійного підходу до подолання кризи: *надання ліквідності, викуп знецінених активів і вливання капіталу* [29]. Керівник МВФ Домінік Строс-Кан (Dominique Strauss-Kahn) наголошує, що фінансова система має бути рекапіталізована, в тому числі завдяки державній підтримці. Він зазначає: в основі кризи лежить недостатність капіталу фінансової системи. Навіть якщо вивести проблемні активи, то однаково багато установ відчуватиме нестачу капіталу для надання нових кредитів економіці. При цьому Домінік Строс-Кан зауважує, що держава в принципі може придбавати привілейовані акції фінансових інститутів.

... З ТОЧКИ ЗОРУ РЕЙТИНГОВИХ АГЕНТСТВ

Не лишаються осторонь окреслених вище проблем і міжнародні рейтингові агентства. Так, “Standard & Poor's” особливу увагу приділяє аналізу діяльності організацій, пов'язаних із державою (ОПД), – підприємств, котрі потенційно є об'єктами державного втручання в періоди економічних чи фінансових стресів [26]. У більшості випадків втручання відбувається у формі екстреної державної підтримки, що може позитив-

³ Наприклад, “Standard & Poor's” визначає приватний банк як системоутворюючий за результатами оцінки таких чинників: частка банку в загальному обсязі роздрібних депозитів; загальний розмір і привабливість внутрішньої комерційної мережі; відносна значущість з точки зору забезпечення ринку кредитними ресурсами і ліквідністю; “помітність” порівняно з іншими національними банками і потенційні наслідки дефолту; значущість “нішевих” продуктів і послуг. Звичайно “Standard & Poor's” відносить до розряду системоутворюючих ті банки, чия частка в загальному обсязі роздрібних депозитів становить чи перевищує 5%.

но впливати на кредитний рейтинг ОПД. Однак бувають випадки, коли втручання обертається передачею ресурсів тієї чи іншої організації державі і погіршує кредитоспроможність останньої.

Загалом “Standard & Poor’s” виходить з того, що кредитна якість ОПД знаходиться на відрізку між їх “власною” кредитоспроможністю і кредитоспроможністю національного уряду включно. “Власна” кредитоспроможність відображає кредитні характеристики даної організації без урахування екстреної підтримки чи додаткового навантаження, а рейтинг уряду свідчить про його здатність і готовність допомагати ОПД (чи, за несприятливих сценаріїв, про його потреби у використанні ресурсів ОПД). В якій саме точці відрізка опиняється рейтинг, залежить від уявлення “Standard & Poor’s” про ймовірність достатньої і своєчасної допомоги держави для виконання фінансових зобов’язань ОПД.

Регулярна “поточна взаємодія” з урядом, як правило, враховується при оцінці “власної” кредитоспроможності емітента поряд із супутніми благами чи, навпаки, тягарем, а також загальносистемною нормативно-правовою інфраструктурою. “Поточна взаємодія” може виражатися, наприклад, у формі регулярних субсидій на операційну діяльність чи на капіталовкладення, пільгових умов фінансування, наділення монополіями повноваженнями, вигідних державних замовлень і сприятливих режимів регулювання, а також — в обмеженні тарифів, залученні до участі в ризикованих проєктах і необхідності займатися нерентабельною виробничою чи іншою діяльністю. З фінансової точки зору “власні” кредитні характеристики відображають дивідендну політику, можливості додаткової емісії акцій, умови оподаткування, а також — наявність гарантій чи кредитних ліній. Якщо йдеться про фінансові організації, то “поточна взаємодія” включає різного роду системні важелі, покликані забезпечувати доступ до ліквідності і підтримувати довіру ринку (наприклад, підтримуючі джерела ліквідності, “дисконтні вікна”, операції РЕПО й інші інструменти, які дають змогу центральному банку чи урядові допомагати всім фінансовим організаціям даної банківської системи).

При цьому “Standard & Poor’s” розглядає екстрене державне втручання як втручання в справи конкретної організації (а не в систему в цілому), здійснюване в певний момент часу (на відміну від поточного втручання)

і часто пов’язане з фінансовими труднощами, що виникли у даної організації. Екстрене державне втручання відбувається на додаток до поточної взаємодії і не враховується при оцінці власної кредитоспроможності ОПД. Імовірність екстреного втручання може підвищити рейтинг, якщо мова йде про підтримку держави, або, рідше, кредитоспроможність ОПД може погіршитися, якщо втручання держави приводить до спрямування ресурсів ОПД на її користь.

“Standard & Poor’s” бере до уваги, що уряди можуть реагувати на важкий фінансовий стан тих чи інших ОПД по-різному — залежно від вихідних обставин і причин, а також передбачуваних наслідків дефолту даної організації. Наприклад, у періоди падіння довіри до ринку банкрутство відносно невеликого банку може мати негативні наслідки для всієї банківської системи. Прагнення не допустити цього може змусити уряд надати такому банку екстрену підтримку, незважаючи на його малу значущість. Водночас агентство вважає, що в більшій мірою благополучній ситуації, коли важко припустити, що одне невелике банкрутство викличе серйозні наслідки, уряд повісився б по-іншому.

З погляду “Standard & Poor’s”, існування часткової гарантії за боргами чи активна участь у політиці може свідчити про міцність зв’язків із урядом, який асоціюється з організацією в суспільній думці і тому має більше стимулів її підтримувати. Прикладами можуть слугувати системоутворюючі комерційні банки з державною участю, поштові служби, національні нафтовидобувні й енергетичні компанії, залізниці й електророзподільні компанії.

Криза ліквідності, що вибухнула в 2007–2008 рр., дає немало прикладів погіршення “власних” кредитних характеристик фінансових організацій, незважаючи на вжиття органами влади системних заходів зі стабілізації банківського сектору. В таких випадках ступінь зниження рейтингів “Standard & Poor’s” обмежувався очікуваннями екстреної державної підтримки, врахованої в рейтингу, виходячи з ознак готовності держави втрутитися за подібних обставин. У цьому зв’язку “Standard & Poor’s” наводить приклад одного з британських банків середнього розміру (Northern Rock), який мав рейтинг “А–/А–1”, незважаючи на те, що його “власна” кредитоспроможність відповідала спекулятивній категорії з огляду на серйозні труднощі з

ліквідністю. Рейтинг банку Northern Rock відображав зрослу ймовірність того, що британський уряд надасть йому необхідну екстрену підтримку з урахуванням важких наслідків, які б зумовили “невтручання” в британську банківську систему в важкій ситуації, що склалася на ринку [26].

“Standard & Poor’s” наголошує також, що деяким системоутворюючим підприємствам, які потрапляють у важкий фінансовий стан, втручання держави може піти на користь — якщо держава **справді хоче і може їм допомогти**. В більшості прикладів, які можна навести, одержувачем допомоги є системоутворюючий фінансовий інститут, але це можуть бути і великі страхові компанії чи підприємства, що є важливими роботодавцями (скажімо, автомобілебудівні). Однак можливості одержання екстреної державної підтримки у цих підприємств більш розпливчасті, ніж в ОПД, що належать державі, і більшою мірою залежать від обставин, які викликали фінансові труднощі. Оскільки такі організації часто не мають привілейованого статусу, зумовленого їх зв’язками з урядом, і на них не покладається якимось державним завданням (принаймні в традиційному розумінні), бажання уряду їх підтримувати залежить, на думку експертів “Standard & Poor’s”, в основному від таких чинників, як *причини виниклих фінансових труднощів, політична ситуація в період кризи і можливість поширення фінансових проблем на інші організації в разі невтручання*. Крім того, іноді уряд віддає підприємство, що перебуває в скрутному становищі, на волю ринку і втручається лише в останній момент, протягом дуже обмеженого часу і висуває певні умови структурних змін на рівні компанії. Скажімо, надання урядом США пакета кредитів автовиробникам може розглядатися як підтвердження ідеї про те, що надання державної підтримки не обов’язково знижує ймовірність дефолту компанії, якщо урядові важливіше зберегти робочі місця, аніж захистити інтереси інвесторів.

НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ДІЄВОСТІ АНТИКРИЗОВИХ ЗАХОДІВ

На фоні кризових явищ дедалі реальніше проглядаються накопичені проблеми. Серед них, зокрема, відсутність структурного реформування національних економік, наявність численних розривів у їх фінансових секторах, недостатня транспарентність

заходів із підтримки державою компаній реального сектору економіки і фінансових інститутів, відсутність реального контролю за державною допомогою. А тому на порядку денному постає питання необхідності підвищення дієвості здійснюваної країнами світу антикризової політики.

Для підвищення дієвості антикризових заходів необхідний ефективний контроль за використанням державних коштів. Тим більше, що внаслідок відсутності реального контролю за державною допомогою вона не просто не потрапляє до реального сектору, а й у значних обсягах надходить прямо на валютний ринок, розмиваючи офіційні золотовалютні резерви. Термін “фінансовий тремб”, що виражає це явище, вжитий президентом Росії Д.Медведевим у посланні Федеральним зборам, вельми характерний, оскільки використовувався в 1992–1993 і 1998 рр. [6].

Міжвідомча група з протидії злочинам в економічній сфері, до якої увійшли представники Генпрокуратури, ФСБ, МВС, ФПС Росії, Росфінмоніторингу і Банку Росії, офіційно попередила керівників 70 комерційних банків, котрі одержали державну підтримку, про встановлення контролю за їх діяльністю.

До речі, і в США громадськість стурбована тим, що ніхто не знає, куди пішли гроші, виділені фінансовим компаніям США в рамках багатомільярдної допомоги економічній системі країни. Адже немає ні механізмів контролю за тим, як фінансові компанії витрачають гроші, отримані від американських платників податків, ні механізмів, котрі зобов'язують банки надавати кредити, що, власне, і було метою цих фінансових впливів держави.

Для допомоги реальному сектору держава може перераховувати кошти безпосередньо на рахунки виробничих підприємств у банках. Щоб запобігти нецільовому використанню антикризових коштів, слід заборонити передавати державні гроші іншим банкам, у тому числі й брідж-банкам.

Утім, МВФ і Світовий банк докоряють урядом за те, що ті не виконують рішення саміту G20 і борються з загальною фінансовою кризою не злагоджено, а тому й неефективно. Незважаючи на домовленості, кожна країна вживає заходів, які вважає прийнятними для себе. В підсумку доводиться знижувати прогноз зростання світового ВВП.

“Якщо ви здійсните грошове стимулювання без зміцнення банківської системи, це буде як наркотичне сп'яніння”, — заявив в інтерв'ю “Financial Times” президент Світового банку Роберт Зелік (Robert Zoellick). “Поки фінансова система не реструктуризована, всі гроші від стимулювання провалюватимуться в чорну діру”, — додав глава МВФ Домінік Строс-Кан.

Література

1. Антишоковая терапия // *Время новостей*. — 2009. — 6 февраля.
2. Апарина К. Экономисты рекомендуют // *Эксперт*. — 2009. — № 8.
3. Быков П. Кризиса хватит всем // *Эксперт*. — 2009. — № 8.
4. Бюджет Обамы // *Эксперт*. — 2009. — № 8.
5. Гуральник Ю., Клепиков А. Оппозиционный премьер // *Эксперт Северо-Запад*. — 2009. — № 8.
6. Делягин М. Денег не хватит: корупция как фактор // *Ведомости*. — 2009. — 5 февраля.
7. ЕС намерен расширить гарантии по банковским вкладам // [http://www.news-](http://www.news-ru.com/finance/07oct2008/warranty)

[ru.com/finance/07oct2008/warranty](http://www.news-ru.com/finance/07oct2008/warranty).

8. І в США розглядається питання створення “банку-агрегатора”, або “поганого банку” // *Контракти*. — 2009. — № 07. — 16 лютого.

9. Кириллов М. Американские банки национализируют // *РБК daily* — 2009. — 27 февраля.

10. Клепиков А. В свободном падении // *Эксперт Северо-Запад*. — 2009. — № 5.

11. Ключевая роль фактора внешней поддержки при присвоении рейтингов частным банкам из разных стран мира // <http://www.standardandpoors.ru/>.

12. Когда болеет Юнипер // *Эксперт Казахстан*. — 2009. — № 8.

13. Контролируемый развал // *Эксперт*. — 2009. — № 8.

14. Котов А. Британские власти взяли метлу в руки // *РБК daily*. — 2009. — 26 февраля.

15. Михайлова Е. Новейшая волна // “D”. — 2009. — № 4.

16. Оверченко М. Ближе к государству // *Ведомости* — 2009. — 2 марта.

17. Оверченко М., Бочкарева Т. Подписался на кредиты // *Ведомости*. — 2009. — 27 февраля.

18. План принят // *Эксперт Online*. — 2009. — 11 февраля.

19. Подбросят денег // *Эксперт Online*. — 2009. — 9 февраля.

20. “Подставит плечо” банкирам // *Эксперт Казахстан*. — 2009. — № 3.

21. Портякова Н. Никола Саркози обнародовал второй антикризисный план // *Коммерсантъ*. — 2009. — 20 февраля.

22. Правительство сыграет с банками в лотерею // *Коммерсантъ*. — 2009. — 5 февраля.

23. Савин А. Год под знаком евро // *Российская газета (Спецвыпуск № 237)*. — 2008. — 19 ноября.

24. Скільки коштує План Обамі // *Контракти*. — 2009. — № 07. — 16 лютого.

25. Сумленный С. Плохой и еще хуже // *Эксперт Online*. — 2009. — 26 января.

26. Усовершенствованная методология присвоения рейтингов организациям, связанным с государством, и оценки возможностей экстренного государственного вмешательства // <http://www.standardandpoors.ru/>.

27. ФРС пойдет другим путем // *РБК daily*. — 2009. — 30 января.

28. *BIS Quarterly Review*. — 2008. — September.

29. Strauss-Kahn Dominique. A Systemic Crisis Demands Systemic Solutions by Managing Director of the International Monetary Fund // *Financial Times*. — 2008. — September 22.

30. IMF Global Financial Stability Report. — 2008. — October.

Жанна Довгань

Доцент кафедри банківського менеджменту та обліку
Тернопільського національного економічного університету.
Кандидат економічних наук

Експрес-аналіз/

Фінансова стійкість банківських установ у період економічної кризи

Рівень розвитку банківської системи залежить від багатьох факторів. Один із визначальних – фінансова стійкість банківських установ, від якої найбільшою мірою залежить ставлення до них партнерів, клієнтів, а передусім – вкладників. Фінансова стійкість, прозорість і прогнозованість діяльності банків роблять їх привабливими і для інвесторів, які відіграють важливу роль у розвитку банківських установ.

Аналізуючи основні причини нинішньої фінансово-економічної кризи, авторка досліджує її вплив передусім на фінансову стійкість вітчизняних банків, пропонує шляхи подолання спровокованих кризою негативних наслідків.

ФІНАНСОВА СТІЙКІСТЬ БАНКІВ: ПЕРЕВІРКА КРИЗОЮ

Проблема забезпечення фінансової стійкості банків є особливо актуальною в сучасних умовах глобалізації фінансових ринків, ускладнення банківських продуктів, запровадження вимог нової Базельської угоди, загострення міжбанківської конкуренції, зростання банківських ризиків, а також кризових явищ у фінансовому секторі.

У сучасній банківській практиці оцінка фінансової стійкості повинна здійснюватися за такими напрямками:

- ♦ оперативний моніторинг макроекономічної ситуації, а також тенденцій розвитку банківського сектору;
- ♦ оперативний моніторинг діяльності конкретного банку (зміна клієнтської бази, умов залучення грошових коштів та надання кредитів);
- ♦ аналіз банківської звітності й вивчення динаміки зміни ключових показників діяльності банків (перевірка відповідності нормативам НБУ, побудова діаграм і моделей ліквідності, формування стратегій розвитку банку).

До умов забезпечення фінансової стійкості банків можна віднести:

- ♦ достатній, але не надлишковий обсяг власного капіталу;
- ♦ підтримку збалансованої структури активів і пасивів за строками і сумами;

♦ підтримку відповідного рівня рентабельності діяльності банку.

В останні роки банківська система України розвивалася досить динамічно. Якщо розглядати динаміку в номінальному вираженні, то щорічний приріст основних показників розвитку банківського сектору (капітал, активи, кредити) в 2006 – 2008 роках становив 40–60%, а за окремими напрямками і більше (див. таблицю 1).

Так, за станом на 1 січня 2009 року обсяг активів банківської системи дорівнював 973 млрд. грн., зростання з початку року становило майже 76%. В основному воно відбулося за рахунок зростання обсягів кредитних операцій, частка яких сягає 82% від усіх активів. За 2008 рік зобов'язання банків збільшилися на 52.5% і на 01.01.2009 р. становили 806 млрд. грн. При цьому приріст коштів клієнтів банків дорівнював 66 млрд. грн., або 23%. Власний капітал банківської системи України збільшився на 71% і за станом на 01.01.2009 р. становив 119 млрд. грн. Слід зазначити, що це зростання відбулося в основному за рахунок збільшення обсягу статутного капіталу на 43 млрд. грн. (на 92.1%) [2].

Водночас несприятливий розвиток процесів як у світовій економіці, так і безпосередньо в Україні відобразився на довірі до банківської системи і фінансовій стійкості банків. Зокрема турбулентність у світових фінансах, яка

посилилася у другій половині 2007 року, стала серйозною перевіркою стійкості вітчизняного банківського сектору. Збитки найбільших світових фінансових інститутів призвели до глобальної переоцінки ризиків, заморожування ліквідності і зниження довіри між учасниками ринку. Інвестори та кредитори обмежили операції з країнами, ринки яких лише формуються, що негативно вплинуло і на вітчизняний ринок банківських послуг. Для українських банків істотно ускладнився доступ до зовнішніх запозичень, а вартість їх залучення зросла.

ХРОНОЛОГІЯ ПОДІЙ У 2008–2009 РОКАХ НА ВНУТРІШНЬОМУ БАНКІВСЬКОМУ РИНКУ

Вважаємо за важливе проаналізувати хронологію подій і на внутрішньому банківському ринку у 2008 році, які безпосередньо вплинули на фінансову стійкість вітчизняних банків.

♦ Лютий – березень 2008 року: вітчизняні банки відчувають певні труднощі із залученням зовнішнього фінансування у зв'язку з тим, що закордонні банківські установи самі переживають не найкращі часи. Однак це не було суттєвою загрозою для наших банків,

БАНКИ УКРАЇНИ

Таблиця 1. Основні показники діяльності банків України за 2001–2008 роки

Показники	Роки								Темп зростання за 2008 р., %	Приріст за 2000 – 2008 рр., рази
	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008		
Кількість зареєстрованих банків	189	182	179	181	186	193	198	198	–	В 1.05 раза
Загальні активи, млн. грн	50 785	67 774	105 539	141 497	223 024	353 086	619 004	973 332	157	У 19.1 раза
Кредитний портфель, млн. грн.	32 097	46 736	73 442	97 197	156 385	268 688	485 507	792 384	163	У 24.7 раза
Питома вага кредитного портфеля в активах, %	63.2	69	69.6	68.7	70.1	76.1	78.4	81.5	–	В 1.3 раза
Власний капітал банків, млн. грн.	7 915	9 983	12 882	18 421	25 451	42 566	69 578	119 263	171	У 15.1 раза
Адекватність власного капіталу, %	13.97	13.25	13.29	13.34	13.49	13.40	13.67	13.74	101	0.98
Зобов'язання банків, млн. грн.	39 676	53 913	87 352	115 927	188 427	297 613	529 818	805 823	152	У 20.3 раза
Депозити фізичних осіб, млн. грн.	11 165	19 092	32 113	41 207	72 542	106 078	163 482	213 219	130	У 19 разів
Питома вага депозитів фізичних осіб у банківських зобов'язаннях, %	28.1	35.4	36.8	35.5	38.5	35.6	30.9	26.5	–	У 0.94 раза
Рентабельність активів	1.27	1.27	1.04	1.07	1.31	1.61	1.50	1.03	69	У 0.8 раза
Рентабельність капіталу	7.50	7.97	7.61	8.43	10.39	13.52	12.67	8.51	67	В 1.13 раза

Джерело: офіційний сайт НБУ // www.bank.gov.ua.

оскільки у них залишалося надійне (нехай і дорожче) джерело ресурсів – депозити населення.

♦ Квітень 2008 року: Національний банк України, враховуючи стан на світових ринках, вживає низку заходів щодо регулювання діяльності банків (зокрема – активних операцій) з метою мінімізації ризиків.

♦ Травень – серпень 2008 року: темпи зростання активних операцій банків знижуються, вимоги до позичальників посилюються, одержання кредитів ускладнюється, ставки за депозитами злітають до рекордних рівнів. Проте на цьому етапі ситуацію однозначно не можна назвати критичною. Швидше, навпаки. Регулюючим органом були вироблені заходи з урівноваження банківських балансів.

♦ У вересні 2008 року поширюються чутки про проблеми Промінвестбанку (ПІБ).

♦ Жовтень 2008 року: рейдерська атака на Промінвестбанк, що спричинило масовий відплив депозитів фізичних осіб із банківської системи і відповідно різке зменшення ресурсної

бази банків. Так, за 10 днів жовтня 2008 року загальна сума зобов'язань банків зменшилася на 18 млрд. грн. Каталізаторами кризи ліквідності стали, як це не дивно, самі банки. По-перше, вони оперативним чином закрили для ПІБ ліміти на міжбанківському ринку і тому банку ніде було взяти кошти для підкріплення. Промінвестбанку нічого не залишалося, як затримувати платежі. По-друге, багато які банки перестали обслуговувати картки, що поставило під сумнів спроможність усієї банківської системи. І це все – на тлі внутрішньої політичної нестабільності і глобальної світової кризи.

♦ 11.10.2008 р.: введення заборони НБУ на дострокове повернення термінових депозитів комерційними банками, запроваджене постановою Правління Національного банку України № 319, що уповільнило процеси відпливу коштів, але не зупинило їх.

♦ У жовтні 2008 року доступ до зовнішнього фінансування внаслідок загострення ситуації на світових фінансових ринках був суттєво обмежений. Одночасно виникла напружена ситу-

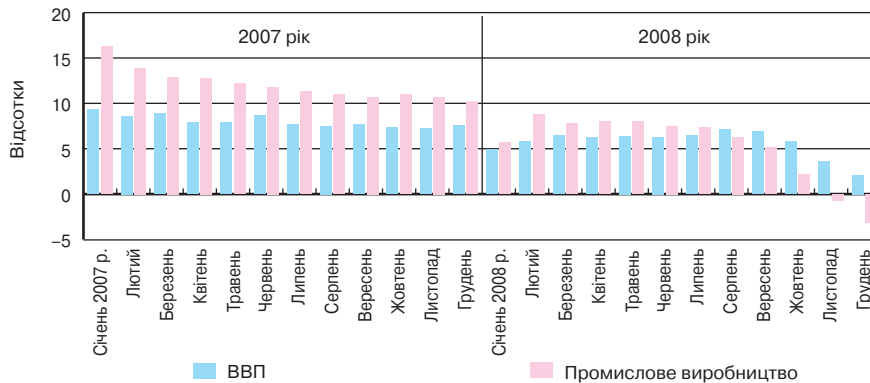
ація щодо діяльності окремих великих банків. Загалом це спровокувало посилення недовіри вкладників до банківської системи в цілому та відплив коштів із банків. За станом на початок жовтня 2008 року банківська система мала доволі значний запас ліквідності

Неупереджений аналіз доводить, що українські банки самі сприяли виникненню фінансової кризи. А вже в умовах кризи виявилися нездатними об'єднуватися для вирішення загальних проблем

– її обсяги удвічі перевищували відповідні потреби банків. Однак жодна банківська система не може залишатися стабільною в умовах штучно спровокованої недовіри вкладників, які починають масово знімати кошти зі своїх рахунків.

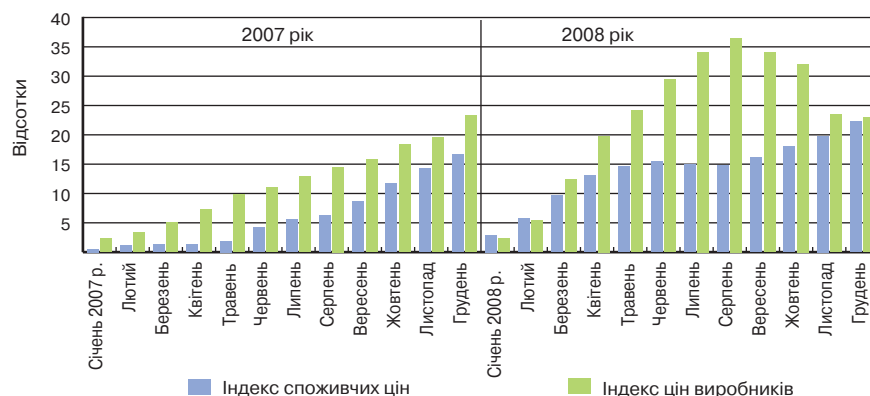
♦ Жовтень 2008-го – лютий 2009 року: Україна опинилася серед п'яти країн світу, економіка яких потерпіла від кризи найбільше. Глибокого аналізу і зрозумілих пояснень причин, чому так ста-

Графік 1. Темпи приросту реального ВВП та промислового виробництва в Україні у 2007–2008 роках

Джерело: [5].

Графік 2. Динаміка цінних індексів в Україні у 2007–2008 роках

Джерело: [5].

лося, досі немає. Як немає і стратегії виходу з економічної кризи.

Загалом слід зазначити, що вітчизняна банківська система є однією з найкращих у Центральній і Східній Європі, оскільки неповернення іпотечних кредитів не мало масового характеру, та й їх сума становила всього 2% від ВВП, тоді як у США – 75%. В активах українських банків, на відміну від європейських, не було “неякісних” цінних паперів. У Європі їх наявність призвела до значного погіршення якості банківських активів загалом. Тому там банківська криза призвела до кризи в економіці. В Україні навпаки: якщо у банківській системі до жовтня 2008 року спостерігалось зростання, то в економіці відбувся спад виробництва і відповідно спад ВВП.

За даними Асоціації українських банків, приріст ВВП за 2008 рік становив 2.1% (у 2007 році – 7.9%), індекс промислового виробництва – 3.1% (у 2007 році – 10.2%), індекс споживчих цін 22.3% (у 2007 році – 16.6%). Протягом останнього кварталу попереднього року та з початку нинішнього в Україні спостерігається спад промислового виробництва (–18.8% у жовтні, –28.6% у лис-

топаді, –26.6% у грудні до відповідних місяців 2007 року; у 2009 року – до 32%), а також одні з найвищих серед європейських країн темпи знецінення національної валюти (див. графіки 1 і 2).

КЛЮЧОВІ ПРОБЛЕМИ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Усе це зумовило погіршення стану банківської системи. Тому на сьогодні у вітчизняному банківському секторі є низка серйозних проблем, які зменшують фінансову стійкість банків. Назвемо їх.

1. В Україні спостерігається високий рівень вразливості банківського сектору, недовіра клієнтів до банківських установ, що підтверджує сьогоднішня ситуація на вітчизняному фінансовому ринку.

2. Зберігаються високі ризики кредитування, зумовлені неефективною структурою економіки, дефектами управління і низькою прозорістю багатьох підприємств.

3. Збільшується кількість факторів, які визначають профіль ризиків. Основні серед них – висока залежність

банківського сектору від фінансового стану підприємств-позичальників, збільшення обсягів кредитів приватному сектору.

4. Зростають ризики, пов'язані з фондовим ринком і динамікою цін на окремих сегментах фінансового ринку, а також ризики, зумовлені розвитком іпотечного і споживчого кредитування.

5. Серйозні труднощі українських банків пов'язані також із поверненням значних зовнішніх запозичень, які активно залучались у попередні роки (за станом на 01.01.2009 р. зовнішній борг банківських установ України становив 42 млн. доларів США).

6. Через кризові явища на європейських фінансових ринках та зниження кредитних рейтингів значної частини українських банків виникли складнощі із залученням іноземних інвестицій.

7. В умовах валютної дестабілізації і труднощів із рефінансуванням банківської боргової піраміди погіршилася також ситуація на ринку банківських послуг. Зупинимось на цьому детальніше.

ТЕНДЕНЦІЇ НА ДЕПОЗИТНОМУ І КРЕДИТНОМУ РИНКАХ

Проаналізуємо тенденції, які спостерігаються на депозитному та кредитному ринках України.

Стан депозитної бази вітчизняних банків можна продемонструвати за допомогою графіків 3 і 4.

Так, протягом останніх трьох місяців 2008 року (з 01.10.2008 р. по 01.01.2009 р.) кошти фізичних осіб у національній валюті зменшилися на 19 млрд. грн. (на 15%), в іноземній валюті (доларовий еквівалент) – на 2 млрд. доларів США (майже на 13%); кошти суб'єктів господарювання в національній валюті зменшилися на 11 млрд. грн. (майже на 12%), в іноземній валюті (доларовий еквівалент) – на 0.3 млрд. доларів США (на 3.5%).

Однак згідно зі статистикою у грудні кошти, розміщені фізичними особами на рахунках у банках, збільшилися на 4.3% –

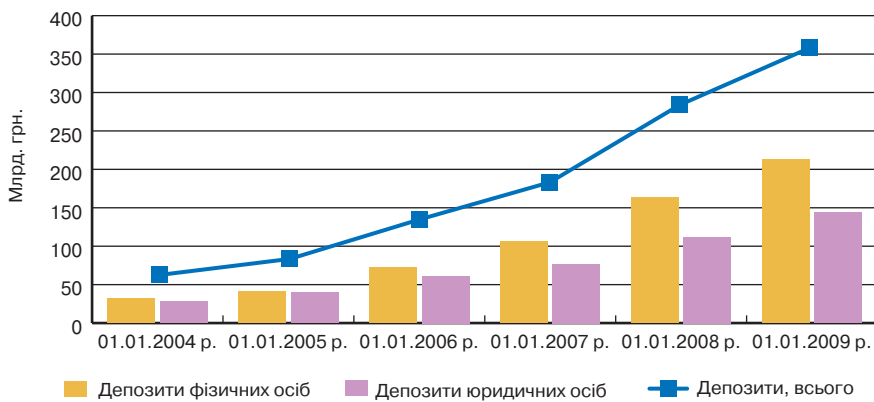
Головні чинники фінансово-економічної кризи в Україні: недосконалість структури вітчизняної економіки, безвідповідальна соціальна політика, значна частка приватного споживання у ВВП

до 215.6 млрд. грн., депозити юридичних осіб – на 7.6% – до 142.3 млрд. грн.

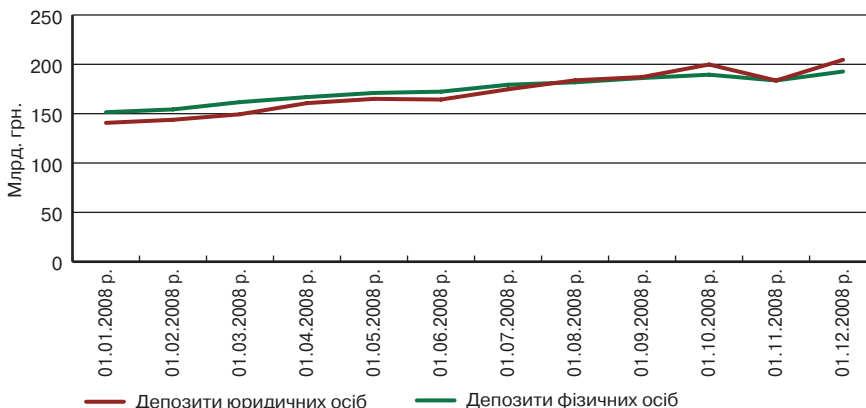
Така груднева стабілізація депозитів пояснюється переоцінкою валютних

БАНКИ УКРАЇНИ

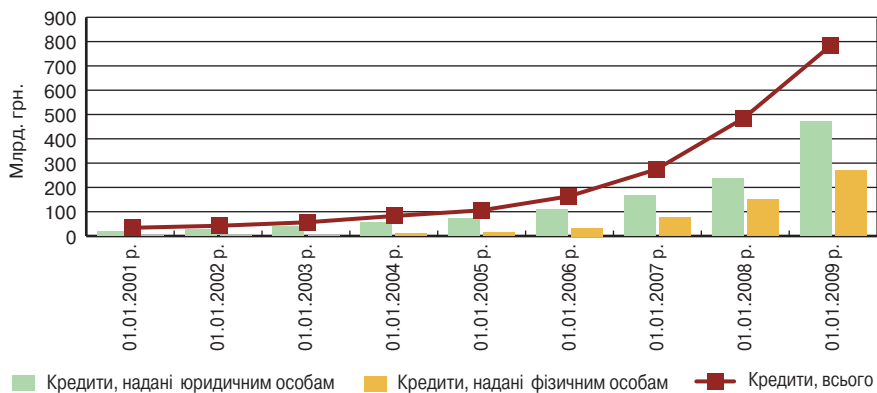
Графік 3. Обсяг депозитів, залучених українськими банками у 2003–2008 роках

Джерело: складено на основі статистичних даних НБУ (www.bank.gov.ua).

Графік 4. Обсяг депозитів, залучених українськими банками у 2008 році

Джерело: складено на основі статистичних даних НБУ (www.bank.gov.ua).

Графік 5. Обсяг кредитів, наданих українськими банками у 2001–2008 роках

Джерело: складено на основі статистичних даних НБУ (www.bank.gov.ua).

депозитів, які скоротилися в доларовому вираженні на 1%, але зросли в перерахунку на гривню на 13.2%.

У січні 2009 року на грошово-кредитному ринку зберігалася тенденція до відпливу коштів із банківської системи. Якщо в грудні фізичні особи, суб'єкти господарювання, небанківські організації зняли з депозитів 100 млн. грн., то в січні відплив цих коштів (спровокований значною мірою політичною дискусією щодо дій Національ-

ного банку та банківської системи в цілому) зріс до 19.6 млрд. грн., у лютому — до 22 млрд. грн.

У цілому, за даними АУБ, з моменту виникнення кризи восени 2008 року відплив коштів із банківської системи дорівнював близько 80 млрд. грн.

Тенденції, які спостерігалися в кредитуванні, відображено на графіках 5 і 6.

На тлі інтенсивної реклами щодо простоти отримання кредитів обсяг наданих банками позичок за останні два

роки зріс майже в 3 рази. Такий великий попит на кредити не завжди відповідав реальним можливостям позичальників щодо їх обслуговування та погашення. До того ж позичальники не завжди можуть об'єктивно оцінити наслідки інфляції, ризик безробіття, зростання цін, зменшення доходів. Водночас більшість позичок, наданих фізичним особам, були кредитами на придбання товарів іноземного виробництва (автомобілів, побутової техніки, мобільних телефонів тощо), тобто здійснювалося приховане фінансування іноземних виробників.

Значною проблемою для вітчизняних банків є також те, що дві третини їхніх кредитів, наданих фізичним особам, — це кредити в іноземній валюті. При цьому 70% валютних кредитів населенню було надано найбільшими банками України. Ще 12% — банками II групи.

Обсяги кредитів, наданих фізичним особам, протягом останніх двох років зростали вищими темпами, ніж кредитів, наданих суб'єктам господарювання (3.5 рази порівняно з 2.8).

Зниження попиту на вітчизняну продукцію на світових ринках та зменшення попиту на внутрішньому ринку призвело до погіршення фінансового стану суб'єктів господарювання, а в окремих випадках — до їх дефолту і, як наслідок, — до неповернення кредитів банкам юридичними особами. Внаслідок девальвації гривні щодо іноземної валюти зменшилася спроможність позичальників погашати свою заборгованість перед банками, насамперед за позичками в іноземній валюті, що спричинило зростання проблемних кредитів у фізичних осіб. Тому зростають показники прострочених кредитів, наданих банками (див. графік 7).

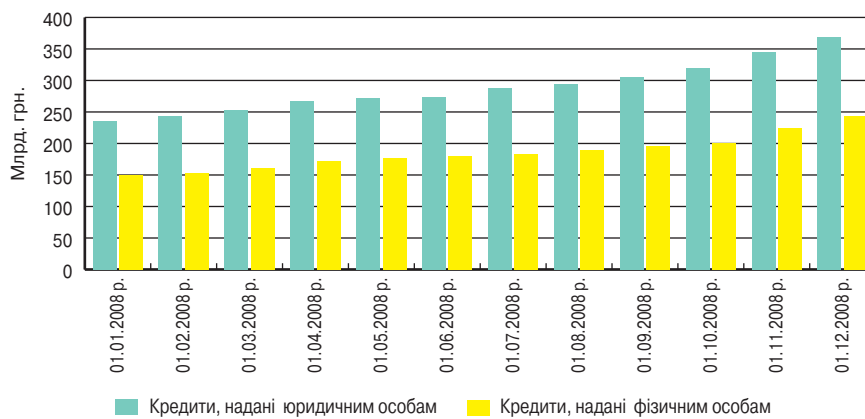
Це доволі серйозна проблема, оскільки є межа, за якою наявний в Україні капітал не зможе перекривати збитки, спричинені кредитами, наданими банками. Якщо збитки перевищуватимуть

Ключова проблема — відсутність довіри до банків. Вона стала каталізатором банківської кризи в Україні

капітал, то це означатиме, що банківська система його просто не має, і її доведеться капіталізувати або націоналізувати. За браку ресурсів це може призвести до банкрутства.

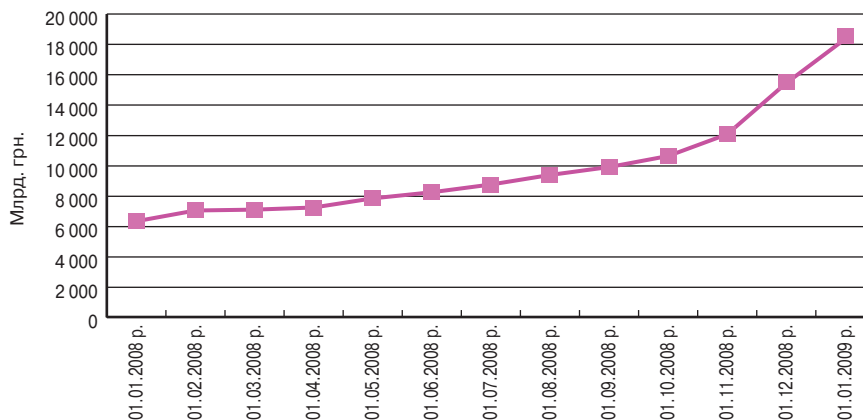
Саме тому банки зацікавлені у пролонгації кредитів та у різних формах реструктуризації кредитних портфелів з метою виплати лише відсотків (залежно

Графік 6. Обсяг кредитів, наданих українськими банками у 2008 році

Джерело: складено на основі статистичних даних НБУ (/www.bank.gov.ua).

Графік 7. Обсяг проблемних кредитів у банківській системі України в 2008 році

Джерело: складено на основі статистичних даних НБУ (/www.bank.gov.ua).

від того, яким є рівень капіталізації банку та рівень доходів). Частина ж банків узагалі почала продавати свої кредити колекторським фірмам.

ПРИЧИНИ БАНКІВСЬКОЇ КРИЗИ В УКРАЇНІ

Узагальнимо причини банківської кризи в Україні.

На наш погляд, слід виділити внутрішні та зовнішні фактори, які призвели до кризових явищ у вітчизняній банківській системі.

Серед зовнішніх виділимо світову фінансову кризу. Поточну кризу пов'язують із фінансовою кризою у Сполучених Штатах Америки. Хоча наголосити — криза є саме фінансовою, а іпотека була лише приводом, найвужчим місцем фінансового ринку.

До внутрішніх факторів віднесемо такі. Передусім — політичну кризу. Зауважимо, що з жовтня 2008 року наша країна перебуває у подвійній — політичній та економічній — кризі водночас.

Банківська криза спровокована та-

кож структурою української економіки, реальним станом зовнішньої заборгованості, безвідповідальною соціальною політикою, значною часткою приватного споживання у ВВП (на початок 2008 року вона становила понад 60% і наблизилася до рівня економічно розвинутих країн).

Серед основних причин кризи — неконтрольований розвиток фінансової системи, яка зростала невиправдано швидко (іпотека в ній — лише одна складова, до того ж в Україні незначна — 2% від ВВП). Так, за 2000 — 2007 роки ВВП у доларовому вимірі збільшився в 1.68 раза, тоді як основні показники банків зросли в 6-7 разів [1, с. 20].

Отже, на початок 2008 року сектор фінансових послуг випереджав реальний сектор економіки за внеском у ВВП. Так, у 2007 році сукупні активи банків щодо ВВП становили 85%, а лише 10 років тому значення цього показника дорівнювало 2-10% від ВВП.

На сьогодні ризики сконцентровані також у поведінці влади і вкладників.

Основний привід для початку бан-

ківської кризи — втрата довіри. Відсутність довіри — ключова проблема. Уся банківська система спирається на довіру: між клієнтами та банками, а також між банками в усьому світі. І якщо ця довіра зникає, одразу ж з'являється велика кількість проблем, пов'язаних із ліквідністю: дефіцит ресурсів, необхідних для розрахунків за кредитами, складнощі з рефінансуванням, наданням нових кредитів. Ми сьогодні спостерігаємо значний відплив коштів із банківської системи. Люди, підприємства, які забирають свої гроші, роблять це тому, що не вірять владі та банківським установам. Негативна інформація, що надходить із владних кабінетів, також сприяє відпливу коштів із банків.

Ми розплачуємося за бездумну політику стимулювання споживання в борг.

До факторів, що сприяють поглибленню кризових явищ у банківській сфері, можна віднести й вивезення капіталу з України іноземними інвесторами під впливом кризових подій на американському і європейському фінансових ринках. Причинами банківської кризи є також проблеми валютного курсу і висока доларизація вітчизняної економіки.

Одна з серйозних системних проблем — валютний курс. Високий курс долара не вигідний передусім для банків, оскільки 53% кредитів надано в іноземних валютах, і є високі ризики їх неповернення.

Існуючий нині у нашій країні валютний курс, на мою думку, суттєво завищений і ключова складова цього явища — паніка в суспільстві, втрата довіри та спекуляції на ринку. Немає економічних причин для падіння гривні. На це вказує хоча б такий факт: якщо за підсумками 2008 року негативне зовнішньоекономічне сальдо України становило 300 млн. доларів, то за підсумками січня 2009 року дефіцит було повністю ліквідовано.

Відповідно доларизація — є також однією з причин нашої кризи. Рівень доларизації економіки України у 2008 році зріс із 22.8 до 30.6%. Фактично у нас в обігу паралельно перебувають дві валюти.

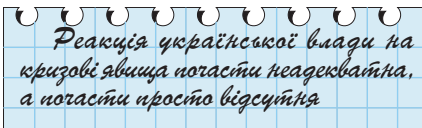
Антикризові заходи Національного банку України, спрямовані на вирішення двох основних завдань — підтримки ліквідності банківської системи шляхом її рефінансування та забезпечення прогнозованої динаміки обмінного курсу — виявилися малоефективними. До того ж на початку року виникла затримка з

БАНКИ УКРАЇНИ

рефінансуванням через необхідність узгодження з урядом порядку надання таких кредитів.

Заборона рефінансування і масові неповернення кредитів і так уже призвели до серйозного зниження ліквідності банків, а зняття грошей із депозитів узагалі паралізує їх роботу.

Багато проблем, із якими зіткнулася Україна і які списують на світову кризу, можна було б вирішити впродовж кількох місяців. Однак найбільша

складність у тому, що в країні немає кваліфікованих кризових менеджерів, експертів, які могли б зорієнтуватися в ситуації, що склалася. А реакція української влади на події часом буває неадекватною.

Слід зазначити, що помилки в розробці стратегії і тактики діяльності банків України є також істотними факторами, які зумовили зростання негативних наслідків у банківській діяльності. Криза показала, що банки самі сприяли кризі:

- ◆ по-перше, існувала невідповідність наповнення ресурсного кошика українських банків і строків, на які вони надавали кредити юридичним і фізичним особам (що спровокувало зростання як процентних ризиків, так і ризиків ліквідності), — запозичали за кордоном строком на 4–5 років під 4.5%, а розміщували кредити на 10–20 років під 12%. Тобто існують значні строкові, а також валютні дисбаланси у банківській системі України [4, с. 31];

- ◆ по-друге, є реальний розрив між валютами надання кредитів та доходів, які отримують наші громадяни. Це теж негативно впливає на фінансову стійкість банків України;

- ◆ по-третє, більшість українських банків останнім часом знизила стандарти щодо надання кредитів, не враховуючи часто того ризику, на який іде. Зростання сукупного кредитного портфеля банків (у 50 разів за п'ять років — це по суті “кредитна лихоманка”) призвело до того, що позички надавалися без оцінки кредитоспроможності клієнта, навзаєм банки одержали величезний обсяг “поганих” кредитів — понад 10% від загального обсягу портфеля;

- ◆ по-четверте, уже в умовах кризи банки виявилися нездатними об'єднуватися для вирішення загальних завдань.

НАСЛІДКИ ВПЛИВУ БАНКІВСЬКОЇ КРИЗИ НА ФІНАНСОВУ СТІЙКІСТЬ БАНКІВ

Негативними наслідками впливу банківської кризи на фінансову стійкість українських банків є такі:

- ◆ зниження якості банківських активів, оскільки через погіршення макроекономічної ситуації і політичну невизначеність у країні проблеми з погашенням кредитів матимуть як фізичні, так і юридичні особи;

- ◆ втрата довіри з боку вкладників, істотне падіння курсу національної валюти як наслідок скорочення грошових заощаджень із приватного сектору;

- ◆ зниження ліквідності;
- ◆ зменшення капіталізації банків;
- ◆ скорочення ресурсної бази банків;
- ◆ зростання процентних ставок;
- ◆ збільшення обсягів неповернутих валютних кредитів.

Разом з тим до ризиків, які можуть призвести до зниження фінансової стійкості вітчизняних банків у 2009 році, можна віднести:

- ◆ ймовірність подальшого зниження обсягу банківських депозитів;

- ◆ зниження обсягу кредитування реального сектору економіки;

- ◆ подальше погіршення якості активів, у тому числі за рахунок зниження вартості цінних паперів в інвестиційних портфелях банківських установ, а також за рахунок збільшення частки проблемної заборгованості за кредитами, у тому числі пролонгованими банками раніше;

- ◆ значні проблеми з ліквідністю внаслідок продовження впливу ресурсної бази із банківських установ;

- ◆ банки можуть стикнутися з обмеженням можливостей рефінансування зовнішніх запозичень, примусовою пролонгацією грошових зобов'язань значної кількості позичальників через погіршення їх платоспроможності;

- ◆ прогнозується також зростання недовіри між суб'єктами фінансового ринку за умов обмежених можливостей підтримки регулятором ліквідності великих банків;

- ◆ на вітчизняні банки може також очікувати: висунення вимог щодо дострокового погашення зовнішніх боргових зобов'язань через подальше зниження кредитних рейтингів України; значне послаблення інтересу іноземного капіталу до фінансового ринку України і, як наслідок, — зведення до мінімуму підтримки більшості дочірніх банків іноземними материнськи-

ми групами, збільшення кількості випадків оперативного втручання в поточну діяльність банківських установ (запровадження тимчасових адміністрацій), що стимулюватиме примусову консолідацію банків.

ВИХІД – В ОБ'ЄДНАННІ ЗУСИЛЬ

Щоб розв'язати всі ці проблеми та забезпечити збереження фінансової стійкості вітчизняних банків, на наш погляд, необхідно об'єднати зусилля всіх гілок влади і розробити заходи, які були б спрямовані на вихід України з політичної та економічної кризи. Адже розв'язання проблем банківської системи є функцією, похідною від розв'язання проблем економіки.

Банківська система повинна мати і підтримку з боку влади. Більшість наших банків в умовах кризи виживає самотійно. На відміну від інших країн, де влада підтримує свою банківську систему, наші банки нічого не отримують від держави. Зокрема, обсяги фінансової підтримки, яку економічно розвинуті країни надають своїм банківським системам, сягають дедалі фантастичніших розмірів. Банки в США і Європі вже одержали від своїх урядів трильйони доларів та євро, хоча це й не дало відчутних результатів. Фінансовій владі не вдалося ні поновити кредитування своїх економік, ні досягти реального оздоровлення фінансових систем. Причому досі ще навіть не проявилася ситуація з масштабами наявних проблем: самі банки намагаються їх по можливості приховати, а незалежні зовнішні оцінки збитків варіюються від одного до кількох трильйонів доларів.

Консолідовані зусилля Національного банку, уряду, парламенту і Президента мають бути спрямовані на реалізацію спільного завдання — відновлення довіри до банків як ключової умови стабілізації, відвернення загрози дефолту і створення умов для виникнення пагонів майбутнього посткризового зростання.

Необхідно вжити низку заходів до розблокування грошового обігу в країні шляхом відновлення безперешкодного кредитування надійних позичальників. У цій площині слід користуватися досвідом економічно розвинутих країн і знижувати ставку рефінансування.

Слід також розробити додаткові вимоги щодо якості регулювання банківської діяльності в системі банківського нагляду. Зокрема значну увагу треба приділити здійсненню поточного моніторингу

стійкості банківського сектору з боку НБУ з метою оперативного виявлення зростання негативних тенденцій у банківському секторі та вжиття ефективних заходів щодо їх подолання.

Важливим фактором підвищення довіри і фінансової стійкості банківського сектору є його транспарентність, тобто обсяг інформації про комерційні банки має бути максимально доступним для акціонерів і його клієнтів. Водночас зберігають свою актуальність завдання збереження умов для динамічного розвитку сфери банківських послуг.

Ключовими інструментами у подоланні фінансової кризи є надання центробанками необхідної ліквідності, рекапіталізація здорових фінансових інститутів і звільнення банків від проблемних активів. Тому необхідно в повному обсязі відновити рефінансування комерційних банків, а також переглянути порядок його здійснення, забезпечити прозорі умови надання рефінансування та однаковий доступ для всіх банків.

Слід також законодавчо врегулювати механізми вирішення проблем позичальників, які отримали кредити у валюті, зокрема тих, чиї залишки коштів після сплати відсотків менші, ніж прожитковий мінімум. Це — звичайна європейська практика.

Необхідно створити державний фонд чи підприємство, яке викупить у банків проблемні кредити і таким чином зніме проблему їх неповернення. Заслугує на увагу популярна в зарубіжних країнах і зокрема реалізована у Швеції ідея створення спеціалізованої установи, або “поганого” банку, який викупував би проблемні банківські активи і брав на себе подальшу турботу про них. Це допоможе “хорошим” банкам, очистивши свої баланси, поступово повернутися до нормальної повноцінної життєдіяльності.

Головне завдання, для реалізації якого і створюється ця установа, — поновлення кредитування. Шляхом поділу банків (після їх ретельної діагностики, повного списання неповоротних активів, визначення реальної капіталізації і націоналізації) на “хороші” і “погані” досягається мета відбудови і повернення до нормальної діяльності перших. Щоб потім уряд міг їх продати, отримавши за них гідну плату. Цей досвід може бути корисним і для вітчизняних умов. Чому?

По-перше, якщо розподілити банки на “хороші” і “погані”, то з’явиться можливість знизити рівень невизначеності стосовно “хороших”, і вони зможуть знову надавати кредити, що дуже важливо

для відновлення економіки.

По-друге, якщо віддавати “погані” банки спеціалізованій організації, вона повинна мати необхідні управлінські навички і залучати до роботи людей, справді здатних розв’язувати відповідні проблеми.

І, нарешті, третій момент. Якщо Україна візьметься за створення такої установи, то держава як її власник буде серйозно залученою в ці процеси. І тоді вкрай важливо забезпечити, щоб і “хороші”, і “погані” банки управлялися належним чином, як комерційні структури, а не обслуговували політичні інтереси.

Ще один напрям виходу з банківської кризи — реструктуризація наданих раніше кредитів, погашення яких не здійснюється. При цьому банки повинні шукати джерела покриття збитків, які виникатимуть у процесі здійснення такої реструктуризації.

З метою недопущення втрати вітчизняними банками власного капіталу необхідно внести зміни до Закону України

Консолідовані зусилля Національного банку, уряду, парламенту і Президента мають бути спрямовані на реалізацію спільного завдання — відновлення довіри до банків як ключової умови стабілізації, відвернення загрози дефолту і створення умов для виникнення нагонів майбутнього посткризового зростання

“Про банки і банківську діяльність”, визначивши мінімальні вимоги до розміру статутного капіталу на момент реєстрації банку у національній валюті.

Визначення у євро мінімального розміру статутного капіталу для реєстрації банку тягне за собою встановлення НБУ мінімальних вимог щодо капіталу діючих банків також у прив’язці до євро. Стрімке зростання курсу європейської валюти (протягом 2008 року він зріс на 46,3%), а також відсутність в умовах кризи вільних коштів для наросування капіталу ставить майже половину банків під загрозу штучного обмеження їх діяльності. Тому, на наш погляд, варто на законодавчому рівні відмінити прив’язку абсолютного розміру статутного капіталу до євро, хоча би в умовах економічної кризи.

Довгострокова фінансова стійкість українських банків та їх спроможність працювати без збоїв залежить від ефективності стратегій, якості управління та підтримки акціонерів. Завдання збе-

реження банківського бізнесу має в першу чергу вирішуватися шляхом збалансованого зростання, а не злиття чи поглинання.

Окрім цього, вітчизняні банки повинні ефективно управляти фінансовою стійкістю, провадячи політику вдосконалення ризик-менеджменту, менеджменту ліквідності й забезпечення адекватності капіталу.

Серед найважливіших аспектів удосконалення управління капіталом, ліквідністю й ризиками є посилення пруденційного нагляду за позабалансовою діяльністю банків, їх інвестиційною та посередницькою діяльністю із цінними паперами.

Зокрема пріоритетним завданням залишається зміцнення фінансової стійкості вітчизняного банківського сектору в цілому за рахунок удосконалення систем управління ризиками і внутрішнього контролю, розвитку корпоративного управління і транспарентності, а також необхідності стрес-тестування і розробки планів дій на випадок непередбачених ситуацій. Зокрема необхідно посилити увагу банків та наглядових органів до ефективного контролю за кредитним ризиком та за ризиком ліквідності. Значна увага має приділятися такому важливому аспекту фінансової стійкості банків, як капіталізація.

Загалом заходи з підвищення стійкості фінансової системи, підтримки ліквідності, відновлення довіри до банківської системи стануть запорукою відновлення дії механізму перерозподілу тимчасово вільних коштів в економіці на користь фінансування інвестиційних проектів, проектів із розширення та активізації виробництва, а також забезпечення процесів детінізації економіки і фінансової стабілізації.

Література

1. Багратян Г., Кравченко І. Криза та регулювання фінансової системи: уроки і перспективи // Вісник Національного банку України. — 2009. — № 1. — С. 19–23.
2. Підсумки діяльності банків України на 01.01.2008 р. (за даними щоденного балансу) // www.bank.gov.ua.
3. Сайт Асоціації українських банків // www.aub.com.ua.
4. Пацера М. Світова фінансова криза та її наслідки для банківської системи України // Вісник Національного банку України. — 2009. — № 1. — С. 28–33.
5. Сайт Національного банку України // www.bank.gov.ua.
6. <http://www.ukrstat.gov.ua>.

Ексклюзив/

Основні показники діяльності банків України на 1 березня 2009 року

№ п/п	Назва показника	01.01. 2002 р.	01.01. 2003 р.	01.01. 2004 р.	01.01. 2005 р.	01.01. 2006 р.	01.01. 2007 р.	01.01. 2008 р.	01.01. 2009 р.	01.03. 2009 р.
1	Кількість зареєстрованих банків	189	182	179	181	186	193	198	198	199
2	Вилучено з Державного реєстру банків (з початку року)	9	12	8	4	1	6	1	7	0*
3	Кількість банків, що перебувають у стадії ліквідації	35	24	20	20	20	19	19	13	13
4	Кількість діючих банків	152	157	158	160	165	170	175	184	185
4.1	Із них: з іноземним капіталом;	21	20	19	19	23	35	47	53	53
4.1.1	у тому числі зі 100-відсотковим іноземним капіталом	6	7	7	7	9	13	17	17	17
5	Частка іноземного капіталу в статутному капіталі банків, %	12.5	13.7	11.3	9.6	19.5	27.6	35.0	36.7	34.3
Активи, млн. грн.										
1	Загальні активи (не скориговані на резерви за активними операціями)	50 785	67 774	105 539	141 497	223 024	353 086	619 004	973 332	938 580
1.1	Чисті активи (скориговані на резерви за активними операціями)	47 591	63 896	100 234	134 348	213 878	340 179	599 396	926 086	881 829
2	Високоліквідні активи	7 744	9 043	16 043	23 595	36 482	44 851	63 587	79 702	71 039
3	Кредитний портфель	32 097	46 736	73 442	97 197	156 385	269 688	485 507	792 384	763 857
3.1	У тому числі: кредити, надані суб'єктам господарювання;	26 564	38 189	57 957	72 875	109 020	167 661	276 184	472 584	463 564
3.2	кредити, надані фізичним особам	1 373	3 255	8 879	14 599	33 156	77 755	153 633	268 857	257 704
4	Довгострокові кредити	5 683	10 690	28 136	45 531	86 227	157 224	291 963	507 715	492 885
4.1	У тому числі довгострокові кредити, надані суб'єктам господарювання	5 125	9 698	23 239	34 693	58 528	90 576	156 355	266 204	260 578
5	Проблемні кредити (прострочені та сумнівні)	1 863	2 113	2 500	3 145	3 379	4 456	6 357	18 015	22 595
6	Вкладення в цінні папери	4 390	4 402	6 534	8 157	14 338	14 466	28 693	40 610	37 437
7	Резерви за активними операціями банків	3 194	3 905	5 355	7 250	9 370	13 289	20 188	48 409	57 764
	Відсоток виконання формування резерву	85.4	93.3	98.2	99.7	100.1	100.1	100.0	100.1	100.1
7.1	У тому числі резерв на відшкодування можливих втрат за кредитними операціями	2 963	3 575	4 631	6 367	8 328	12 246	18 477	44 502	51 848
Пасиви, млн. грн.										
1	Пасиви, всього	47 591	63 896	100 234	134 348	213 878	340 179	599 396	926 086	881 829
2	Власний капітал	7 915	9 983	12 882	18 421	25 451	42 566	69 578	119 263	122 738
2.1	У тому числі: сплачений зареєстрований статутний капітал	4 575	6 003	8 116	11 648	16 144	26 266	42 873	82 454	88 233
2.2	частка капіталу в пасивах	16.6	15.6	12.9	13.7	11.9	12.5	11.6	12.9	13.9
3	Зобов'язання банків	39 676	53 913	87 352	115 927	188 427	297 613	529 818	806 823	759 092
3.1	У тому числі кошти суб'єктів господарювання;	15 653	19 703	27 987	40 128	61 214	76 898	111 995	143 928	124 561
3.1.1	із них строкові кошти суб'єктів господарювання	4 698	6 161	10 391	15 377	26 807	37 675	54 189	73 352	61 175
3.2	Кошти фізичних осіб;	11 165	19 092	32 113	41 207	72 542	106 078	163 482	213 219	193 712
3.2.1	із них строкові кошти фізичних осіб	8 060	14 128	24 861	33 204	55 257	81 850	125 625	175 142	158 286
Довідково										
1	Регулятивний капітал, млн. грн.	8 025	10 099	13 274	18 188	26 373	41 148	72 265	123 066	132 487
2	Адекватність регулятивного капіталу (H2)	20.69	18.01	15.11	16.81	14.95	14.19	13.92	14.01	15.67
3	Доходи, млн. грн.	8 583	10 470	13 949	20 072	27 537	41 645	68 185	122 580	25 365
4	Витрати, млн. грн.	8 051	9 785	13 122	18 809	25 367	37 501	61 565	115 276	27 276
5	Результат діяльності, млн. грн.	532	685	827	1 263	2 170	4 144	6 620	7 304	-1 911
6	Рентабельність активів, %	1.27	1.27	1.04	1.07	1.31	1.61	1.50	1.03	-1.31
7	Рентабельність капіталу, %	7.50	7.97	7.61	8.43	10.39	13.52	12.67	8.51	-9.65
8	Чиста процентна маржа, %	6.94	6.00	5.78	4.90	4.90	5.30	5.03	5.30	6.76
9	Чистий спред, %	8.45	7.20	6.97	5.72	5.78	5.76	5.31	5.18	6.06

* Уточнення. Значення цього показника за станом на 01.02.2009 р. також дорівнювало нулю.

На замовлення "Вісника НБУ" матеріал підготовлено працівниками управління аналізу діяльності системи банків департаменту нормативно-методологічного забезпечення банківського регулювання та нагляду Національного банку України.

Точка зору/

Дмитро Полозенко

Доктор економічних наук,
професор, завідувач відділу
Науково-дослідного фінансового
інституту Академії фінансового
управління, заслужений
економіст України

Про основні чинники подолання фінансово-кредитної кризи в Україні

Нинішня фінансово-кредитна криза лише частково зумовлена зовнішнім фактором. На переконання автора, зароджувалась вона не 2005 року, як дехто стверджує, а значно раніше, ще на початку 2003 року, коли темпи зростання заробітної плати стали серйозно випереджати темпи продуктивності праці. Провідні вчені-економісти і фінансисти застерігали владу від ризиків, що виникають унаслідок непродуманої соціальної політики. Сьогодні Україна переживає всеохоплюючу фінансово-економічну кризу. Автор розмірковує над тим, як подолати нинішні проблеми українського суспільства.

Фінансова система як найпотужніша інституція в сучасному ринковому середовищі забезпечує реалізацію єдиної державної фінансової, бюджетної, податкової, кредитної політики. Вона також концентрує фінансові ресурси на пріоритетних напрямках соціально-економічного розвитку. Головна мета державного управління фінансами в сучасних умовах має бути спрямована на забезпечення ефективності державних фінансів, на використання грошових коштів з максимальною ефективністю. Адже за цих умов фінансова система забезпечує безперервний кругообіг фінансових ресурсів за відсутності перешкод на її шляху, особливо в умовах зростаючої інфляції, тобто коли через підвищення цін знецінюється грошова одиниця і збільшується собівартість продукції, яка формується у сфері виробництва, а інфляція — на товарному ринку, де діє закон вартості, основу якого становить попит і пропозиція товару. У цьому контексті зазначимо, що інфляція як економічне явище в певних межах є постійним і незмінним супутником економіки будь-якої держави.

В Україні інфляція виникла не сьогодні, її витoki розпочалися не у 2005 році, як стверджує дехто, а значно раніше — на початку 2003 року, коли перестали обчислювати рівень суспільної продуктивності праці. Це й

привело до різкого зростання темпів заробітної плати. У 2000—2005 роках у середньорічному вимірі вона становила 19.2 відсотка, а темпи продуктивності праці — лише 7.2 відсотка¹.

Варто зазначити, що в останні роки уряд країни неодноразово піддавався критиці за те, що допускає випередження темпів зростання заробітної плати над темпами продуктивності праці. Ми також у своїх публікаціях звертали увагу на це негативне явище. Однак в урядових чиновників із цього приводу була інша точка зору. Підкреслимо: навіть міністр економіки України Богдан Данилишин вважає, що зростання продуктивності праці вищими темпами, ніж оплата праці було одним із фундаментальних законів марксистсько-ленінської політичної економії, який реалізувався лише в умовах адміністративно-планової економіки, та аж ніяк не в умовах ринкової економіки². Хоча зазначимо, що і за ринкової економіки вчення К.Маркса не втратило свого науково-теоретичного значення. Про це свідчать наукові праці відомих зарубіжних і вітчизняних економістів, соціологів. Зокрема, Пол Є.Самуельсон і Вільям Д.Нордхаус вважають,

що “попит на фактори виробництва відображає граничну продуктивність даного фактора... існує залежність між величиною витрат праці і кількістю випущеної продукції”³.

Досягти бажаних результатів між двома цими показниками можна шляхом запровадження планування, необхідність якого в умовах ринкової економіки обґрунтовують вітчизняні економісти. Так, професор В.Беседін наголошує: “План — це вічна категорія, яка дозволяє людині, колективу, державі цілеспрямовано діяти в умовах, що постійно змінюються”⁴. А професор Ю.Архангельський доводить, що державне планування має бути комплексним, його слід будувати на основі матеріальних і фінансових балансів підприємств усіх форм власності. Це дасть змогу визначити попит і пропозицію, експортно-імпортні квоти і зрештою цілеспрямовано проводити політику захисту вітчизняного виробника⁵.

Результати наукового дослідження

³ Економіка. Шестнадцатое издание. — Москва—Санкт-Петербург — Киев. — 2000. — С. 321.

⁴ Беседін В.Ф. Стратегія, становлення і трансформація системи планування в Україні (1921—1990 рр.) // Економіка України. — 2002. — № 5. — С. 8.

⁵ Архангельський Ю. Про необхідність державного планування ринкової економіки // Економіка України. — 2004. — № 3. — С. 50.

¹ Ревенко А. Забута продуктивність праці // Дзеркало тижня. — 2008. — 15 березня.

² Данилишин Б. Економіка України: життя після кризи? // Дзеркало тижня. — 2009. — 17 січня.

МАКРОЕКОНОМІКА

Видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення⁶

Млн. грн.						
Показники	2005 р.		2006 р.		2007 р.	
	Державний бюджет	Місцеві бюджети	Державний бюджет	Місцеві бюджети	Державний бюджет	Місцеві бюджети
Соціальний захист та соціальне забезпечення — всього	31 733.4	8 377.5	30 353.9	11 181.9	29 276.4	19 363.5
У тому числі						
соціальний захист на випадок непрацездатності	425.0	373.2	589.1	770.0	845.4	1 511.0
соціальний захист пенсіонерів	27 692.8	1 066.8	25 535.8	1 389.1	24 238.9	1 767.5
соціальний захист ветеранів війни і праці	386.0	1 553.1	360.7	2 354.1	380.4	3 524.4
соціальний захист сім'ї, дітей та молоді	100.9	3 209.8	1 023.5	4 149.0	52.0	8 743.7
допомога у вирішенні житлового питання	987.1	770.2	1 114.5	643.9	1 093.9	1 549.7
соціальний захист інших категорій населення	2 082.6	1 084.8	1 692.6	1 460.5	2 460.0	1 726.2
Індекс споживчих цін, %	110.3		111.6		116.6	
Індекс цін виробників промислової продукції, %	109.5		114.1		123.3	

Примітка. Показники за 2008 рік ще відсутні.

свідчать, що оптимальне співвідношення між темпами продуктивності праці і реальною оплатою праці — один з основних макроекономічних показників розвитку суспільства в ринкових умовах. Його порушення дезорганізує виробництво, зумовлює невідповідність між попитом і пропозицією товару, знецінює національну валюту. Зазначимо, що інфляція, як і план, вічна економічна категорія.

Прискорення темпів інфляції досить помітно відбувалося в період зростання видатків бюджету на соціальний захист і соціальне забезпечення (див. таблицю).

Отже, видатки на соціальний захист населення за рахунок державного бюджету у 2007 році порівняно з 2006 роком зменшилися на 1 млрд. грн., а видатки місцевих бюджетів навпаки зросли на 8.2 млрд. грн. Різко збільшились видатки на соціальний захист населення на випадок непрацездатності: у 2007 році вони сягнули 2 356 млн. грн., тоді як у 2006-му становили 1 359 млн. грн. Звідси можна зробити висновок: здоров'я економічно активного населення країни в останні роки погіршилося, споживання продуктів харчування зменшилося, особливо м'яса, молока, риби. Люди стали частіше хворіти, держава

повинна реально сприяти оздоровленню нації. Підвищуючи видатки бюджету, уряд мав на меті подолати бідність широких верств населення. Рівень бідності справді дещо знизився, маса грошей в обігу зросла, обсяг запропонованих товарів знизився.

Окрім зазначених факторів, діяли й інші чинники, котрі сприяли зростанню інфляції, зокрема підвищення заробітної плати бюджетникам без реального її матеріального забезпечення.

Економіка країни значною мірою залежить від розвитку ключових елементів фінансової інфраструктури: фондового ринку, небанківського сектору фінансової системи, які забезпечують функціонування фінансів та управління ними, і які, на жаль, в Україні ще перебувають у зародковому стані. Особливу роль відіграє фінансовий ринк, який за структурою об'єднує кредитний ринок і ринок цінних паперів, забезпечує централізацію фінансових ресурсів. Варто зазначити, що хоча фондовий ринок в останні роки розвивався досить високими темпами, однак у другому і третьому кварталах 2008 року почав втрачати свої позиції через негативну політичну ситуацією, яка віддзеркалюється

⁶ Дані Міністерства фінансів України.

на ключових індикаторах українського ринку цінних паперів. Індекс ПФТС (Перша фондова торговельна система) з початку 2008 року знизився до 74.33 відсотка. Найбільшого зниження зазнали акції емітентів металургійної, електроенергетичної та хімічної галузей⁷. Фондовий ринок, на відміну від деяких інших видів ринків, досить активно реагує на економічні, фінансові і політичні загострення в країні.

Щодо кредиту, то його роль помітно зростала. За станом на 01.01.2009 р. їх було надано на суму 734 млрд. грн., у тому числі в національній валюті — 300.2 млрд. грн., в іноземних — 433.8 млрд. грн⁸. Кредити надавалися в значних обсягах на придбання автомобілів, квартир, побутової техніки. І це при тому, що реальна економіка не перший рік відчуває гостру потребу в кредитних ресурсах. Придбання зазначених товарів поставило позичальників і банки в скрутне фінансове становище, окремі з них опинилися на межі банкрутства.

Як ілюстрацію наведемо ситуацію з АКБ “Промінвестбанк” (ПІБ), який займав у рейтингу 667 місце серед 1000 найбільших банків світу. У тому, що трапилося із цим банком, винна не лише світова фінансова криза, котра вплинула на фінансову ситуацію не лише в ПІБ, а й на економіку України в цілому. Значну “роль” у падінні іміджу банку відіграли внутрішні чинники і насамперед рейдерство. Антидержавні сили робили все для того, щоб спровокувати деструктивну ситуацію, викликати паніку серед клієнтів Промінвестбанку тощо. Нині ситуація в ПІБ змінилася на краще. Державна корпорація Росії “Банк розвитку зовнішньоекономічної діяльності” (Зовнішекономбанк) має контроль над 75 відсотками Промінвестбанку. Нині ПІБ здійснює платежі як у національній, так і в іноземних валютах своєчасно і в повному обсязі. Те, що трапилося із цим системним банком, — сигнал для НБУ, який має провадити виважену, далекоглядну політику, котра б виключала будь-які стресові прояви в банківській системі країни.

Ситуація на кредитному ринку вираховується. Темпи зростання обсягів кредитування економіки на практиці у 2008 році дещо уповільнилися і становили в листопаді порівняно із жовтнем 101.9%, тоді як у вересні порівняно із серпнем — 110.8%⁸. На уповіль-

⁷ <http://www.pfts.com/uk/yearly-reports/>.

⁸ За даними департаменту статистики та звітності НБУ.

нення темпів зростання обсягів кредитування вплинули такі чинники, як зменшення ліквідності банківської системи, падіння курсу гривні щодо іноземної валюти, уповільнення темпів зростання депозитів.

Аналітичні дані свідчать, що гривня з часом поступово стабілізується, відновиться довіра до комерційних банків і банківської системи. Підтвердженням цього висновку є приклад того ж Промінвестбанку, на депозитних рахунках якого за час роботи тимчасової адміністрації населення розмістило 2.3 млрд. грн. Нині депозити ПІБ відкриті, вкладники мають можливість розпоряджатися коштами на свій розсуд. Банк працює на повну потужність. Це свідчить про те, що довіра до банківської системи країни поступово відновлюється. При цьому важливо, щоб вкладники перед тим, як обрати банк, отримали про нього докладну інформацію, всебічно її проаналізували і лише тоді вносили кошти на депозитний рахунок. Проте проблемні банки залишаються. З метою стабілізації національної валюти слід здійснити невідкладні антиінфляційні заходи. Насамперед це стосується забезпечення взаємодії грошово-кредитної і бюджетно-податкової політики.

Варто зазначити, що серед фахівців існують діаметрально протилежні погляди щодо шляхів стабілізації курсу гривні. Окремі фахівці вважають, що треба докорінно змінити державну валютну політику. Іноземна валюта, на їхню думку, не повинна розглядатися ані як засіб платежу, ані як засіб накопичення. Валютні кредити і депозити повинні зникнути як клас⁹ (підкр. наше). Така категоричність не відповідає реаліям сьогодення. В нашій країні, на відміну від країн Європи, Австралії, США, де використовується лише національна валюта, долар значною мірою служить для розрахунково-кредитних операцій. З одного боку, можна погодитися з думкою професора О.Дзюбюка, що в сучасних умовах незаперечним є вплив динаміки валютного курсу на досягнення стратегічних завдань валютної політики і монетарного регулювання економіки¹⁰. З другого — можна говорити про необґрунтованість таких тверджень. У цьому контексті зазна-

чимо, що голова правління Укрсоцбанку Б.Тимонькін в одному зі своїх інтерв'ю підкреслив: доларові депозити, валютне кредитування не слід забороняти, потрібно зробити їх незатребуваними. Для цього необхідно стабілізувати національну валюту, що, у свою чергу, сприятиме підвищенню попиту на гривню і поступовому зменшенню попиту на долар.

Стабілізація національної валюти залежить від взаємодії грошово-кредитної і бюджетно-податкової політики. Така взаємодія — надзвичайно тонка і важлива справа. Вирішити її наскоком, революційним шляхом неможливо. Мабуть, саме із цих міркувань укладено меморандум між НБУ, Міністерством фінансів України і банками, яким погоджено тристоронні дії щодо повернення позичальниками кредитів. Меморандумом передбачається надання позичальнику можливості відстрочувати зобов'язання щодо сплати залишку основного боргу за кредитом, за умов негайної сплати ним частини залишку основної суми боргу та/або відсотків за кредитами в іноземній чи національній валюті. Такі дії, як і інші, необхідно погоджувати з банком клієнта.

Крім того, банкам надана можливість застосовувати інші форми стимулювання своїх клієнтів у частині дострокового погашення залишку основного боргу за кредитами. Є навіть така операція, як надання можливостей переведення боргу за кредитними договорами з позичальника на платоспроможного клієнта позичальника тощо. Можна розповідати й про інші заходи комерційних банків у частині забезпечення повернення боргу позичальниками, але й наведеного достатньо, щоб зробити висновок: заохочувальні заходи варто було б застосовувати не лише в умовах фінансової кризи, а й у періоди відносно стабільного розвитку економіки країни. Однак банки у попередні роки дострокове погашення боргу не стимулювали.

Верховна Рада України у лютому 2009 року прийняла за основу проект Закону “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з метою подолання негативних наслідків фінансової кризи”, яким передбачається ряд заходів, спрямованих на удосконалення кредитно-фінансового забезпечення, зміцнення банківської системи. Серед них — обов'язковий продаж 50 відсотків обсягу надходжень в іноземній валюті на користь резидентів, а також надання права комерційним банкам до 31 грудня 2009

року провадити реструктуризацію заборгованості за іпотечними кредитами позичальників, надання позичальникам відстрочки сплати суми основного боргу за кредитними договорами на термін не більше одного року. Є й інші заходи, реалізація яких сприятиме подоланню негативних наслідків фінансової кризи.

Неупереджений аналіз свідчить, що з часом, попри всі нинішні економічні і політичні негаразди, економіка країни вийде на траєкторію економічного зростання, запрацює внутрішній ринок металу, хімічний ринок, поліпшаться свій фінансовий стан вугільна і переробна галузі промисловості, банки підвищать платоспроможність тощо. Для цього є необхідні передумови. Зокрема, за матеріалами Держкомстату України індекс обсягу промислової продукції у грудні 2008 року до листопада 2008 року становив 103.2%, добування корисних копалин — 148.3%, металургійне виробництво — 116.3%, машинобудування — 112.6%. Індекс сільськогосподарського виробництва 2008 року становив 117.5% порівняно з 93.5% у 2007 році.

Відомо, що економічне становище країни у 2009 році значно загострилося. У січні обсяг випуску промислової продукції порівняно з відповідним місяцем попереднього року становив 65.9%, добувної промисловості — 78.6%, виробництво харчових продуктів, напоїв та готових виробів — 85.7%. Водночас окремі галузі промисловості і за цих умов не допустили падіння виробництва продукції. Так, виробництво коксу та продуктів нафтопереробки становило 102.4%. Щодо продукції сільського господарства також маємо хоч невеличкий, але “плюс”. За січень 2009 року порівняно із січнем 2008 року приріст загального обсягу виробництва галузі становив 0.5%. Вихід із кризової ситуації значною мірою залежить від злагодженої роботи всіх гілок влади: законодавчої, виконавчої, Президента, які, на відміну від Росії, Польщі та інших постсоціалістичних країн, протягом останніх років не мають узгодженої економічної політики, що й породжує негаразди в стані економіки, фінансів і кредиту.

Окрім зазначених чинників, які сприяли подоланню фінансово-кредитної кризи в Україні, особливої уваги потребує працевлаштування безробітних і напівбезробітних, чисельність яких продовжує зростати. Розв'язати цю проблему покликані насамперед органи служби зайнятості (ОСЗ)

⁹ Алексєєв А. “Д.Гриджук. Найбільша проблема — у доларизації вітчизняної економіки” // Дзеркало тижня. — 2008. — 29 листопада.

¹⁰ Дзюбюк О.В. Валютна політика: Підручник. — К.: Знання, 2007. — С. 200.

та роботодавці. Адже ОСЗ і створювалися для того, щоб працевлаштовувати безробітних і напівбезробітних. Ринок праці будь-якої країни реагує на чисельність безробітних не одночасно зі звільненням робітника, а через певний проміжок часу, коли звільнений робітник остаточно вирішить, яким видом діяльності йому зайнятися. Якщо такого рішення немає, то він звертається до центру зайнятості й обліковується як безробітний.

Йдеться про те, що нині не враховуються потенційні безробітні, котрі не стали на облік у службі зайнятості, але фактично є безробітними. За станом на перше листопада 2008 року в країні стало на облік в органах служби зайнятості на 134 тисячі більше, ніж за відповідний період 2007 року, на кінець грудня 2008 року зареєстровано понад 670 тисяч безробітних. Очікується, що у 2009 році рівень безробітних становитиме у середньому понад 8,5–9 відсотків. До речі, у 2000 році чисельність безробітних становила 11,6 відсотка від усього працездатного населення¹¹.

Зростання чисельності безробітних потребуватиме додаткових фінансових ресурсів. Відомо, що Фонд соціального страхування (ФСС) формується за рахунок страхових внесків працюючих у розмірі 0,3 відсотка і роботодавців — 1,5 відсотка. Як засвідчують розрахунки коштів для надання допомоги щодо безробіття, в майбутньому їх не вистачить. Із часом постане питання про додаткові джерела наповнення ФСС. Такими

джерелами можуть бути: підвищення страхових тарифів населення і роботодавців, не виключається участь коштів державного бюджету, але для цього доведеться внести зміни до відповідних законів країни.

Подолання безробіття, кризових явищ прямо залежить від розвитку малого і середнього бізнесу. Цей вид бізнесу є значним резервом наповнення бюджету. Фахівці цілком справедливо називають малі і середні підприємства хребтом економіки. Нині в Україні малі підприємства, а їх понад 2,7 мільйона, працюють за спрощеною системою оподаткування. Таку систему оподаткування підтримують представники цього бізнесу, і тому її варто всіляко вдосконалювати і розширювати. На це спрямована підписана у лютому 2009 року Декларація про встановлення співробітництва між урядом і Єврокомісією щодо політики у сфері розвитку малих та середніх підприємств¹².

Необхідно усвідомити: намагання вирішити економічні проблеми в умовах фінансової кризи лише за рахунок розвитку підприємств провідних галузей економіки, котрі нині помітно знизили обсяги виробництва, не дадуть бажаних результатів. Більшість заводів і фабрик державного сектору власності працюють збитково, що підтверджують численні матеріали контролюючих органів країни. Головне Контрольно-ревізійне управління у 2008 році здійснило планову перевірку фінансово-господарської діяльності кількох таких підприємств — усі вони

виявилися збитковими. Незважаючи на запровадження процедури санації та реструктуризації, державні підприємства не спромоглися досягти позитивних результатів і тому поставало питання про їх приватизацію. Для цього їх необхідно включити до програми приватизації на 2009–2012 роки. Можна піти й іншим шляхом, а саме — здійснити організаційно-економічні заходи на державних підприємствах, залишивши їх у державній власності.

Окрім внутрішніх чинників стабілізації економіки, слід використати і зовнішні чинники подолання фінансової кризи. Чільне місце тут належить кредиту МВФ, другий транш якого Україна може отримати за умов забезпечення дефіциту бюджету в межах не більше 3% ВВП, зниження темпів зростання грошової маси в обігу, посилення незалежності НБУ від органів влади. Якщо ж зазначені домовленості будуть порушені, це поставить під сумнів отримання чергового траншу кредиту МВФ. Відносини між Міжнародним валютним фондом і урядом значною мірою залежать як від дотримання визначених умов, за якими МВФ може надати кредит, так і від строків завершення трансформаційного процесу економіки України.

Отже, можна констатувати, що вихід України з фінансової кризи багато в чому залежить від комплексного використання внутрішніх і зовнішніх чинників, за допомогою яких можна досягнути стабілізації економіки країни, оздоровлення її фінансової, бюджетної, кредитної та податкової політики.

¹¹ Статистичний щорічник України 2007. — К.: Консультант. — 2008. — С. 373.

¹² Малик Р. «Юлія Тимошенко: уряд підтримає малий і середній бізнес.» // Урядовий кур'єр. — 2009. — 17 лютого.

ОФІЦІЙНИЙ КУРС ГРИВНІ ЩОДО ІНОЗЕМНИХ ВАЛЮТ, ЯКИЙ ВСТАНОВЛЮЄТЬСЯ НАЦІОНАЛЬНИМ БАНКОМ УКРАЇНИ ОДИН РАЗ НА МІСЯЦЬ (за лютий 2009 року)*

№ п/п	Код валюти	Назва валюти	Офіційний курс	№ п/п	Код валюти	Назва валюти	Офіційний курс
1	100 BGL	100 левів (Болгарія)	504.5669	16	434 LYD	100 лівійських динарів	602.0328
2	986 BRL	100 бразильських реалів	336.9508	17	484 MXN	100 мексиканських нових песо	54.2980
3	051 AMD	10000 вірменських драмів	252.2853	18	496 MNT	10000 монгольських тугриків	53.6398
4	410 KRW	1000 вонів Республіки Корея	5.5197	19	554 NZD	100 новозеландських доларів	390.5461
5	704 VND	10000 в'єтнамських донгів	4.4058	20	586 PKR	100 пакистанських рупій	9.7505
6	981 GEL	100 грузинських ларі	461.9076	21	604 PEN	100 перуанських нових сол	243.0939
7	344 HKD	100 доларів Гонконгу	99.2799	22	642 ROL	100 румунських лейв	229.0165
8	818 EGP	100 єгипетських фунтів	138.3151	23	682 SAR	100 саудівських ріялів	205.1965
9	376 ILS	100 ізраїльських нових шекелів	190.2738	24	760 SYP	100 сирійських фунтів	16.7391
10	356 INR	1000 індійських рупій	157.1749	25	901 TWD	100 нових тайваньських доларів	22.9252
11	364 IRR	1000 іранських ріалів	0.7942	26	972 TJS	100 таджицьких сомоні	209.7521
12	368 IQD	100 іракських динарів	0.6695	27	952 XOF	1000 франків КФА	15.3535
13	417 KGS	100 киргизьких сомів	19.0889	28	152 CLP	1000 чилійських песо	12.5786
14	414 KWD	100 кувейтських динарів	2661.5970	29	191 HRK	100 хорватських кун	133.8985
15	422 LBP	1000 ліванських фунтів	5.1282	30	255	100 доларів США за розр. із Індією	616.0000

* Курс встановлено з 01.02.2009 р.

Підготовлено департаментом валютного регулювання Національного банку України.

Офіційний курс гривні який встановлюється Національним банком

№ п/п	Код валюти	Назва валюти					
			01.02.2009 р.	02.02.2009 р.	03.02.2009 р.	04.02.2009 р.	
1	036 AUD	100 австралійських доларів	506.2416	490.5951	483.5712	491.9072	
2	826 GBP	100 англійських фунтів стерлінгів	1100.6236	1099.1056	1087.6404	1095.7725	
3	031 AZM	100 азербайджанських манатів	955.5721	954.5060	953.7966	954.0330	
4	974 BYR	10 білоруських рублів	0.0283	0.0280	0.0277	0.0277	
5	208 DKK	100 датських крон	135.4697	132.4056	131.8182	132.7483	
6	840 USD	100 доларів США	770.0000	770.0000	770.0000	770.0000	
7	233 EEK	100 естонських крон	64.5218	63.0701	62.7945	63.2325	
8	352 ISK	100 ісландських крон	3.4812	3.4029	3.3880	3.4116	
9	124 CAD	100 канадських доларів	632.4294	620.8443	619.8864	616.1247	
10	398 KZT	100 казахстанських тенге	6.3343	6.3390	6.3182	6.2950	
11	428 LVL	100 латвійських латів	1444.6866	1411.3730	1406.2115	1410.5689	
12	440 LTL	100 литовських літів	292.3850	285.8063	284.5575	286.5422	
13	498 MDL	100 молдовських лейв	73.2051	73.1890	73.1675	73.1557	
14	578 NOK	100 норвезьких крон	114.7212	111.0359	109.8831	109.4560	
15	985 PLN	100 польських злотих	230.2799	221.1636	221.1837	217.4685	
16	643 RUB	10 російських рублів	2.2200	2.1742	2.1284	2.1313	
17	702 SGD	100 сингапурських доларів	511.7850	510.0961	507.9198	508.5182	
18	792 TRL	100 турецьких лір	475.5509	466.1464	463.5622	468.0542	
19	795 TMM	100 туркменських манатів	270.1754	270.1754	270.1754	270.1754	
20	348 HUF	1000 угорських форинтів	35.1416	32.9956	32.9727	33.0618	
21	860 UZS	100 узбецьких сумів	0.5498	0.5498	0.5490	0.5490	
22	203 CZK	100 чеських крон	36.7375	35.3932	34.9254	34.8395	
23	752 SEK	100 шведських крон	95.8361	93.0184	92.0264	92.0296	
24	756 CHF	100 швейцарських франків	670.2164	663.5949	660.6509	664.0979	
25	156 CNY	100 юанів женьміньбі (Китай)	112.6060	112.6058	112.4306	112.5682	
26	392 JPY	1000 японських єн	85.5041	85.8264	86.1557	86.0175	
27	978 EUR	100 євро	1009.5470	986.8320	982.5200	989.3730	
28	960 XDR	100 СПЗ	1148.7805	1148.7805	1147.9909	1150.0210	
			15.02.2009 р.	16.02.2009 р.	17.02.2009 р.	18.02.2009 р.	
1	036 AUD	100 австралійських доларів	497.9545	508.8492	500.9199	492.5661	
2	826 GBP	100 англійських фунтів стерлінгів	1094.2868	1116.7460	1098.8317	1099.1052	
3	031 AZM	100 азербайджанських манатів	954.7427	954.7427	954.7427	954.9795	
4	974 BYR	10 білоруських рублів	0.0275	0.0275	0.0275	0.0274	
5	208 DKK	100 датських крон	132.5937	132.4903	131.8893	130.5446	
6	840 USD	100 доларів США	770.0000	770.0000	770.0000	770.0000	
7	233 EEK	100 естонських крон	63.1537	63.1045	62.8191	62.1744	
8	352 ISK	100 ісландських крон	3.4074	3.4047	3.3893	3.3545	
9	124 CAD	100 канадських доларів	617.8198	623.6159	617.7130	609.5733	
10	398 KZT	100 казахстанських тенге	5.1890	5.1713	5.1640	5.1581	
11	428 LVL	100 латвійських латів	1398.4447	1396.3669	1387.5000	1374.8135	
12	440 LTL	100 литовських літів	286.1854	285.9624	284.6690	281.7476	
13	498 MDL	100 молдовських лейв	73.0439	73.0287	73.0031	72.9879	
14	578 NOK	100 норвезьких крон	112.0913	113.2436	111.9864	110.6229	
15	985 PLN	100 польських злотих	214.5800	212.6580	205.3280	199.3684	
16	643 RUB	10 російських рублів	2.2126	2.2282	2.2139	2.1608	
17	702 SGD	100 сингапурських доларів	509.7715	510.6915	507.4630	504.7045	
18	792 TRL	100 турецьких лір	465.0294	467.2840	462.5871	458.6817	
19	795 TMM	100 туркменських манатів	270.1754	270.1754	270.1754	270.1754	
20	348 HUF	1000 угорських форинтів	33.0980	33.1088	32.4017	31.6724	
21	860 UZS	100 узбецьких сумів	0.5482	0.5482	0.5475	0.5475	
22	203 CZK	100 чеських крон	34.5262	34.5718	33.7189	32.9881	
23	752 SEK	100 шведських крон	91.5412	91.8869	89.9849	88.6152	
24	756 CHF	100 швейцарських франків	663.8502	661.2893	660.4213	656.7326	
25	156 CNY	100 юанів женьміньбі (Китай)	112.6690	112.6801	112.6719	112.5816	
26	392 JPY	1000 японських єн	85.5830	83.9673	83.7727	83.7193	
27	978 EUR	100 євро	988.1410	987.3710	982.9050	972.8180	
28	960 XDR	100 СПЗ	1147.5068	1148.2923	1148.2923	1138.3426	

щодо іноземних валют, України щоденно (за лютий 2009 року)

Офіційний курс										
	05.02.2009 р.	06.02.2009 р.	07.02.2009 р.	08.02.2009 р.	09.02.2009 р.	10.02.2009 р.	11.02.2009 р.	12.02.2009 р.	13.02.2009 р.	14.02.2009 р.
	493.3450	499.6121	499.6121	499.6121	507.6993	520.1309	514.6696	504.5460	497.9545	497.9545
	1108.8484	1125.0945	1125.0945	1125.0945	1131.7390	1149.9610	1138.3639	1106.9178	1094.2868	1094.2868
	954.1512	952.9703	952.9703	952.9703	952.9703	953.3243	953.3243	954.1512	954.7427	954.7427
	0.0276	0.0276	0.0276	0.0276	0.0275	0.0275	0.0275	0.0275	0.0275	0.0275
	132.4565	132.5755	132.5755	132.5755	132.2256	134.4090	133.9746	133.6893	132.5937	132.5937
	770.0000	770.0000	770.0000	770.0000	770.0000	770.0000	770.0000	770.0000	770.0000	770.0000
	63.0799	63.1340	63.1340	63.1340	62.9716	64.0149	63.8132	63.6704	63.1537	63.1537
	3.4034	3.4063	3.4063	3.4063	3.3976	3.4538	3.4430	3.4353	3.4074	3.4074
	619.6547	624.9339	624.9339	624.9339	615.7690	627.2252	629.3073	617.3169	617.8198	617.8198
	5.3480	5.1344	5.1344	5.1344	5.1491	5.1852	5.1922	5.1988	5.1890	5.1890
	1405.9630	1404.7682	1404.7682	1404.7682	1400.5572	1424.7738	1420.0811	1413.8887	1398.4447	1398.4447
	285.8509	286.0962	286.0962	286.0962	285.3603	290.0880	289.1737	288.5270	286.1854	286.1854
	73.1452	73.1293	73.1293	73.1293	73.1050	73.0855	73.0627	73.0564	73.0439	73.0439
	110.9971	112.5223	112.5223	112.5223	112.3096	115.6333	115.5490	114.6405	112.0913	112.0913
	211.1652	212.5058	212.5058	212.5058	214.2172	223.4005	224.3980	217.2889	214.5800	214.5800
	2.1381	2.1207	2.1207	2.1207	2.1166	2.1314	2.1431	2.1489	2.2126	2.2126
	510.0439	511.1684	511.1684	511.1684	512.2924	515.3406	514.2984	510.4401	509.7715	509.7715
	468.3430	469.6810	469.6810	469.6810	471.6347	477.5057	475.6832	469.4308	465.0294	465.0294
	270.1754	270.1754	270.1754	270.1754	270.1754	270.1754	270.1754	270.1754	270.1754	270.1754
	33.0649	33.4870	33.4870	33.4870	33.6737	34.7904	34.7049	33.6574	33.0980	33.0980
	0.5490	0.5490	0.5490	0.5490	0.5490	0.5482	0.5482	0.5482	0.5482	0.5482
	34.7775	34.9700	34.9700	34.9700	35.1639	36.0306	35.6338	34.8636	34.5262	34.5262
	92.5071	92.9594	92.9594	92.9594	93.2556	95.9632	94.9060	92.0939	91.5412	91.5412
	662.5846	662.1308	662.1308	662.1308	656.3363	665.0837	662.9434	665.3927	663.8502	663.8502
	112.6722	112.6275	112.6275	112.6275	112.6653	112.6753	112.6954	112.6838	112.6690	112.6690
	86.3656	85.8687	85.8687	85.8687	84.4295	84.0211	84.3364	85.5130	85.5830	85.5830
	986.9860	987.8330	987.8330	987.8330	985.2920	1001.6160	998.4590	996.2260	988.1410	988.1410
	1151.7946	1151.2762	1151.2762	1151.2762	1148.0406	1153.8623	1154.2965	1152.3789	1147.5068	1147.5068
	19.02.2009 р.	20.02.2009 р.	21.02.2009 р.	22.02.2009 р.	23.02.2009 р.	24.02.2009 р.	25.02.2009 р.	26.02.2009 р.	27.02.2009 р.	28.02.2009 р.
	491.6820	499.2014	499.2014	499.2014	490.9891	497.8006	496.4141	500.4902	502.4063	502.4063
	1096.4187	1108.7895	1108.7895	1108.7895	1100.4620	1122.3759	1117.1433	1108.9768	1104.2455	1104.2455
	954.9795	955.0980	955.0980	955.0980	955.0980	956.2842	956.1654	956.7594	956.2842	956.2842
	0.0273	0.0272	0.0272	0.0272	0.0272	0.0272	0.0271	0.0271	0.0270	0.0270
	130.1641	131.3064	131.3064	131.3064	130.1334	132.2675	131.9164	132.2525	132.1110	132.1110
	770.0000	770.0000	770.0000	770.0000	770.0000	770.0000	770.0000	770.0000	770.0000	770.0000
	61.9874	62.5238	62.5238	62.5238	61.9628	62.9815	62.8092	62.9667	62.9027	62.9027
	3.3445	3.3734	3.3734	3.3734	3.3431	3.3981	3.3888	3.3973	3.3938	3.3938
	610.6863	616.5144	616.5144	616.5144	609.3313	615.8653	614.3730	617.8059	619.5870	619.5870
	5.1533	5.1678	5.1678	5.1678	5.1553	5.1333	5.1268	5.1333	5.1245	5.1245
	1371.2597	1384.1044	1384.1044	1384.1044	1372.6561	1393.8416	1389.8331	1388.9962	1387.3893	1387.3893
	280.9001	283.3309	283.3309	283.3309	280.7886	285.4049	284.6244	285.3380	285.0481	285.0481
	72.9498	72.9167	72.9167	72.9167	72.8670	72.7108	72.5724	72.3909	72.3134	72.3134
	109.4686	112.7186	112.7186	112.7186	110.8071	113.0228	112.5073	112.6475	112.1228	112.1228
	202.6307	209.2633	209.2633	209.2633	204.1282	212.2205	209.8550	211.8059	209.5856	209.5856
	2.1138	2.1335	2.1335	2.1335	2.1344	2.1344	2.1374	2.1542	2.1555	2.1555
	503.5000	504.5567	504.5567	504.5567	500.8043	504.3999	503.7682	504.3591	501.3060	501.3060
	454.5374	457.9772	457.9772	457.9772	449.1577	457.2411	453.4030	456.0125	456.0769	456.0769
	270.1754	270.1754	270.1754	270.1754	270.1754	270.1754	270.1754	270.1754	270.1754	270.1754
	32.0392	32.5672	32.5672	32.5672	31.8445	33.1744	32.8624	32.8811	32.8049	32.8049
	0.5475	0.5475	0.5475	0.5475	0.5475	0.5467	0.5467	0.5467	0.5467	0.5467
	33.6219	34.2213	34.2213	34.2213	33.6518	34.6366	34.6490	34.7519	34.7374	34.7374
	87.3084	89.7616	89.7616	89.7616	87.5575	88.4999	86.6448	87.1409	86.9639	86.9639
	655.6869	655.5991	655.5991	655.5991	649.7601	661.0182	663.7967	663.5338	662.8596	662.8596
	112.6066	112.6485	112.6485	112.6485	112.6194	112.6391	112.6181	112.6153	112.5729	112.5729
	83.0174	82.2157	82.2157	82.2157	81.7322	81.3813	80.2901	79.6069	78.5298	78.5298
	969.8920	978.2850	978.2850	978.2850	969.5070	985.4460	982.7510	985.2150	984.2140	984.2140
	1136.1339	1138.1037	1138.1037	1138.1037	1135.9429	1142.8792	1139.1982	1136.5884	1129.8705	1129.8705

Підготовлено департаментом валютного регулювання Національного банку України.

Дослідження/

Віктор Козюк

Доктор економічних наук,
професор, завідувач кафедри
економічної теорії
Тернопільського національного
економічного університету

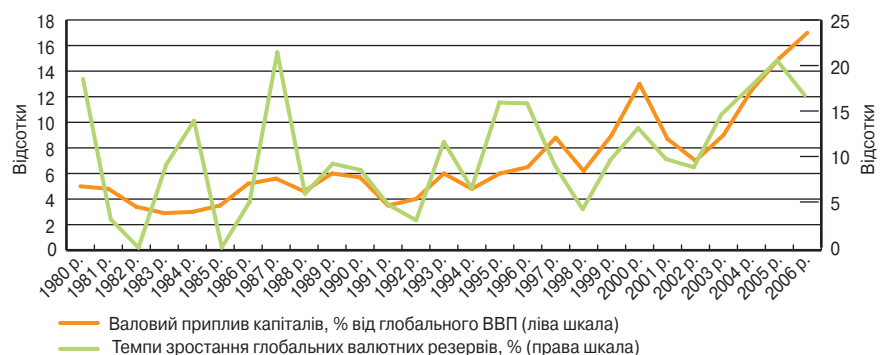
Проблема проциклічності у сфері глобальних фінансових та монетарних процесів

Глобальна фінансова система в останній час під впливом макроекономічної нестабільності зазнає суттєвої трансформації та докорінних зрушень. Природа фінансових взаємин у сфері міжнародного капіталу має яскраво виражену проциклічну складову, а коливання системи дедалі більше залежать від ситуації на ринках капіталу.

Угорнілі світової кризи змінюється формат міжнародних валютно-кредитних відносин, зростає їх роль і вплив на механізми реалізації монетарної політики. За таких умов золотовалютні резерви не можуть бути надійним страхувальним засобом фінансової системи – вони не захищають країну від обвалу капіталізації, скорочення інвестицій і обмеження доступу до зовнішніх кредитів, зменшення обсягів ВВП та падіння ліквідності комерційних банків.

Якщо подивитися на сучасний фінансовий устрій міжнародної валютної системи, то можна побачити разючі відмінності з тим періодом, коли закладалися її визначальні риси. Трансформація глобальної фінансової системи окреслила нову грань нестабільності у сфері глобальних монетарних процесів, яка пов'язана не так із внутрішнім змістом розмитих контурів валютного устрою, як із появою нових рис у сфері фінансів: децентралізації, посилення значення ринкових інституцій і, як наслідок, проциклічності. Її актуалізація спонукала до перегляду звичних індикаторів макрофінансової стабільності, а також спектра проблем, які стосуються сучасних центральних банків. Поєднання проциклічності з властивістю відтворювати дисбаланси на системному рівні вже вийшло за рамки національно-центричного аналізу проблеми підтримання стабільності у сфері макроекономіки та фінансових ринків. Таке поєднання виявилось невід'ємним елементом перебігу монетарних процесів глобального рівня. Якщо в довгостроковій перспективі простежується зв'язок між зростанням глобальних резервів та припливом капіталів у країни з ринками, що формуються (див. графік), то проблема

Темпи зростання валютних резервів та валовий приплив капіталів

Джерело: побудовано за даними МВФ: www.imf.org.

проциклічності такого зв'язку поставила останнім часом як наслідок трансформації глобальної фінансової системи та посилення фінансових дисбалансів.

Із перенесенням проблеми проциклічності фінансової системи на глобальний рівень одразу з'ясовується, що потоки міжнародного капіталу мають яскраво виражену проциклічну складову. З іншого боку, збільшення потоків капіталу призводить до загострення проблеми валютних резервів та валютних курсів, що відтворює системну нестабільність у сфері платіжних дисбалансів. Зважаючи на ці фактори, маємо визнати, що дослідження проблеми проциклічності у сфері гло-

бальних фінансових та монетарних процесів є вельми актуальним. Додатковим аргументом на користь цього є те, що глобальна фінансова криза 2008–2009 років засвідчила високу ймовірність початку чергового глобального макрофінансового циклу, а не концептуального оновлення глобального монетарного устрою.

Так, трансформація глобальної фінансової системи в сукупності із позитивними зрушеннями у сфері функціонування центробанків упродовж останнього десятиліття ознаменувала посилення фінансових факторів макроекономічної нестабільності. Якщо активістська монетарна політика під впливом теорії нової макроекономіки була

концептуально дискредитована, закладаючи основу для реалізації політики стабільності цін (що в підсумку призвело до усунення монетарних факторів циклічних дестабілізацій), то фінансова трансформація сформувала передумови дедалі більшої залежності циклічних коливань від поведінки фінансових ринків [1].

Ще раніше цю проблему зауважив Мілтон Фрідмен, який констатував неадекватність кейнсіанської макроекономічної моделі в умовах прогресуючого розвитку ринків капіталу [2]. Що ж до проблеми проциклічності у сфері фінансів, то вона спирається на теоретичні аспекти ендегенної нестабільності у сфері фінансових ринків, зазначені у працях Чарльза Кіндлбергера, Хаймана Мінскі, представників австрійської економічної теорії, які в новому теоретичному ключі переосмислили дослідники з Банку міжнародних розрахунків, врахувавши фактори глобалізації, реальної та фінансової інтеграції, реалізації монетарної політики цінової стабільності, що породило проблеми пошуку дохідності, розкручування спіралі фінансових дисбалансів [3; 4; 5].

Важливість перетворення фінансової системи на фактор проциклічності визнається МВФ — тому є емпіричні підтвердження [6]. Оскільки існує структурний зв'язок між внутрішніми та зовнішніми дисбалансами, природним продовженням проблеми проциклічності фінансової системи стає феномен проциклічності потоків капіталу [7]. Якщо взяти до уваги, що експансія глобальних валютних резервів, зумовивши проблеми у сфері глобальної макрофінансової нестабільності (надмірна експансія ліквідності, зміна динаміки цін на первинні ресурси, зміни у ставленні до ризику), пов'язується з потоками капіталу [8; 9; 10], то аналіз структурних зв'язків між цими явищами є важливим для розуміння функціонування глобальних фінансових та монетарних процесів. З деякими винятками [11], питанням проциклічності у сфері поведінки валютних резервів уваги не приділяється, внаслідок чого аналіз зрушень у сфері глобальних макрофінансових процесів та детермінант глобальної нестабільності виявляється неповним. Вивченню проблеми проциклічності у поведінці валютних резервів, потоків капіталу та глобальної фінансової системи як цілісної макрофінансової агломерації і присвячене наше дослідження.

ЗОЛОТОВАЛЮТНІ РЕЗЕРВИ – НЕ ПАНАЦЕЯ

Напередодні глобальної фінансової кризи спостерігалися переплетіння ряду структурних зрушень і структурних асиметрій у сфері глобальних монетарних та фінансових процесів, які свідчать про вразливість глобальної стабільності і які закладають основу для чергового макрофінансового циклу. Розглянемо деякі з них.

♦ Розмиті контури Ямайської валютної системи уможливають варіювання режимів валютних курсів, а поведінка курсів тяжіє до обмеженої гнучкості. Це зумовлює проблему вибору валюти прив'язки, а отже, й проблему визначення та поведінки глобальної ліквідності.

♦ Система глобальної ліквідності спирається на принцип конкурентної боротьби ключових валют (які є хартальними, тобто зумовленими не фізичними вартісними обмеженнями, а інституціональними у формі політи-

ки центральних банків) з яскраво вираженим асиметричним перекосом на користь долара США.

♦ Країни з ринками, що формуються, виявилися джерелом потужного рівноважного зміщення попиту на глобальну ліквідність. Це призвело до виникнення нової конфігурації структурних факторів її динаміки, підтримання та наслідків її експансії.

♦ Рівноважне збільшення попиту є, принаймні частково, результатом прагнення самозастрахуватися від руйнівних глобальних валютно-фінансових потрясінь.

♦ Одним із потужних джерел забезпечення такого попиту є приплив капіталів. Якщо утримання від зростання курсу задля підтримки конкурентоспроможності, або своєрідне таргетування профіциту платіжного балансу, є активною формою самозастрахування та відповідного збільшення резервів, то згладжування впливу руху капіталів на валютні курси з допомогою резервів є пасивною формою. В останньому випадку зв'язок “приплив капіталів — ек-

Поточний рахунок, абсолютне зростання валютних резервів та чисті потоки приватного капіталу в розрізі регіонів світу					
Млрд. дол. США					
Показники	1999 р.	2001 р.	2003 р.	2005 р.	2007 р.
Країни з ринками, що формуються					
Поточний рахунок	-19.3	40.8	146.3	438.2	593.3
Чисті приватні потоки капіталу	74.4	80.6	168.3	271.1	495.4
Абсолютне зростання резервів	98.1	122.6	359.7	595.3	1085.3
Африка					
Поточний рахунок	-14.2	0.9	-1.8	16.4	-0.5
Чисті приватні потоки капіталу	8.9	7.1	7.0	26.5	42.1
Абсолютне зростання резервів	0.6	10.3	11.6	43.4	52.1
Країни Центрально-Східної Європи					
Поточний рахунок	-25.8	-16.0	-37.4	-61.9	-119.2
Чисті приватні потоки капіталу	35.7	10.9	53.7	116.1	140.5
Абсолютне зростання резервів	12.1	3.0	12.9	47.0	27.1
Країни СНД					
Поточний рахунок	23.8	33.1	35.9	88.3	77.2
Чисті приватні потоки капіталу	-13.3	7.1	18.3	34.4	82.4
Абсолютне зростання резервів	6.5	14.4	32.7	77.2	153.3
Азія					
Поточний рахунок	38.3	36.5	82.9	163.8	389.2
Чисті приватні потоки капіталу	-2.9	23.3	65.3	83.3	157.2
Абсолютне зростання резервів	84.8	85.8	236.0	288.9	624.0
Близький Схід					
Поточний рахунок	15.1	40.0	59.0	196.7	227.0
Чисті приватні потоки капіталу	-4.7	-6.9	1.7	-24.5	-10.6
Абсолютне зростання резервів	0.8	11.0	33.4	106.5	115.9
Латинська Америка					
Поточний рахунок	-56.4	-53.8	7.7	34.9	19.5
Чисті приватні потоки капіталу	50.7	39.1	22.2	35.3	83.7
Абсолютне зростання резервів	-6.6	-1.9	33.0	32.4	113.0

Джерело: World Economic Outlook. – Wash. (D.C.): IMF, 2008. – Р. 23, 238.

спансія валютних резервів” стає наріжним каменем пристосування національної монетарної політики до глобальних фінансових умов.

♦ Якщо потоки капіталу в умовах трансформації глобальної фінансової системи мають яскраво виражену проциклічну складову, то вона впливає не на валютні курси і платіжні баланси (реальний сектор), а на ланку “потоки капіталів — валютні резерви”. Таким чином, проциклічність як результат внутрішньої трансформації фінансової системи та її інтеграції з глобальною проциклічністю (що випливає із флуктуацій ліквідності, викликаних реакцією монетарних органів у формі управління валютними резервами) здійснює вплив на вектор потоків капіталу.

♦ У поєднанні з рівноважним підвищенням попиту на резерви проциклічність у ланці “потоки капіталу — валютні резерви” відтворюється у ланці “валютні резерви — глобальні фінансові дисбаланси”, що вносить елемент нестабільності у спектр як фінансових, так і монетарних процесів глобального рівня. В першому випадку це стосується проблеми “фінансових бумбашок”, динаміки спредів, ставлення до ризиків, векторів потоків капіталу. В другому — раптових та масштабних змін валютних курсів, а також флуктуацій у сфері глобальної інфляції.

З огляду на те, що питання резервних активів є центральним у визначенні будь-якого міжнародного валютного устрою світу, джерела їх формування стають одразу фундаментальним фактором перебігу глобальних макрофінансових процесів. Особливо коли такі резервні активи по суті є валютою, що емітується центральними банками. Незважаючи на значний профіцит платіжних балансів у світі, потоки капіталу в останнє десятиліття залишаються найважливішим джерелом збільшення резервних активів (див. таблицю).

Так, у 1990-х роках саме потоки капіталу забезпечували збільшення резервів, покриваючи, крім того, дефіцитні платіжні баланси країн, що розвиваються. У 2000-х — ситуація змінилась на користь профіцитних платіжних балансів. Однак у розрізі регіонів світу потоки капіталу продовжують залишатися домінуючим джерелом збільшення резервів, окрім хіба що Східної Азії. Завдяки цьому питання потоків капіталу одразу стає питанням про характер взаємозв'язку між проциклічністю і стабільністю у макрофінансовій сфері

глобальної економіки, оскільки, якщо послугуватися логікою мотиву самострахування, вона залежить саме від резервів, хоча це не означає, що так є насправді. У цьому випадку маємо збіг орієнтира на збільшення резервів з метою самострахування та можливостей, які дає масштабний приплив капіталів: фінансування інвестицій, згладжування споживання.

КАПІТАЛІЗАЦІЯ СТАБІЛІЗУЄ ФІНАНСОВУ СИСТЕМУ

Такий збіг аж ніяк не гарантує того, що глобальна фінансова стабільність підтримуватиметься в такий спосіб узагалі. Точнішим твердженням буде припущення, що зростання стабільності синхронізується з циклічною фазою нарощування припливу капіталів, а зниження стабільності — з їх відпливом. Причина такої суперечності широкого й вузького розуміння проблеми виходить за межі традиційного визнання негативних наслідків гіпертрофії резервів¹ і пов'язана з низкою системних моментів.

Перше. Спроби розглядати попит на резерви як функцію від певного параметра відкритості мають внутрішній недолік. Такий попит має потужну ендогенну складову, й експансія глобалізації завжди його підживлюватиме. Новітні підходи повніше враховують стан середовища, в якому актуалізується попит на резерви, припускаючи, що самі лише фізичні параметри відкритості не свідчать про зростання ризику дестабілізації чи потрясінь, які загрожують країні реверсом потоків капіталу.

Однак спроби спертися на стан глобального фінансового середовища при визначенні лінії поведінки у сфері попиту на резерви мають суперечливі наслідки. Такі функції дають чіткий орієнтир стосовно того, що самострахування з допомогою резервів прив'язується до певного емпіричного паттерна. Нагромадження ризиків та нестабільності, проявами якого можуть

бути погіршення ліквідності у фінансовому секторі, потрясіння на валютно-фінансових ринках, зрушення у ставленні до ризику, інвестиційні переорієнтації в розрізі сегментів ринку, реальні шоки, спонукає до підвищення попиту на резерви, таким чином ізолюючи країну від негативних наслідків глобальних дестабілізацій.

Протилежна ситуація спричинить до зниження попиту на резерви. Побудова таких функцій на експертних методах часто призводить до завищення обсягів резервів, які залежно від стану середовища можуть вважатись адекватними, завчасно занижуючи значення валютного курсу як каналу адаптації до шоку, ступінь гнучкості фінансового сектору, міжнародне кредитування останньої інстанції тощо. Це посилює національно-центричну орієнтацію в забезпеченні глобальної стабільності й суттєво спрощує орієнтацію центральних банків у системі швидкоплинних процесів глобального фінансового середовища, хоча й ускладнює відповідний аналітичний апарат.

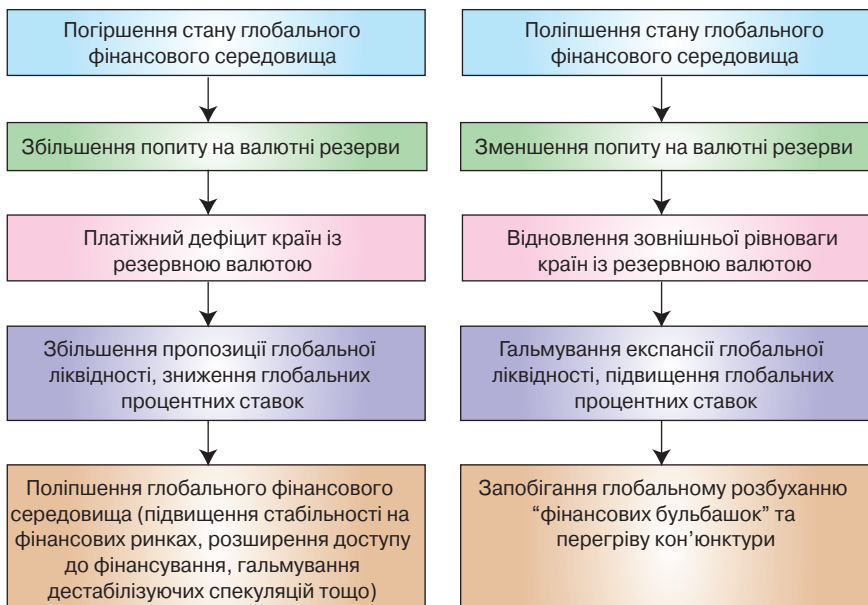
Однак з орієнтацією функції попиту на емпіричні критерії одразу постає питання про симетричність реакції центральних банків та проциклічність. Так, у випадку, коли реакція монетарних органів є симетричною в розрізі змін стану середовища (природним емпіричним проявом чого є коливання обсягу потоків капіталу), вони мають ряд стабілізуючих наслідків, які повною мірою проявляються як позитивні зовнішні ефекти на глобальному рівні. На схемі відображено, як симетрична реакція центробанків на зміни у стані глобального фінансового середовища з допомогою зміни попиту на резерви дає змогу стабілізувати глобальні макрофінансові процеси.

Звичайно, тут не враховано, що автономні зрушення у монетарній політиці в центрах емісії резервної валюти можуть внести суттєві корективи у дану схему, але, як свідчить досвід, беззастережність політики провідних центробанків дуже часто заохочується умовами зовнішнього попиту на активи, деноміновані у їхні зобов'язання. Також тут опосередковано використовується відомий ще з часів Р.Триффіна принцип: чисте збільшення активів у ключовій валюті в світі можливе тільки за умови, що країна її емісії опиниться в стані платіжного дефіциту [12].

У тому разі, коли зміни попиту на резерви не є симетричними, стабілізуючі чинники зникають, відкриваючи шлях

¹ До таких традиційних проблем можна віднести: прискорення інфляції, появу квазіфіскальних витрат, надлишкову ліквідність банківського сектору, збільшення вартості активів, зростання схильності до спекуляцій тощо. Ці питання вже розглядалися нами в контексті аналізу гіпертрофії глобальних валютних резервів. Однак у даному контексті про це доречно згадати, адже такі проблеми привносяться в економіку багатьох країн через зростання припливу капіталу до них. Макроекономічне пристосування до припливу капіталів у будь-якій формі не позбавлене втрат добробуту, на чому наголошується у розвідках з проблеми припливу капіталу. Див.: [7; 11].

**Стабілізуючі чинники симетричної реакції центробанків на зміни стану
глобального фінансового середовища**

до розкручування спіралі глобальних дисбалансів. Власне кажучи, гіпертрофія валютних резервів якраз і демонструє, що реакції центробанків є односторонніми. При погіршенні стану середовища монетарні органи збільшують резерви, а при поліпшенні попит на них також не зменшується. Така закономірність викликана цілою низкою причин. Насамперед мотивацією до збільшення резервів, які можуть виходити за рамки самострахування.

Нааявність інших мотивів — наприклад, монетарного меркантилізму — взагалі ставить під сумнів твердження, що резерви необхідні саме для забезпечення від негативних наслідків можливого реверсу потоків капіталу. Сприйняття припливу капіталу як чинника, заздалегідь залежного від стану середовища, потребує міжчасової оптимізації попиту на резерви, оскільки невідомо, що стане причиною погіршення ситуації: потрясіння на периферії, які обмежують приплив капіталу, чи потрясіння в розвинутих фінансових системах.

Прийняття центрів емісії резервної валюти до зрушень у монетарній політиці не виключає зростання резервів; експансія резервів може демонструвати інституціональну слабкість центробанку, який прагне не брати на себе відповідальність за погіршення стану фінансового сектору в умовах необхідності здійснювати жорстку політику (випадок своєрідної неповної стерилізації, коли внутрішні монетарні умови потребують проведення рестриктивної політики, але збільшення зовнішніх активів центро-

банку стає зручним способом збільшення внутрішньої ліквідності). Через те, що реакції центробанків є односторонніми, відразу загострюється проблема дисбалансів з усіма відповідними наслідками.

Друге. Найбільша небезпека криється в тому, що взаємозв'язок між дисбалансами та експансією резервів і є складовою визначення стану глобального макрофінансового середовища. Мало того, ця складова дає змогу запускати потужні проциклічні збурення у глобальну фінансову систему через політику глобальної ліквідності. Таким чином, ситуація у сфері попиту на резерви визначає стан середовища, а стан середовища — характер попиту на резерви. На рівні окремої країни така закономірність може не спрацювати, оскільки індивідуальний попит на зовнішні активи пов'язаний із тим, як зважуються макрофінансові можливості країни протистояти ризикам глобальних дестабілізацій. Такий попит містить своєрідну "інсайдерську інформацію" про стан економіки країни. Завдяки цьому актуалізується вже відомий конфлікт, коли індивідуальна раціональність призводить до виникнення колективної неефективності.

Сфокусувати проблему проциклічності в даному контексті можна за допомогою такого прикладу. Відбуваються автономні зрушення у взаємозв'язку між попитом на резерви та дисбалансами. Наприклад, у період після Азійської кризи спостерігалися одразу і погіршення платіжного балансу

США, і гіпертрофія резервів у світі, особливо в Азії. Це визначило довгострокові тенденції щодо підтримання низьких глобальних процентних ставок, створивши передумови для швидкого поширення ліквідності інтегрованою мережею глобальної фінансової системи. Нові можливості у сфері експансії ліквідності запускають масовані потоки капіталу, які починають додатково підживлювати джерела збільшення резервів, та спричиняють розбухання фінансових "бульбашок".

Невизначеними будуть два питання. Що станеться швидше: експансія глобальної ліквідності зруйнує глобальну інфляційну стабільність чи крах "бульбашок" зруйнує фінансову стабільність? Події 2008 року продемонстрували, що і те, й інше може відбутися одночасно, посилюючи вразливість світу до нового масштабу глобалізації фінансових загроз та звужуючи поле для маневру монетарних органів, оскільки процентні ставки виконуватимуть контрадикторну місію: їх підвищення необхідне для боротьби з інфляцією, а зниження — для стабілізації фінансового сектору.

Друге питання — як реагуватимуть потоки капіталу. Донедавна будь-які потрясіння обмежували приплив капіталів у країни, що розвиваються, незалежно від того, пов'язані вони з нестабільністю останніх, чи нестабільністю економічно розвинутих країн. Прикладом є циклічність припливу чистих потоків капіталу до країн із ринками, що формуються. У добу глобалізації перший великий цикл розпочався 1986 року і тривав до 1998-го. В 1999–2001 роках спостерігався невеликий підцикл. Із 2002 року відновлюється зростаюча фаза циклу [7].

Однак нинішня ситуація особлива. В умовах локальної кризи (ослаблення долара, платіжний дефіцит США та криза американського фінансового ринку) не виключено, що капітал не буде "перечікувати" потрясіння на розвинутих ринках, перетікаючи на ринки нових учасників глобальної фінансової інтеграції. В умовах глобальної кризи все повертається до звичної ситуації, коли вплив капіталу з країн, що розвиваються, стає масовим, загрожуючи їхній спроможності фінансувати платіжний баланс навіть за умови нагромаджених величезних резервів.

За будь-яких обставин проциклічність не зникне. Якщо внаслідок світової дестабілізації приплив капіталу сповільнюється, то сповільнюється й експансія глобальної ліквідності, внаслідок

чого погіршуються умови виходу на ринки для фінансування платіжних балансів, а також умови доступу фінансових установ економічно розвинутих країн та решти світу до фінансування своїх пасивів. Це призведе до спаду на фінансових ринках. Якщо ж приплив не сповільниться, він суттєво перерозподілятиме ресурси між країнами, враженими кризою, і тими, яким пощастить залишитися “тихими гаванями”.

Обидві позиції не є сприятливими, оскільки проциклічність у першому випадку погіршить стан реального сектору, а в другому — активізує “пошук дохідності” та надуватиме “бульбашки” в країнах, котрі акумулюють капітал. Реальна, номінальна та фінансова дивергенція буде неминучою, привносячи додаткові флуктуації в процес взаємовідносин між учасниками глобальної економіки.

Третє. Забезпеченість резервами як спосіб підвищення фінансової стійкості країни в умовах децентралізованої та проциклічної фінансової системи може мати зворотний ефект. Нечітка гарантія стабільності, втілена у резервах, може заохочувати до збільшення ризиківих суверенних та приватних запозичень країни, стимулювати приплив капіталів, сприяти зниженню спредів та поліпшенню умов доступу до джерел фінансування. В будь-якому з даних випадків валютні резерви можуть виявитися точкою відліку майбутніх фінансових дестабілізацій, зумовлених проциклічністю і схильністю до переоцінки фінансової вартості:

1) дестабілізація має виключно внутрішнє походження і проявляється у вигляді перегріву та охолодження внутрішнього фінансового ринку;

2) різке охолодження ринку може призупинити приплив капіталу або спричинити його відплив.

Валютні резерви зможуть тільки частково амортизувати кризи, прояви якої стосуватимуться внутрішнього (відкликання вкладниками коштів у іноземній валюті або попит на неї як на засіб страхування від знецінення національної грошової одиниці) чи зовнішнього (втеча капіталу) попиту на іноземну валюту.

Четверте. Якщо валютні резерви страхують від можливих валютних криз або фінансових криз, які перетворюються на валютні, то зі зміною характеру дестабілізацій їх роль зменшується. Так, із поступовим переходом валютно-боргових криз у фінансові, що проявляються у високій корельованості ринків (поведінка процентних

ставок та спредів [13]), протиставити резерви внутрішнім флуктуаціям кон'юнктури фінансових ринків практично неможливо.

Унаслідок цього з'являється структурний розрив: з одного боку, резерви стають складовою проциклічності функціонування глобальної фінансової системи через ефекти ліквідності, а з другого — вони неспроможні забезпечити країну від кризи, центром якої буде не валютний курс, а зростання спредів, обмеження доступу до фінансування та обвал капіталізації. Усе це призводить до проблем у реальному секторі так само, як валютні кризи, знекровлюючи фінансовий сектор та запускаючи рецесію і колапс споживання.

Завдяки ефектам ліквідності експансія резервів може розпочати цикл припливу капіталу, але вона не гарантує захист від кризи, оскільки у децентралізованій та інтегрованій глобальній фінансовій системі криза вражає вже не так валютний курс, як фінансовий ринок. Утім, події 2008 року засвідчили, що глобальна криза ліквідності може проявитись як криза ліквідності певної ключової валюти. В таких умовах швидке падіння якості доларових активів рівнозначне різкому обмеженню доларової пропозиції, внаслідок чого різко зростає курс долара практично в усьому світі, всупереч тій логіці, що саме США є своєрідним джерелом кризи. Більшість центробанків не захищала валютні курси від падіння, прагнучи зберегти певний імпліцитно визначений рівень резервів, що стало підтвердженням їх асиметричного застосування. Така закономірність властива для Росії та Південної Кореї, а особливо для України, оскільки девальвація нашої національної валюти досягла одного з найбільших значень у світі.

ВИСНОВКИ

Зважаючи на фундаментальний зв'язок між поведінкою валютних резервів та потоків капіталу, можна стверджувати, що глобальна фінансова криза стала механізмом корекції надмірної експансії ліквідності, але вона залишила практично без змін сам механізм розгортання глобальних монетарних процесів. Зокрема, більшість рекомендацій щодо подолання кризи (концентрований виклад яких міститься у декларації G-20 [14]) свідчить про те, що основна увага знову приділяється проблемам розвитку фінансового сектору. Концептуальний перегляд мо-

нетарного устрою світу, який спонукає до фінансової нестабільності через брак системного контролю за поведінкою глобальної ліквідності, знову залишився поза увагою.

Отже, можна стверджувати, що завершення кризи на підґрунті збереження нинішнього глобального монетарного устрою світу знаменуватиме початок нового циклу потоків капіталу, експансії глобальної ліквідності і розростання фінансових “бульбашок”. Деякі передумови для цього вже є: збереження платіжного дефіциту США та профіциту Китаю, значна експансія доларової ліквідності на фінансових ринках завдяки погодженим діям Федеральної резервної системи з іншими центробанками, підтримання рекордно низьких процентних ставок.

Лаговий характер прояву негативних наслідків збереження цієї моделі викликаний тим, що в умовах обвалу фінансових ринків та цін на первинні ресурси обмеження попиту пригнічує глобальну інфляцію, створюючи ілюзію спроможності подолати кризу шляхом розширення глобальної грошової пропозиції. Якщо припустити, що радикальних змін у сфері управління глобальною ліквідністю не відбудеться, країнам із ринками, що формуються, зокрема Україні, необхідно суттєво переглянути базову макромодель: поєднання політики цінової стабільності з гнучкішим валютним курсом має стати вихідним пунктом модернізації економіки; динаміку зовнішніх активів не слід розглядати як індикатор макрофінансової стабільності — роль такого індикатора має виконувати взаємозв'язок між макроекономічними процесами та діяльністю фінансової системи в цілому; приплив капіталів повинен супроводжуватися жорсткішою реакцією щодо внутрішнього попиту з метою недопущення перегріву фінансового ринку та споживання.

Отже, трансформація глобальної фінансової системи у поєднанні з діючими глобальними монетарними процесами спричинили фундаментальну проблему проциклічності фінансових ринків, потоків капіталу та валютних резервів. З одного боку, експансія останніх збільшує глобальну ліквідність, створюючи можливості для міграції капіталів, а з другого — починає відображати реакцію на приплив капіталу. Спостерігається асиметричність процесів нагромадження резервів, що посилює ефекти проциклічності. В умовах зростання фінансової нестабільності попит на резерви збільшується, але й за поліпшення ситуації він не зменшується, наражаючи гло-

бальну економіку на рух по замкнутому колу: “резерви — ліквідність — потоки капіталу — резерви”, що переобтяжує світову економіку фінансовими “бульбашками”, які прискорюють споживання та дисбаланси.

Глобальна фінансова криза виявилась одним із варіантів розірвання цього замкнутого кола, однак без вирішення нагальних питань перегляду системи управління глобальною ліквідністю, започатковується новий фінансовий цикл. Адаптація до умов цього циклу потребуватиме послаблення ролі резервів як індикатора макрофінансової стабільності, підвищення уваги до цінової стабільності і гнучкості валютного курсу, а припливи капіталу мають супроводжуватися дієвішим стримуванням внутрішнього попиту.

Література

1. Borio C., English W., Filardo A. *A Tale of Two Perspectives: Old and New Challenges for Monetary Policy* // *BIS Working Papers*. — 2003. — № 19. — P. 1–59.

2. Фридмен М. Роль монетарної політики / Если бы деньги заговорили... / Пер. с англ. — М.: Дело, 1999. — С. 140–147.

3. White W. *Procyclicality in the Financial System: Do We Need a New Macrofinancial Stabilization Framework* // *BIS Working Papers*. — 2006. — № 193. — P. 2–20.

4. Borio C. *Monetary and Prudential Policies at a Crossroads? New challenges in the New Century* // *BIS Working Papers*. — 2006. — № 193. — P. 2–28.

5. Borio C., White W. *Whither Monetary and Financial Stability? The Implications of Evolving Policy Regimes* // *BIS Working Papers*. — 2004. — № 147. — P. 1–51.

6. *How Do Financial Systems Affect Economic Cycles?* // *IMF. World Economic Outlook*. — Chapter 4. — 2006. — Sept. — P. 1–34.

7. *Managing Large Capital Inflows*. Chapter 3. // *IMF. World Economic Outlook*. — 2007. — P. 1–29.

8. Choi W. G., Sharma S., Stromqvist M. *Capital Flows, Financial Integration, and International Reserves Holding: The Recent Experience of Emerging Market and Advanced Economies* // *IMF Working Paper*. — 2007. — WP/07/151. — P. 1–36.

9. Wijnholds O., Sondergaard L. *Reserve Accumulation: Objective or By-product?* // *ECB Occasional Paper*. — 2007. — № 73 — P. 5–47.

10. Genberg H., McCauley R., Park Y.-Ch., Persaud A. *Official Reserves and Currency Management in Asia: Myth, Reality and the Future* // www.cepr.org.

11. Ocampo J.-A. *The Instability and Inequities of the Global Reserve System* // *UN Department of Economic and Social Affairs Working Paper*. — 2007. — № 59. — P. 1–17.

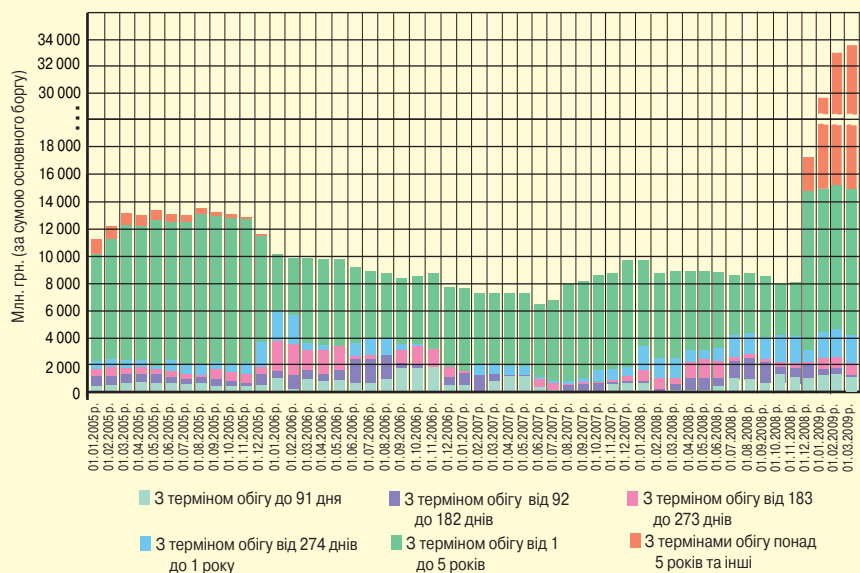
12. Triffin R. *Gold and Dollar Crisis*. — New Haven, Conn.: Yale University Press, 1961. — 246 p.

13. *Capital Flows to Emerging Markets: Recent Trends and Potential Financial Stability Implications* // *Bank of England Financial Stability Review*. — 2005. — Dec. — P. 94–102.

14. *Declaration of the Summit on Financial Markets and the World Economy* // www.whitehouse.gov.

Ринок державних цінних паперів України у лютому 2009 року

Обсяг облігацій внутрішніх державних позик, які перебувають в обігу (на 1 березня 2009 року)

Обсяг розміщення облігацій внутрішніх державних позик за лютий 2009 року*

Період	Результати розміщення облігацій			
	Обсяг розміщених облігацій, шт.	Обсяг розміщених ОВДП, тис. грн.		
		Усього	Залучено коштів до держбюджету	Випуск ОВДП для збільшення формування статутного капіталу банків
Січень	3 880 000	3 876 434.00	176 434.00	3 700 000.00
Лютий	1 400 000	1 403 888.00	1 403 888.00	0.00
Березень				
I квартал	5 280 000	5 280 322.00	1 580 322.00	3 700 000.00
Квітень				
Травень				
Червень				
II квартал				
I півріччя	5 280 000	5 280 322.00	1 580 322.00	3 700 000.00
Липень				
Серпень				
Вересень				
III квартал				
Жовтень				
Листопад				
Грудень				
IV квартал				
Усього з початку року	5 280 000	5 280 322.00	1 580 322.00	3 700 000.00

*За станом на 01.03.2009 р.

(Закінчення на с. 40.)

Ринок державних цінних паперів України у лютому 2009 року

Результати розміщення облігацій внутрішніх державних позик у лютому 2009 року

Номер розміщення	Дата проведення розрахунків за придбані облігації	Пропозиція				Результати розміщень			
		Встановлені обмеження на загальний обсяг розміщення облігацій, шт.	Номинал облігацій, грн.	Розмір купона на одну облігацію, грн.	Термін погашення облігацій	Обсяг розміщених облігацій, шт.	Залучено коштів до державного бюджету від розміщення облігацій, тис. грн.	Встановлений рівень дохідності облігацій, %	Середньозважений рівень дохідності облігацій, %
50	28.01.2009 р.	–	1 000	–	06.11.2013 р.	–	–	–	–
51	02.02.2009 р.	–	1 000	–	11.03.2009 р.	–	–	–	–
52	02.02.2009 р.	–	1 000	–	01.04.2009 р.	–	–	–	–
53	02.02.2009 р.	–	1 000	–	03.06.2009 р.	–	–	–	–
54	02.02.2009 р.	–	1 000	–	24.06.2009 р.	–	–	–	–
55	02.02.2009 р.	–	1 000	–	02.09.2009 р.	–	–	–	–
56	02.02.2009 р.	–	1 000	–	07.10.2009 р.	–	–	–	–
57	02.02.2009 р.	–	1 000	–	16.12.2009 р.	–	–	–	–
58	02.02.2009 р.	–	1 000	–	05.05.2010 р.	–	–	–	–
59	02.02.2009 р.	–	1 000	–	23.10.2013 р.	–	–	–	–
60	02.02.2009 р.	–	1 000	–	06.11.2013 р.	–	–	–	–
61	04.02.2009 р.	–	1 000	–	11.03.2009 р.	–	–	–	–
62	04.02.2009 р.	–	1 000	–	01.04.2009 р.	–	–	–	–
63	04.02.2009 р.	–	1 000	–	03.06.2009 р.	–	–	–	–
64	04.02.2009 р.	–	1 000	–	24.06.2009 р.	–	–	–	–
65	04.02.2009 р.	–	1 000	–	02.09.2009 р.	–	–	–	–
66	04.02.2009 р.	–	1 000	–	07.10.2009 р.	–	–	–	–
67	04.02.2009 р.	–	1 000	–	16.12.2009 р.	–	–	–	–
68	04.02.2009 р.	–	1 000	–	05.05.2010 р.	–	–	–	–
69	04.02.2009 р.	–	1 000	–	23.10.2013 р.	–	–	–	–
70	04.02.2009 р.	–	1 000	–	06.11.2013 р.	–	–	–	–
71	11.02.2009 р.	–	1 000	–	03.06.2009 р.	–	–	–	–
72	11.02.2009 р.	–	1 000	–	09.02.2011 р.	–	–	–	–
73	18.02.2009 р.	–	1 000	–	02.09.2009 р.	–	–	–	–
74	18.02.2009 р.	–	1 000	–	10.02.2010 р.	–	–	–	–
75	17.02.2009 р.	–	1 000	–	09.02.2011 р.	–	–	–	–
76	17.02.2009 р.	–	1 000	–	07.03.2012 р.	–	–	–	–
77	17.02.2009 р.	–	1 000	78.00	14.05.2014 р.	1 000 000	1 037 840.00	15.60	15.60
78	20.02.2009 р.	–	1 000	–	09.02.2011 р.	–	–	–	–
79	20.02.2009 р.	–	1 000	–	07.03.2012 р.	–	–	–	–
80	20.02.2009 р.	–	1 000	60.00	06.11.2013 р.	400 000	366 048.00	15.60	15.60
81	25.02.2009 р.	–	1 000	–	07.10.2009 р.	–	–	–	–
82	25.02.2009 р.	–	1 000	–	07.03.2012 р.	–	–	–	–
83	27.02.2009 р.	–	1 000	–	09.02.2011 р.	–	–	–	–
84	27.02.2009 р.	–	1 000	–	07.03.2012 р.	–	–	–	–
Разом						1 400 000	1 403 888		

(Закінчення. Початок на с. 39).

На замовлення "Вісника НБУ" матеріали підготовлено працівниками департаменту монетарної політики Національного банку України.

Презентація проекту/

Швейцарські експерти діляться досвідом із харківськими студентами

Закордонних експертів дедалі більше цікавить Україна, і не лише її економічний та інтелектуальний потенціал: новою сферою зацікавленості і плідної співпраці став банківський сектор. Представники Швейцарського корпусу експертів у нашій країні налагоджують співробітництво з банківською системою через роботу зі студентами – майбутніми банкірами.

Власне, з цією метою до Харкова і прибули гості зі Швейцарії. 12 лютого в Харківському інституті банківської справи Університету банківської справи НБУ було урочисто відкрито спільний проект “Міжнародний досвід і навчання фахівців для банківської сфери України”, який буде реалізовано в Україні впродовж 2009–2010 років за підтримки Швейцарського корпусу експертів (SWISSCONTACT SENIOR EXPERTS CORPS) і фундації “Швейцарський кредит” (CREDIT SUISSE FOUNDATION). Серед учасників проекту були присутні директор Швейцарського корпусу експертів Маркус Купер, представник Швейцарського корпусу експертів в Україні Ірина Ковтун, представники Кіровоградського інституту комерції, НДО “Віват Сократ”. Фінансово-кредитні установи міста Харкова представляв зокрема президент Харківського банківського союзу Анатолій Волок та заступник начальника управління НБУ в Харківській області Ніна Грішина.

“У нас немає прямої співпраці з навчальними закладами, але до наших проєктів вони були залучені”, — зазначив керівник національних програм Швейцарського бюро співробітництва в Україні Віктор Шуткевич. Такої ж думки керівник сектору банківських експертів “Swisscontact”, віце-президент UBS Пауль Холь, котрий вважає себе “не викладачем, але бізнесменом”. Він рішуче заперечив: попри те, що організація, яку він представляє, подібними проєктами раніше не займалася, “цей проєкт буде підґрунтям нашої співпраці — ми разом пишатимемося його результатами”.

Як зазначив Пауль Холь, при підготовці проєкту експерти мали зустрічі з багатьма банківськими працівниками і виробили фахову концепцію для практичної підтримки кількох вищих навчальних закладів у контексті впровадження ринкових підходів у банківському секторі в глобальному масштабі, щоб вони діяли за принципами здорового ризику та відпрацьовували систематичну схему навчання. Цю

Відкриття спільного проєкту у Харківському інституті банківської справи.

місію готові на себе взяти волонтери — швейцарські банкіри та фінансисти. Експерти проєкту переконані, що їхнім внеском у викладання банківських дисциплін буде міжнародний досвід роботи в ринковій економіці.

Проєктом передбачається проведення спеціалізованих тренінгів та навчальних курсів фахівцями з банківської справи Швейцарського корпусу експертів і фундації “Швейцарський кредит” у тісному співробітництві з викладачами та науковими працівниками вищих навчальних закладів України.

Упродовж реалізації проєкту в Харківському інституті банківської справи УБС НБУ заплановано вісім візитів фахівців Швейцарського корпусу експертів тривалістю два тижні кожний. У рамках цих візитів будуть проведені тренінги та лекції з економічної тематики для студентів Харківського інституту банківської справи УБС НБУ.

Із 2 по 13 березня у вузі проведено низку лекцій для студентів. Їх читав пан Рюді Франк зі Швейцарського корпусу експертів, який має практичний досвід із банківської справи та фінансів. Під час занять він спирався на практичний матеріал, висвітлюючи можливі методи вирішення банківських та адміністративних питань і стимулювання ініціативи персоналу. Лекції викликали жваве зацікавлення — були присутні студенти, викладачі, представники комерційних

банків, освітньої та фінансової сфер.

Участь у подібних програмах — не перший досвід Харківського інституту банківської справи (ХІБС) — навчальний заклад із 2003 року співпрацює з Британською консалтинговою службою та Швейцарським корпусом експертів “Swisscontact”. Так, завдяки гранту, отриманому інститутом від Швейцарського корпусу експертів, у жовтні 2006 року курс лекцій із банківської справи провів доктор наук з економіки Університету Нейшатель, радник Швейцарського корпусу експертів Ганс Вайсер.

Із 17 березня по 4 квітня 2008 року з робочим візитом у Харківському інституті банківської справи перебував старший експерт Швейцарського корпусу експертів фонду “Swisscontact”, менеджер проєкту Пауль Холь, який прочитав студентам цикл лекцій з економічної тематики. Відбулася зустріч П.Холя з керівництвом інституту й представниками харківських банків, у ході якої обговорено концепцію співпраці Швейцарського корпусу експертів з ХІБС. Розроблено та погоджено концепцію співробітництва на три роки.

У 2008 році було укладено меморандум між Швейцарським корпусом експертів та Університетом банківської справи НБУ в особі Харківського інституту банківської справи. Докладніше про нього розповіла заступник директора з наукової роботи та міжнародних зв'язків Харківсь-

Заступник директора з наукової роботи та міжнародних зв'язків ХІБС УБС НБУ Галина Азаренкова.

Швейцарський корпус експертів “Swisscontact”

Швейцарський корпус експертів “Swisscontact” — благодійна агенція, яка підтримує приватні, державні та добровільні організації.

В Україні представництво “Swisscontact” діє з 2006 року. За цей час його консультанти у восьми містах країни здійснили 11 програм у сфері виробництва, надання послуг, освіти, розвитку високих технологій, охорони довкілля та управління.

Найважливішим здобутком цих років була реальна підтримка розвитку української економіки в нових умовах. Швейцарські радники разом зі своїми українськими колегами працювали над вирішенням таких питань, як реорганізація підприємств, розроблення нових видів продукції, поліпшення системи менеджменту, маркетингу, рекламних технологій, опанування навичок бізнес-планування діяльності підприємств. Деякі з цих проектів стали інвестиційними та були представлені на розгляд міжнародних фондів і кредитних установ.

Загалом місія Швейцарського корпусу експертів полягає в наданні підтримки організаціям, що працюють у площині подолання кризи шляхом економічного та соціального розвитку.

Швейцарський корпус експертів існує за рахунок коштів, наданих Агенцією міжнародного розвитку Швейцарії (SDC), швейцарським Бюро співробітництва в Україні (SECO), швейцарськими бізнес-установами, представництвом Європейської спілки, міжнародними благодійними агенціями, приватними благодійниками.

Основна діяльність Швейцарського корпусу експертів, який працює сьогодні в 40 країнах світу, здійснюється шляхом надання досвідчених консультантів-волонтерів

організаціям різних спеціалізацій та напрямів діяльності.

У базі даних корпусу налічується понад 600 радників найвищої кваліфікації, котрі мають багаторічний досвід роботи у відомих швейцарських фірмах, компаніях, банках, університетах, благодійних організаціях і прагнуть передати свої знання колегам, які потребують підтримки. Оскільки “Swisscontact” є благодійною організацією, умови співробітництва з нею дуже сприятливі для українських підприємств: вони повинні забезпечити радника лише житлом і харчуванням упродовж терміну здійснення програми. Консультаційні програми за участі радників “Swisscontact” мають короткостроковий характер — від двох тижнів до трьох місяців.

Радники “Swisscontact” допомагають організаціям:

- ◆ підвищити якість управління та роботи з клієнтами, розробити нові методики;
- ◆ розробити стратегічні, маркетингові плани та плани кваліфікаційного розвитку персоналу;
- ◆ підвищити якість технологічних процесів на підприємстві, ознайомитися із сучасними методами виробництва;
- ◆ підготувати та представити на розгляд інвесторів бізнес-плани та ділові пропозиції;
- ◆ провести курс навчання у партнерських організаціях;
- ◆ розробити нові навчальні програми для університетів і коледжів із використанням досвіду швейцарських навчальних закладів;
- ◆ зміцнити контакти зі швейцарськими компаніями, навчальними та культурними закладами, знайти ділових партнерів.

кого інституту банківської справи **Галина Азаренкова**.

— **Галино Михайлівно, з якою метою укладено меморандум?**

— Мета меморандуму — підтримка Університету банківської справи НБУ у розвитку викладання банківських та економічних дисциплін із фокусуванням уваги на практичних аспектах роботи з клієнтами.

Зарубіжні експерти із солідним практичним досвідом у банківській справі та сфері фінансів прочитають низку лекцій за визначеною тематикою. Лектори проведуть заняття, спираючись на практичний матеріал, яким проілюструють можливі методи вирішення банківських та адміністративних питань і стимулювання ініціативи персоналу.

— **Якого результату Ви очікуєте від співпраці, та які плани маєте щодо ефективного втілення проекту?**

— Співпраця дає нам цілу низку переваг. Наші викладачі ознайомляться із відповідними темами і матеріалами, які надалі використовуватимуть для своїх курсів, матимуть змогу створювати ділові ігри для студентів, публікувати спільні

монографії.

На 2009 рік заплановано чотири візити швейцарських експертів тривалістю два тижні кожний із циклом лекцій для аудиторії приблизно 80 студентів. Плануються щорічний огляд результатів співробітництва та планові переговори в січні 2010 року, в ході яких маємо обговорити здобутки та прорахунки попереднього року, взаємно визначити теми, конкретних експертів, а також терміни проведення лекцій у поточному році, які базуватимуться на офіційних вимогах Університету банківської справи НБУ та рівні кваліфікації експертів “Swisscontact”.

Моніторинг здійснюватиметься на різних рівнях. Інформація й дані отримуватимуться від учасників лекцій, експертів, інструкторів і клієнтів ХІБС УБС НБУ. Вивчення результатів навчання, яке проводиться під керівництвом “Swisscontact”, здійснюватиметься шляхом порівняння ситуації на початку і наприкінці співробітництва.

В рамках проекту за меморандумом Університет банківської справи НБУ організовуватиме й оброблятиме щорічні огляди і планові переговори та братиме

активну участь у контролі й оцінюванні якості навчання.

— **У чому унікальність та які особливості цього проекту?**

— У рамках цього спільного проекту передбачаються ще чотири візити швейцарських експертів упродовж 2010 року з метою проведення лекцій, тренінгів і форумів — і не лише для студентів Харківського інституту банківської справи. Ми плануємо організувати подібні заходи для банківських службовців і здійснити інтернет-трансляцію на Київ, Черкаси та Львів. Наша мета — підібрати для банківських працівників таку тематику лекцій, тренінгів і форумів, яка була б корисною для них із практичної точки зору. Таким чином, ми поширимо цей проект і на реальний банківський сектор України та його представників.

Плануємо також організувати тренінги для працівників Університету банківської справи НБУ у Швейцарії, в ході яких вони ознайомляться з європейською моделлю співробітництва академічного та банківського середовища. Завдяки цьому українські викладачі зможуть використати отримані знання та навички у практичній роботі,

спрямованій на зміцнення партнерських відносин між університетом та фінансово-кредитними установами України.

Передбачаємо також проходження студентами Університету банківської справи НБУ практики у швейцарських банках з метою обміну досвідом та закріплення отриманих знань. Крім того, плануємо організувати літню школу для студентів на базі інституту і запросити спеціалістів із "Swisscontact" для проведення лекцій, семінарів, тренінгів, ділових ігор. Спільно з фахівцями Швей-

царського корпусу експертів та викладачами Університету банківської справи НБУ підготуємо ділові ігри (кейс-ігри) як для студентів, так і для банківських працівників. І звичайно, хочемо об'єднати навчальні матеріали та опублікувати спільні статті й монографію.

— *Заходи щодо моніторингу і контролю якості результатів проекту будуть системними?*

— Так. На цьому базуються всі етапи реалізації проекту. Передбачено тісну взаємодію партнерів, регулярне прове-

дення координаційних зустрічей, а також інші заходи ефективного менеджменту.

Отже, є всі підстави сподіватися, що новий спільний проект буде корисним і для студентів, які опановують банківську справу, і для досвідчених фінансистів-практиків, і для викладачів, тож незабаром разом із нашими швейцарськими колегами пишатимемося його результатами.

Лариса Козанкевич.

ДОВІДКОВО/

Інформація про банки України з тимчасовою адміністрацією

На прохання читачів "Вісника НБУ" публікуємо координати тимчасових адміністрацій, призначених Національним банком України в окремих вітчизняних банках. Інформацію подано за станом на 25 березня 2009 року.

За станом на 25.03.2009 р. Національним банком України з метою забезпечення схоронності активів та капіталу при розрізі платоспроможності призначено тимчасову адміністрацію у таких банках:

1. **АКБ "Національний кредит"** (тимчасову адміністрацію створено на підставі постанови Правління НБУ від 19.12.2008 р. № 439; тимчасовий адміністратор банку — незалежний експерт Патрушев Євгеній Михайлович, працює за адресою: 04053 м. Київ, вул. Тургенівська, 52/58; телефон: (044) 486-16-70);

2. **ТОВ "Укрпромбанк"** (тимчасову адміністрацію створено на підставі постанови Правління НБУ від 20.01.2009 р. № 19/БТ; тимчасовий адміністратор банку — незалежний експерт Майданюк Олександр Георгійович, працює за адресою: 01133 м. Київ, бул. Лесі Українки, 26; телефони: (044) 537-47-10, 8-800-500-23-50);

3. **ВАТ КБ "Причорномор'я"** (тимчасову адміністрацію створено на підставі постанови Правління НБУ від 30.01.2009 р. № 37; тимчасовий адміністратор банку — незалежний експерт Шевцов Юрій Олександрович, працює за адресою: 49005, м. Дніпропетровськ, просп. Гагаріна, 33; телефон: (056)-236-92-17);

4. **АКБ "Київ"** (тимчасову адміністрацію створено на підставі постанови Правління НБУ від 09.02.2009 р. № 53; тимчасовий адміністратор банку — незалежний експерт Мироненко Віктор Петрович, працює за адресою: 01030, м. Київ, вул. Б.Хмельницького, 16-22; телефони: (044) 270-58-67, (044) 235-09-21);

5. **ВАТ КБ "Надра"** (тимчасову адміністрацію створено на підставі постанови Правління НБУ від 10.02.2009 р. № 59; тимчасовий адміністратор банку — незалежний експерт Жуковська Валентина Борисівна, пра-

цює за адресою: 01030, м. Київ, вул. Артема, 15; телефони: 8-800-300-0-700, (044) 481-09-53);

6. **ТОВ "Західкомбанк"** (тимчасову адміністрацію створено на підставі постанови Правління НБУ від 12.02.2009 р. № 68; тимчасовий адміністратор банку — незалежний експерт Малютіна Валентина Аркадіївна, працює за адресою: 43005, м. Луцьк, просп. Перемоги, 15; телефон: (0332) 78-02-52);

7. **АКБ "Одеса-банк"** (тимчасову адміністрацію створено на підставі постанови Правління НБУ від 19.02.2009 р. № 81; тимчасовий адміністратор банку — незалежний експерт Зотеева Людмила Стефанівна, працює за адресою: 65029, м. Одеса, вул. Княжеська, 32; телефон: (0482) 30-51-79);

8. **АКБ "Трансбанк"** (тимчасову адміністрацію створено на підставі постанови Правління НБУ від 28.02.2009 р. № 97; тимчасовий адміністратор — незалежний експерт Бердій Михайло Григорович, працює за адресою: 03150, м. Київ, вул. Фізкультури, 9; телефон: (044) 287-51-29);

9. **ВАТ "БІГ-енергія"** (тимчасову адміністрацію створено на підставі постанови Правління НБУ від 13.03.2009 р. № 134; тимчасовий адміністратор банку — незалежний експерт Клименко Володимир Олександрович, працює за адресою: 01032, м. Київ, вул. Комінтерну, 15; телефон: (044) 246-59-42);

10. **ВАТ "Родовід-банк"** (тимчасову адміністрацію створено на підставі постанови Правління НБУ від 13.03.2009 р. № 138; тимчасовий адміністратор банку — член Правління Національного банку України, виконавчий директор з питань платіжних систем та розрахунків Кравець Віктор Михайлович, працює за адресою: 04070, м. Київ, вул. П.Сагайдачного, 17; телефони: (044) 200-20-02, 8-800-50-8888-0);

11. **АБ "Банк регіонального розвитку"** (тимчасову адміністрацію створено на підставі

постанови Правління НБУ від 23.03.2009 р. № 157; тимчасовий адміністратор банку — незалежний експерт Яцура Андрій Семенович, працює за адресою: 04050, м. Київ, вул. Дегтярівська, 8-а; телефон: (044) 494-23-23.)

В усіх банках тимчасову адміністрацію призначено терміном на 1 рік і введено мораторій на задоволення вимог кредиторів на 6 місяців із дня прийняття рішення про призначення тимчасової адміністрації.

Примітка.

До 17.03.2009 р. діяла тимчасова адміністрація в ЗАТ "Акціонерний комерційний промислово-інвестиційний банк", створена на підставі постанови Правління НБУ від 07.10.2008 р. № 308. Функцію тимчасового адміністратора виконував заступник Голови НБУ Кротюк Володимир Леонідович. Правління Національного банку України постановою від 17.03.2009 р. № 139, керуючись статтею 86 Закону України "Про банки і банківську діяльність" і Законом України "Про першочергові заходи щодо запобігання негативним наслідкам фінансової кризи та про внесення змін до деяких законодавчих актів України", припинило з 17.03.2009 р. діяльність тимчасової адміністрації в ЗАТ "Акціонерний комерційний промислово-інвестиційний банк" і відновило повноваження його загальних зборів, спостережної ради та правління.

Цією ж постановою Правління Національного банку України відмінило з 18.03.2009 р. мораторій на задоволення вимог кредиторів до ЗАТ "Акціонерний комерційний промислово-інвестиційний банк".

До 23.03.2009 р. функцію тимчасового адміністратора АКБ "Київ" виконував начальник ГУ НБУ по м. Києву і Київській області Степаненко Анатолій Іванович.

Аналіз/

Володимир Харченко

Начальник управління методології роздрібних платежів департаменту платіжних систем Національного банку України

Підсумки діяльності банків України на ринку платіжних карток у 2008 році

Ринок платіжних карток не залишився осторонь тих процесів, які розпочалися в економіці та фінансовій системі країни у другій половині минулого року. Звітний 2008 рік можна умовно поділити на дві частини: перше півріччя – впродовж якого тривало стаке зростання всіх показників карткового ринку, та друге, – коли вперше в історії вітчизняного карткового ринку було зафіксовано зниження темпів його зростання.

В умовах кризи банки різко припинили випуск нових кредитних карток, відмовилися від запровадження нових проєктів і обмежили кредитування за випущеними раніше картками. Та незважаючи на це, картковий ринок продовжував зростати в абсолютних показниках, а тому кількість та обсяги операцій не зменшилися.

ЕМІСІЯ ПЛАТІЖНИХ КАРТОК

За станом на 1 січня 2009 року 139 банків (76 % від загальної кількості, які мають банківську ліцензію) є членами внутрідержавних і міжнародних карткових платіжних систем та здійснюють емісію й еквайринг платіжних карток. У 2008 році ще 12 нових банків стали членами відповідних платіжних систем і розпочали випуск та обслуговування платіжних карток (див. графік 1).

Загальна кількість клієнтів українських банків, котрі мають платіжні картки, протягом 2008 року збільшилася на 1.5 млн., або на 4.2% (з 35.7 млн. до 37.2 млн.), в тому числі юридичних осіб – на 24.3 тис., або на 7.7% (з 314.7 тис. до 339.0 тис.), фізичних осіб – на 1 436.3 тис., або на 4.1% (з 35 407.9 до

36 844.2 тис.). Протягом року частка корпоративних клієнтів, які мають платіжні картки, становила 0.9% від загальної кількості, а клієнтів – фізичних осіб – відповідно 99.1%. Порівняно з 2007 роком цей показник майже не змінився. Водночас динаміка приросту корпоративних клієнтів у 2008 році була вищою, ніж клієнтів – фізичних осіб (відповідно 7.7% і 4.1%).

Загальна кількість платіжних карток, термін дії яких не закінчився, на 01.01.2009 р. становила 45 346 тис.; з них кількість платіжних карток, за якими була здійснена хоча б одна операція впродовж року, торік зменшилася на 2 586 тис. шт., або на 6% (із 41 162 тис. шт. до 38 576 тис. шт.) – див. таблицю 1.

Кількість платіжних карток у 2008 році збільшилась:

- у НСМЕП на 4 % і становила по-

над 1 402 тис. шт.;

- у MasterCard на 3 % – майже 12 526 тис. шт.;

зменшилась:

- у VISA на 10 % і становила понад 22 159 тис. шт.;

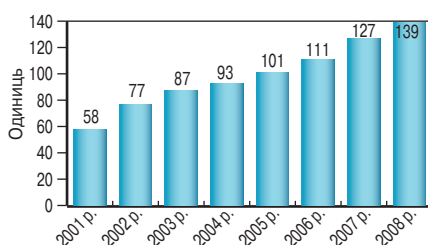
- в Укркарт на 3 % – близько 146 тис. шт.;

- односторонніх (внутрібанківських) платіжних систем на 19 % – близько 2 342 тис. шт.;

- інших банківських і небанківських платіжних систем на 90 % – 0.5 тис. шт.

Із загальної кількості платіжних карток (38 576 тис. шт.) на корпоративні картки припадає близько 1.3% (485 тис. шт.), а на особисті – 98.7% (38 091 тис. шт.). Порівняно з 2007 роком кількість корпоративних платіжних карток торік збільшилася на 70

Графік 1. Динаміка зростання кількості банків, які здійснюють емісію та еквайринг платіжних карток

Таблиця 1. Кількість емітованих платіжних карток у розрізі платіжних систем

Платіжні системи	на 01.01.2008 р.	на 01.01.2009 р.	Відхилення	
			Тис. шт.	Відсоток
Усього	41 162	38 576	-2 586	-6
У тому числі:				
НСМЕП ¹	1 346	1 402	56	4
Укркарт ²	150	146	-4	-3
Односторонні	2 889	2 342	-547	-19
MasterCard	12 141	12 526	385	3
VISA	24 631	22 159	-2 472	-10
Інші	5	1	-4	-80

¹ Без урахування карток, емітованих Національним банком України.

² Без урахування карток Укркарт/Maestro, які включені до показників платіжної системи MasterCard.

БЕЗГОТІВКОВІ РОЗРАХУНКИ

Таблиця 2. Види платіжних карток, емітованих українськими банками, за станом на 01.01.2009 р.

Тис. штук		
Показники	Усього	Відсотки
Загальна кількість платіжних карток	38 576	100
Із них:		
За типами держателів		
Корпоративні	485	1.3
Особисті	38 091	98.7
За видами носіїв інформації		
З магнітною смугою	36 123	93.6
З магнітною смугою і чіпом	729	1.9
Із чіпом	1 558	4.1
Для розрахунків у мережі Інтернет	166	0.4
За платіжною схемою		
Із дебетовою функцією	29 544	76.6
Із кредитною функцією	9 032	23.4
За типами фінансових операцій		
Із функцією видачі готівки	1 041	2.7
Із функцією платежів та видачі готівки	37 217	96.5
Із функцією платежів без видачі готівки	318	0.8

тис. шт., або на 16.9% (із 415 тис. шт. до 485 тис. шт.), а кількість особистих платіжних карток зменшилася на 2 656 тис. шт., або на 6.5% (із 40 747 тис. шт. до 38 091 тис. шт.). Упродовж 2008 року питома вага корпоративних платіжних карток порівняно з 2007-м збільшилася на 0.3 в. п. (з 1.0% до 1.3%), а особистих — відповідно зменшилася на 0.3 в. п. (з 99.0% до 98.7%).

За станом на кінець 2008 року на одну юридичну особу (підприємця) припадало близько 1.4 картки, а на фізичну особу — майже 1.1 картки.

За видами носіїв інформації у загальному обсязі емітованих банками карток домінують картки з магнітною смугою — 93.6% (36 123 тис. шт.). На картки із чіпом та з магнітною смугою і чіпом припадає відповідно понад 4.1% (1 558 тис. шт.) і 1.9% (729 тис. шт.), а на платіжні картки, які використовуються для розрахунків у мережі Інтернет, — 0.4% (166 тис. шт.) — див. таблицю 2.

Картки із чіпом переважно є картками НСМЕП, а з магнітною смугою і чіпом — переважно картками міжнародних платіжних систем VISA і MasterCard. За станом на 01.01.2009 р. випущено понад 671 тис. шт. карток VISA і майже 58 тис. шт. карток MasterCard, які мають і магнітну смугу, і чіп.

Здебільшого банки використовують традиційні картки з магнітною смугою для реалізації масових зарплатних проектів, тоді як картки преміум-сегмента випускають із чіпом і

Таблиця 3. Банки-лідери за емісією карток із чіпом (за станом на 01.01.2009 р.)

Назва банку	За видами носіїв інформації					Картки з чіпом, %
	із чіпом	з магнітною смугою та чіпом	з магнітною смугою	для розрахунків у Інтернеті	разом	
Імекс-банк	685 549	—	23 564	—	709 113	96.7
Експрес-банк	511 831	417	2 522	—	514 770	99.4
Морський транспортний банк	116 284	—	37 224	—	153 508	75.8
Мегабанк	112 506	—	6 724	—	119 230	94.4
“Демарк”	49 053	—	—	—	49 053	100.0
Індустріалбанк	25 769	—	147 351	—	173 148	14.9
Приватбанк	—	192 922	17 989 291	122 656	18 304 869	1.1
Райффайзен банк “Аваль”	—	175 817	3 812 590	1 510	3 989 917	4.4
Брокбізнесбанк	—	122 248	608 908	—	731 156	16.7
Укресімбанк	—	73 801	374 268	2 036	450 105	16.4
Укргазбанк	—	35 866	454 860	280	491 006	7.3
Усього за всіма банками	1 557 908	729 209	36 123 042	165 849	38 576 008	5.9

магнітною смугою. Порівняно з даними банками даними (на кінець 2008 року — 729 тис., на кінець 2007 року — 771 тис.) кількість емітованих платіжних карток VISA і MasterCard із магнітною смугою і чіпом у 2008 році зменшилася на 42 тис. шт., або на 6%.

Дані 2008 року свідчать, що безпека карткових операцій та запроваджене міжнародними платіжними системами правило перенесення відповідальності, згідно з яким із двох учасників трансакції (емітента й еквайра) відповідальність за наслідки шахрайства несе той, хто не перейшов на чіпи, враховуючи, що переважна більшість операцій із використанням карток є операціями з отримання готівки у власній інфраструктурі банку-емітента, — не є критичними щодо переходу на чіп для емітентів. Значно важливіша річ — збільшення функціональності платіжних карток та створення еквайрами сертифікованої платіжними системами інфраструктури для приймання карток із чіпом.

Перелік банків — лідерів за емісією карток із чіпом за станом на 01.01.2009 р. міститься у таблиці 3.

На кінець 2008 року банки емітували 9 032 тис. шт. (23.4 %) карток із кредитною функцією і 29 544 тис. шт. (76.6 %) — з дебетовою функцією. Протягом 2008 року кількість емітованих карток із кредитною функцією зменшилася майже на 1 013 тис. шт. (10%), а карток із дебетовою функцією — на 1 573 тис. шт. (5%). Протягом першого і другого кварталів минулого року банки ще продовжували нарощувати власні портфелі кредитних карток, але починаючи з третього

кварталу, кредитні карткові програми банків були частково заморожені або взагалі призупинені.

Найбільше зменшення кількості емітованих карток із кредитною функцією спостерігалася протягом третього та четвертого кварталів 2008 року. Так, на кінець другого кварталу 2008 року банки емітували 12 188 тис. шт. карток із кредитною функцією, що є найвищим показником українського карткового ринку за всі роки, тоді як упродовж двох наступних кварталів 2008 року їх кількість зменшилася на 3 156 тис. шт., або на 25.9%.

За підсумками 2008 року 13 банків емітували понад 25 тис. карток із кредитною функцією (див. таблицю 4).

Лідерами з емісії карток із кредитною функцією в 2008 році були Приватбанк (1 378 029 шт.) і банк “Дельта” (324 658 шт.). Інші банки мали незначний кількісний приріст карток з кредитною функцією або від’ємні показники (6 банків — лідерів з емісії кредитних карток). Найбільше знизили темпи емісії карток із кредитною функцією банк “Надра” (91%), Укрсоцбанк (83%) та Промінвестбанк (59%). Райффайзен банк “Аваль” — єдиний із цієї групи банків — уже другий рік поспіль має негативні показники емісії кредитних карток. Водночас цей банк — один із перших став переглядати свою стратегію щодо кредитування з використанням карток. Окремі проблемні банки почали згортати карткове кредитування починаючи з літа 2008 року. Перехід від нарощування кількісних показників до важчого, але якіснішого кредитного карткового портфеля є нинішньою стратегією більшості банків.

Таблиця 4. Банки-лідери за кількістю емітованих карток із кредитною функцією (за станом на 01.01.2009 р.)

Штук					
№ п/п	Назва банку	На 01.01.2008 р.	На 01.01.2009 р.	Відхилення за 2008 р., шт.	Відхилення за 2008 р., %
1	Приватбанк	5 667 917	7 045 946	1 378 029	24
2	"Дельта"	630 550	955 208	324 658	51
3	Райффайзен банк "Аваль"	335 140	274 117	-61 023	-18
4	"Надра"	2 565 708	238 374	-2 327 334	-91
5	Укрсоцбанк	423 147	73 666	-349 481	-83
6	Родовід-банк	70 348	68 655	-1 693	-2
7	Хоум-кредит-банк	33 223	56 894	23 671	71
8	"Фінанси та кредит"	25 107	53 908	28 801	115
9	Унікредит-банк	26 401	43 747	17 346	66
10	Укрексімбанк	27 351	38 079	10 728	39
11	Універсал-банк	9 596	32 517	22 921	239
12	Індекс-банк	30 239	26 084	-4 155	-14
13	Промінвестбанк	62 265	25 326	-36 939	-59
Усього за всіма банками		10 045 005	9 032 104	-1 012 901	-10

Чотирнадцять банків за підсумками 2008 року емітували понад 450 тис. платіжних карток (див. таблицю 5).

Порівняно з 2007 роком кількість банків, які емітували понад 450 тис. платіжних карток, зменшилася на 2 банки. На ці банки припадає понад 87% платіжних карток, емітованих українськими банками за станом на 01.01.2008 р., а на перші сім банків, які емітували понад 1 млн. карток, — майже 77 %.

Серед банків, наведених у таблиці 5, у 2008 році найдинамічніше нарощували емісію платіжних карток "Дельта" (приріст 61.09%), Укрсиббанк (47.27%) та Брокбізнесбанк (38.59%). П'ять банків за станом на 01.01.2009 р. емітували від 200 тис. до 400 тис. шт. платіжних карток: Укрпромбанк — 364 тис. шт., Правекс-банк — 346 тис. шт., "ВіЕйБі-банк" — 327 тис. шт.,

ПУМБ — 323 тис. шт., Кредобанк — 228 тис. шт. і "Фінанси та кредит" — 321 тис. шт. Ще дванадцять банків на 01.01.2009 р. емітували від 100 тис. до 200 тис. шт. платіжних карток.

Найбільший кількісний приріст емітованих платіжних карток за підсумками 2008 року мали Приватбанк (3 904 тис. шт.), "Дельта" (385 тис. шт.), Укрсиббанк (224 тис. шт.), Брокбізнесбанк (204 тис. шт.), Ощадбанк (201 тис. шт.) та Укргазбанк (108 тис. шт.). У 44 банків на кінець 2008 року кількість платіжних карток порівняно з 2007 роком зменшилася.

Загалом у 2008 році кількість платіжних карток, емітованих українськими банками, за якими була здійснена хоча б одна операція протягом року, зменшилася на 2 586 тис. шт., або на 6% (із 41 162 тис. шт. до 38 576 тис. шт.). Зменшення кількості платіжних

карток спостерігалось лише у третьому та четвертому кварталах. Протягом першого та другого кварталів темпи зростання були звичайними для українського карткового ринку останніх років, і на кінець другого кварталу кількість емітованих карток сягнула найвищого значення — 44 770 тис. шт. Проте вже упродовж двох останніх кварталів 2008 року кількість емітованих карток суттєво зменшилася — на 6 194 тис. шт., тобто до 38 576 тис. шт. (див. графік 2).

Число емітованих платіжних карток у розрахунку на душу населення України протягом 2008 року зменшилося на 0.5 шт. і на 01.01.2009 р. становило близько 0.84 шт. (на кінець 2007 року — 0.89 шт.); з них карток із функцією видачі готівки — 0.83 шт. і карток із платіжною функцією — 0.82 шт.

Зазначимо, що в країнах Європейського Союзу, за даними Європейського центрального банку, на кінець 2007 року кількість карток на душу населення становила 1.492 шт.

ІНФРАСТРУКТУРА ПРИЙМАННЯ КАРТОК

2008 рік був останнім роком виконання умов Постанови Кабінету Міністрів України "Деякі питання здійснення розрахунків за продані товари (надані послуги) з використанням спеціальних платіжних засобів", затвердженої 29.03.2006 р. (№ 377). Її норми були спрямовані на забезпечення обов'язкового приймання торговцями платіжних карток в оплату за продані товари (надані послуги). Загалом зазначений документ позитивно вплинув на розвиток торговельної платіж-

Таблиця 5. Банки — лідери з емісії платіжних карток (за станом на 01.01.2009 р.)

Штук								
№ п/п	Назва банку	Усього на 01.01.2008 р.	Усього на 01.01.2009 р.	Платіжні системи				Відхилення, %
				НСМЕП	MasterCard	VISA	Одноемі- тентні та інші	
1	Приватбанк	14 400 704	18 304 869	0	7 131 576	11 173 293	0	27.11
2	Райффайзен банк "Аваль"	3 972 871	3 989 917	0	1 329 365	1 656 682	1 003 870	0.43
3	Промінвестбанк	4 022 862	2 662 203	0	805 794	1 087 208	769 201	-33.82
4	Ощадбанк	1 327 461	1 528 807	0	529 142	657 436	342 229	15.17
5	Укрсоцбанк	1 397 766	1 054 119	0	228 736	825 383	0	-24.59
6	"Надра"	6 082 573	1 040 241	0	168 811	871 155	275	-82.90
7	"Дельта"	630 550	1 015 772	0	0	1 013 875	1 897	61.09
8	Брокбізнесбанк	527 585	731 156	0	278 495	452 661	0	38.59
9	Імекс-банк	631 397	709 113	685 549	23 564	0	0	12.31
10	Укрсиббанк	474 186	698 328	0	86 004	612 254	70	47.27
11	Експрес-банк	515 608	514 770	511 831	0	2 939	0	-0.16
12	Родовід-банк	539 556	498 671	0	52 968	445 703	0	-7.58
13	Укргазбанк	382 883	491 006	0	212 506	278 488	0	28.24
14	Укрексімбанк	496 802	450 105	0	213 875	236 230	0	-9.40

БЕЗГОТІВКОВІ РОЗРАХУНКИ

Таблиця 6. Інфраструктура приймання карток у розрізі платіжних систем

Платіжні системи	Одиниць							
	Банкомати				Платіжні термінали			
	На 01.01. 2008 р.	На 01.01. 2009 р.	Відхилення, од.	Відхилення, %	На 01.01. 2008 р.	На 01.01. 2009 р.	Відхилення, од.	Відхилення, %
Усього	20 931	27 965	7 034	34	94 317	116 748	22 431	24
У тому числі:								
НСМЕП	887	1 161	274	31	2 804	3 283	479	17
Укркарт	1 745	2 133	388	22	3 113	4 357	1 244	40
Одноємітентні	2 525	2 920	395	16	4 404	4 262	-142	-3
MasterCard	19 143	25 895	6 752	35	86 888	109 456	22 568	26
VISA	17 462	24 631	7 169	41	83 765	107 066	23 301	28

Таблиця 7. Банки – лідери за кількістю встановлених банкоматів (за станом на 01.01.2009 р.)

№ п/п	Назва банку	Одиниць			
		На 01.01.2008 р.	На 01.01.2009 р.	Відхилення за 2008 р., од.	Відхилення за 2008 р., %
1	Приватбанк	4 505	7 631	3 126	69
2	Райффайзен банк "Аваль"	2 112	2 515	403	19
3	Промінвестбанк	1 693	1 832	139	8
4	Укрсиббанк	1 177	1 438	261	22
5	"Надра"	912	1 207	295	32
6	Укрсоцбанк	938	1 077	139	15
7	Укргазбанк	809	1 028	219	27
8	Ощадбанк	725	826	101	14
9	ПУМБ	672	755	83	12
10	Укрпромбанк	461	571	110	24
11	Укресімбанк	843	549	-294	-35
12	"Фінанси та кредит"	378	436	58	15
13	Кредитпромбанк	332	435	103	31
14	Брокбізнесбанк	232	396	164	71
15	"Форум"	335	391	56	17
16	Експрес-банк	453	390	-63	-14
17	Унікредит-банк	114	370	256	225
18	Імекс-банк	235	353	118	50
19	Кредобанк	258	352	94	36
20	Правекс-банк	253	307	54	21
21	"Хрещатик"	389	300	-89	-23

ної інфраструктури. За роки виконання умов постанови кількість установлених банками платіжних терміналів у сфері торгівлі та послуг збільшилася майже вдвічі. Проте це суттєво не вплинуло на збільшення частки безготівкових розрахунків із використанням платіжних карток порівняно з розрахунками готівкою.

На відміну від 2006–2007 рр., коли

темпи приросту торговельної платіжної інфраструктури були вищими за темпи збільшення кількості банкоматів і платіжних карток, у 2008 році темпи приросту кількості банкоматів були найвищими. Зокрема, в 2008 році кількість установлених платіжних терміналів у сфері торгівлі та послуг збільшилася на 18 027 одиниць, або на 27% (із 67 233 до 85 260), тоді як кіль-

кість банкоматів зросла на 34%, а емітованих карток – зменшилася на 6%.

У цілому кількість банкоматів, що обслуговують платіжні картки, за 2008 рік збільшилася на 7 034 одиниці, або на 34% (із 20 931 до 27 965), платіжних терміналів – на 22 431, або на 24% (з 94 317 до 116 748), а кількість імпринтерів – на 27 678, або на 51% (із 54 406 до 82 084). Динаміку зростання відображено в таблиці 6.

Із загальної кількості платіжних терміналів (116 748 одиниць) у 2008 році для здійснення безготівкових платежів у сфері торгівлі та послуг застосовувалися 85 260, або 73% торговельних терміналів, а для видачі – 31 488, або 27% банківських платіжних терміналів. У 2008 році порівняно з 2007 роком частка торговельних терміналів у загальній кількості платіжних терміналів зросла на 2 в. п. (із 71 до 73%) щодо кількості банківського обладнання, яке використовувалося переважно для отримання готівки.

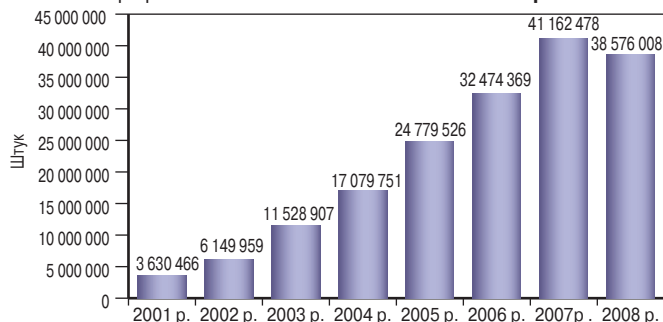
Із 82 084 імпринтерів для безготівкових розрахунків у 2008 році використовувалися 68 726 імпринтерів (83.7%), а для видачі готівки – 13 358 (16.3%). У 2008 році порівняно з 2007 роком частка імпринтерів, що застосовувалися для проведення безготівкових платежів у сфері торгівлі та послуг, збільшилася на 0.2 в. п. (з 83.7% до 83.5%) щодо кількості імпринтерів, які використовувалися для отримання готівки.

У 2008 році банки встановили 7 034 банкомати, що на 821 одиницю більше, ніж у попередньому році. За функціональним використанням вони розподілилися так:

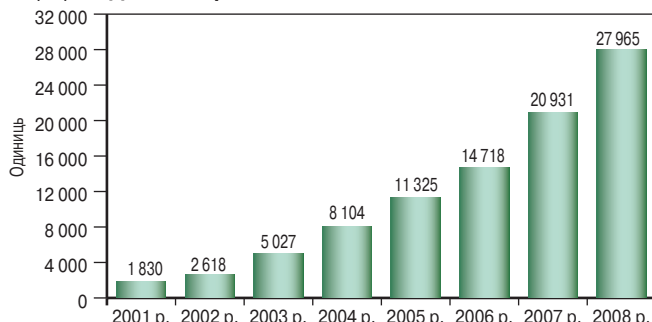
- внесення готівки – 959 шт.;
- видача готівки – 26 000 шт.;
- внесення та видача готівки – 1 006 шт.

У кількісному вимірі в 2008 році зафіксовано найвищий приріст встановлених банкоматів, хоча у процентному відношенні темпи приросту кількості банкоматів порівняно з 2007 роком зменшилися на 8 в. п. (із 42% до

Графік 2. Кількість емітованих платіжних карток

Графік 3. Динаміка зростання кількості встановлених банкоматів

Таблиця 8. Банки – лідери за кількістю встановлених платіжних терміналів (за станом на 01.01.2009 р.)

№ п/п	Назва банку	Одиниць			
		На 01.01.2008 р.	На 01.01.2009 р.	Відхилення за 2008 р., од.	Відхилення за 2008 р., %
1	Приватбанк	43 141	53 988	10 847	25
2	Райффайзен банк "Аваль"	8 678	9 758	1 080	12
3	"Надра"	6 084	6 618	534	9
4	Промінвестбанк	3 972	4 795	823	21
5	Укресімбанк	3 149	4 075	926	29
6	Укрсоцбанк	2 767	3 652	885	32
7	"Фінанси та кредит"	3 435	3 430	-5	0
8	ПУМБ	2 367	3 079	712	30
9	Ощадбанк	2 780	2 871	91	3
10	"Південний"	1 162	2 836	1 674	144
11	Укргазбанк	1 089	1 742	653	60
12	Укрсиббанк	1 552	1 725	173	11
13	Укрпромбанк	1 186	1 494	308	26
14	Укрінбанк	1 224	1 479	255	21
15	Родовід-банк	1 007	1 417	410	41
16	Правекс-банк	979	1 085	106	11
17	Імекс-банк	1 340	1 065	-275	-21
18	Експрес-банк	1 299	1 032	-267	-21

34%) — див. графік 3.

За станом на 01.01.2009 р. 27 965 встановлених в Україні банкоматів обслуговували 38,6 млн. емітованих платіжних карток, тобто в середньому на один банкомат припадало 1 379 карток, що на 588 платіжних карток менше, ніж у 2007 році (1 967).

На кінець 2008 року 126 банків мали власні банкомати, тоді як на кінець 2007 року — 114 банків. Із них 21 банк (на 5 банків більше, ніж у попередньому році) встановив понад 300 банкоматів (див. таблицю 7).

Разом цим банкам належало майже 83% від усіх банкоматів (23 159 од.), що функціонували торік в Україні. Чотирнадцять банків на звітну дату встановили від 100 до 300 банкоматів.

Упродовж 2008 року понад 1000 банкоматів установили 7 банків, що на 3 більше, ніж на кінець 2007-го. Це зокрема Приватбанк (7 631 од.), Райффайзен банк "Аваль" (2 515 од.), Промін-

вестбанк (1 832 од.), Укрсиббанк (1 438 од.), банк "Надра" (1 207 од.), Укрсоцбанк (1 077 од.) і Укргазбанк (1 028 од.), які разом встановили майже 60% (16 728 од.) від усіх банкоматів в Україні.

Найдинамічніше за всіх (з банків, що встановили понад 300 банкоматів) у 2008 році розвивали свою банкоматну мережу Унікредит-банк, який більш як удвічі збільшив кількість установлених ним банкоматів, Брокбізнесбанк — на 71%, Приватбанк — на 69% та Імекс-банк — на 50%.

За кількістю встановлених платіжних терміналів на ринку еквайрингу лідером продовжує залишатися Приватбанк. За рахунок значної (порівняно з іншими банками) кількості платіжних терміналів, установлених протягом 2008 року (10 847 одиниць — 48% від загальної кількості за всіма банками), йому вдалося на кінець 2008 року зберегти свою частку на ринку на рівні

46%. Вагомі здобутки порівняно з 2007 роком мали також банк "Південний" (встановлено 1 674 термінали), Райффайзен банк "Аваль" (1 080) та Укресімбанк (926 од.).

На кінець 2008 року 18 українських банків (на один більше, ніж на кінець 2007 року) встановили понад 1 000 платіжних терміналів. Серед них найдинамічніше розвивали цей напрям діяльності банки "Південний" та Укргазбанк, котрі мали приріст щодо платіжних терміналів понад 50% (див. таблицю 8).

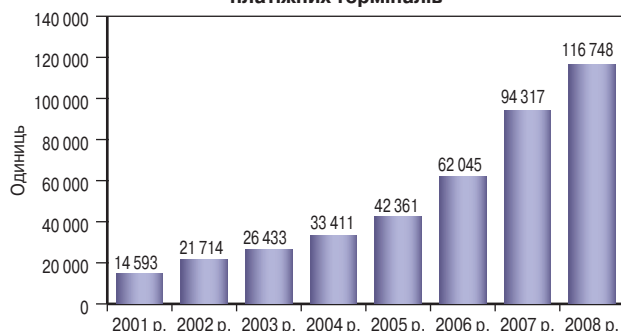
Серед банків лідерами за кількістю встановлених торговельних терміналів є Приватбанк (48 154 одиниці), Райффайзен банк "Аваль" (7 170), "Надра" (4 857), Укресімбанк (3 664), Промінвестбанк (3 097), "Фінанси та кредит" (2 901), Укрсоцбанк (2 769), "Південний" (2 449) та ПУМБ (2 401). Разом ці дев'ять банків установили 77 462 торговельних термінали, тобто майже 91 % від їх загальної кількості.

Динаміка зростання кількості платіжних терміналів у 2008 році порівняно з 2007-м зменшилась на 28 в. п., (з 52 до 24%), однак у 2008 році зафіксовано збільшення кількості платіжних терміналів на 22 431 одиницю, тобто на 24% (з 94 317 до 116 748) — див. графік 4.

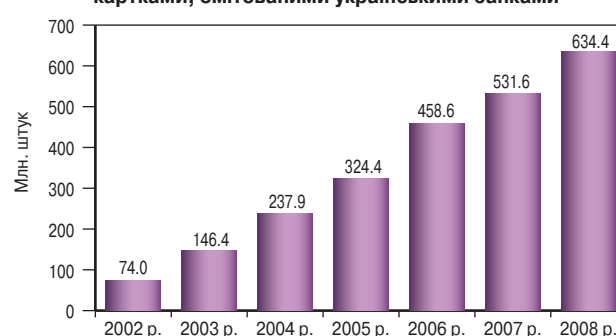
За станом на 01.01.2009 р. 116 748 встановлених в Україні платіжних терміналів обслуговували 38,6 млн. емітованих платіжних карток, тобто в середньому на один термінал припадало 330 карток, що на 106 менше, ніж у 2007 році (436). Співвідношення торговельних терміналів (85 260 од.) і карток із платіжною функцією (загальна кількість на кінець 2008 року становила понад 37,5 млн. шт.) було дещо нижчим — 440 карток на один торговельний термінал.

Кількість банкоматів у розрахунку на мільйон чоловік населення України протягом року збільшилася на 157 одиниць і на 01.01.2009 р. становила 608 одиниць (на кінець 2007 р. — 451).

Графік 4. Динаміка зростання кількості встановлених платіжних терміналів

Графік 5. Динаміка зростання кількості операцій за платіжними картками, емітованими українськими банками

БЕЗГОТІВКОВІ РОЗРАХУНКИ

Таблиця 9. Кількість і сума операцій за платіжними картками, емітованими українськими банками

Платіжні системи	Кількість операцій (млн. шт.)				Сума операцій (млн. грн.)			
	2007 р.	2008 р.	Відхилення за 2008 рік млн. шт.	Відхилення за 2008 рік, %	2007 р.	2008 р.	Відхилення за 2008 рік млн. грн.	Відхилення за 2008 рік, %
Усього	531.6	634.4	102.8	19.3	225 120.6	372 418.4	147 297.8	65.4
У тому числі:								
НСМЕРП ¹	21.5	24.4	2.9	13.5	15 226.5	22 585.6	7 359.1	48.3
Укркарт	2.4	2.6	0.2	8.3	1 735.0	2 042.6	307.6	17.7
Одноемітентні	36.0	36.0	0.0	0.0	13 570.5	18 141.4	4 570.9	33.7
MasterCard	173.0	193.0	20.0	11.6	66 105.6	99 424.9	33 319.3	50.4
VISA	298.6	378.3	79.7	26.7	128 413.3	230 165.6	101 752.3	79.2
Інші	0.03	0.01	-0.02	-83.3	69.7	58.3	-11.4	-16.4

¹ Без урахування операцій за платіжними картками, емітованими Національним банком України.

Цей показник в Україні 2007 року був майже в 1.8 раза меншим, ніж у середньому в країнах Європейського Союзу (за даними Європейського центрального банку, на кінець 2007-го – 806 одиниць). Водночас слід зазначити, що вже на кінець 2007 року в Україні на мільйон чоловік населення було встановлено більше банкоматів, ніж у деяких країнах ЄС. Щоб досягти середньоевропейських показників кількості банкоматів на мільйон чоловік населення Україні необхідно 2–3 роки зберігати темпи приросту, які спостерігалися в останні роки. Проте з огляду на вплив фінансово-економічної кризи та необхідність банкам значних інвестицій для розвитку банкоматних мереж, такі темпи навряд чи вдасться зберегти у найближчі роки.

Число платіжних терміналів у розрахунку на мільйон чоловік населення України протягом року збільшилося на 506 одиниць і на 01.01.2009 р. становило 2 540 одиниць (на кінець 2007 року – 2 034). Цей показник в Україні значно нижчий, ніж у середньому в країнах Європейського Союзу (за даними Європейського центрального банку, на кінець 2007 року – 15 357 одиниць).

ВИКОРИСТАННЯ ПЛАТІЖНИХ КАРТОК

Порівняно з 2007 роком кількість операцій із застосуванням платіжних карток, емітованих українськими банками, у 2008 році збільшилася на 102.9 млн. (19.3 %) і становила понад 634.4 млн.; при цьому сума операцій зросла більш як на 147.3 млрд. грн. (65.4 %) і становила понад 372.4 млрд. грн. (див. таблицю 9).

За платіжними картками всіх функціонуючих в Україні платіжних систем протягом 2008 року в середньому щомісяця здійснювалося понад 52.9 млн. операцій (на 8.6 млн. більше, ніж

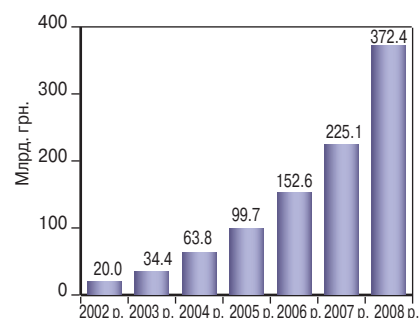
у 2007 році), а середньомісячний оборот становив майже 31 034.9 млн. грн., що на 12 274.8 млн. грн. більше, ніж у 2007 році.

Упродовж 2008 року переважну більшість операцій із використанням платіжних карток, емітованих українськими банками, виконували фізичні особи – 98.3% (623.5 млн. шт.) від загальної кількості операцій, тоді як юридичні особи – лише 1.7% (10.9 млн. шт.). Порівняно з 2007 роком частка операцій із використанням платіжних карток юридичних осіб у 2008 році зросла на 0.1 в. п. (з 1.6 до 1.7%), а фізичних осіб – відповідно зменшилася на 0.1 в. п. (з 98.4% до 98.3%).

Водночас за обсягами операцій це співвідношення дещо менше. Фізичні особи виконали торік операцій з використанням платіжних карток, емітованих українськими банками, на суму 345 540.6 млн. грн. (92.8%), а юридичні особи – 26 877.8 млн. грн. (7.2%). Частка операцій юридичних осіб торік порівняно з 2007 роком зменшилася на 0.7 в. п. (з 7.9 до 7.2%), а фізичних осіб – відповідно збільшилася на 0.7 в. п. (з 92.1 до 92.8%).

За останні шість років кількість операцій із використанням платіжних

Графік 6. Динаміка зростання суми операцій за платіжними картками, емітованими українськими банками

карток, емітованих українськими банками, зросла більш як у 8 разів. Щорічний приріст за цим показником у середньому становив від 70 до 90 млн. операцій. Динаміку зростання відображено на графіку 6.

За останні шість років обороти з використанням платіжних карток, емітованих українськими банками, зросли більш як у 18 разів. У 2008 році зафіксовано їх найбільший приріст порівняно з попередніми роками – 147 млрд. грн. (див. графік 6).

Торік в Україні здійснено понад 641.1 млн. операцій з використанням платіжних карток на суму 372 353.2 млн. грн. Із них 629.3 млн. – внутріукраїнські операції за платіжними картками, емітованими українськими банками, на суму 362 686.9 млн. грн. та 11.8 млн. операцій за картками, випущеними банками-нерезидентами, на суму 9 666.3 млн. грн.

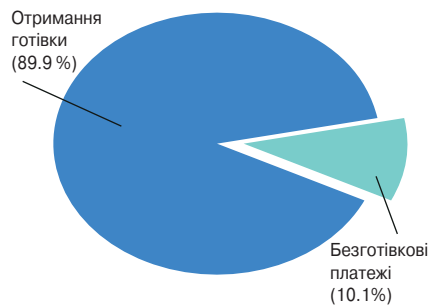
За межами України держателі платіжних карток українських банків виконали понад 5.1 млн. операцій на суму 9 731.6 млн. грн. (див. таблицю 10).

Обсяги операцій, здійснених у 2008 році за платіжними картками, емітованими українськими банками, за кордоном (9 731.6 млн. грн.) уперше перевищили обсяги операцій за платіжними

Таблиця 10. Дані про кількість і суми операцій з використанням платіжних карток у 2008 році

№ п/п	Використання платіжних карток	Оплата товарів (послуг)		Отримання готівки		Усього	
		Кількість операцій, млн. шт.	Сума операцій, млн. грн.	Кількість операцій, млн. шт.	Сума операцій, млн. грн.	Кількість операцій, млн. шт.	Сума операцій, млн. грн.
1	Емітованих українськими банками в Україні	63.8	11 735.0	565.5	350 951.9	629.3	362 686.9
2	Емітованих банками-нерезидентами в Україні	4.0	2 575.4	7.8	7 090.9	11.8	9 666.3
3	Емітованих українськими банками за кордоном	3.4	5 245.3	1.7	4 486.3	5.1	9 731.6
4	Усього в Україні (1+2)	67.8	14 310.4	573.3	358 042.8	641.1	372 353.2
5	Усього за картками, емітованими українськими банками (1+3)	67.2	16 980.3	567.2	355 438.2	634.4	372 418.5

Графік 7. Використання платіжних карток, емітованих українськими банками, в Україні (кількість операцій)

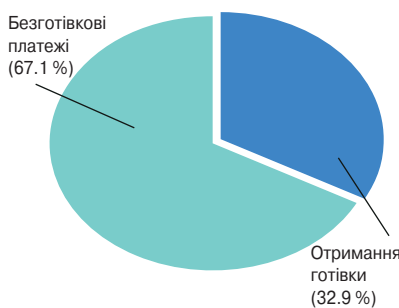
картками, емітованими банками-нерезидентами в Україні (9 666.3 млн. грн.). Негативне сальдо за картковими трансграничними операціями за підсумками 2008 року становило 65.3 млн. грн.

Співвідношення кількості безготівкових та готівкових операцій за картками, емітованими українськими банками, у 2008 році становило відповідно 10.6% до 89.4%. Порівняно з 2007 роком частка безготівкових операцій збільшилася на 2.1 в.п. (з 8.5% до 10.6%).

Співвідношення суми безготівкових та готівкових операцій за картками, емітованими українськими банками, у 2008 році становило відповідно 4.6% до 95.4%. Порівняно з 2007 роком частка обсягів безготівкових операцій збільшилася на 1.0 в.п. (із 3.6% до 4.6%).

Держателі платіжних карток українських банків в Україні використовували їх в основному для отримання готівки. Незважаючи на стрімкі темпи зростання впродовж останніх років, картковий ринок України продовжує зберігати негативні тенденції, які були властиві йому й раніше. Насамперед це пов'язано з тим, що платіжні картки не виконують сповна покладені на них функції, тобто не стають платіжним засобом, за допомогою якого клієнт оплачує необхідні йому товари та послуги. Пояснюється це тим, що картковий ринок виріс

Графік 8. Використання платіжних карток, емітованих українськими банками, за кордоном (кількість операцій)

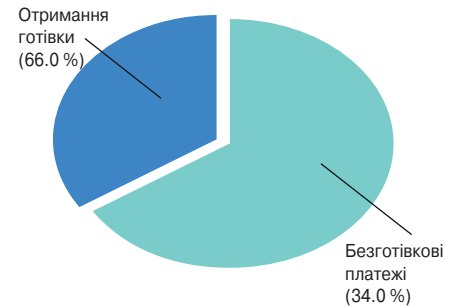
на хвилі зарплатних проектів. Таким він, по суті, й залишається, оскільки переважна кількість держателів карток використовує їх лише двічі на місяць — для отримання авансу та заробітної плати. Отже, значна частина карток залишається для їх власників виключно інструментом отримання готівки в банкоматі, й не більше.

У 2008 році частка операцій з отримання готівки становила 89.9% (565.5 млн. шт.) від загальної кількості внутрішньодержавних операцій, що дорівнювало 96.8% (350 951.9 млн. грн.) від загального обороту в Україні за платіжними картками, емітованими українськими банками. Відповідно на безготівкові операції припадало 10.1% (63.8 млн. шт.), а їх частка в сумарному обороті за такими операціями становила 3.2% (11 735.0 млн. грн.) — див. графік 7.

Порівняно з 2007 роком частка безготівкових операцій в Україні (за їх кількістю) за платіжними картками, емітованими українськими банками, торік зросла на 2.0 в.п. (з 8.1 до 10.1%), а за сумою операцій — на 0.6 в.п. (з 2.6 до 3.2%).

Держателі платіжних карток українських банків за кордоном у звітному році, як і в попередні роки, здійснювали значно більше безготівкових платежів, ніж операцій з отримання готівки (у співвідношенні 67.1% до 32.9% за кількістю операцій) — див.

Графік 9. Використання платіжних карток, емітованих банками-нерезидентами, в Україні (кількість операцій)

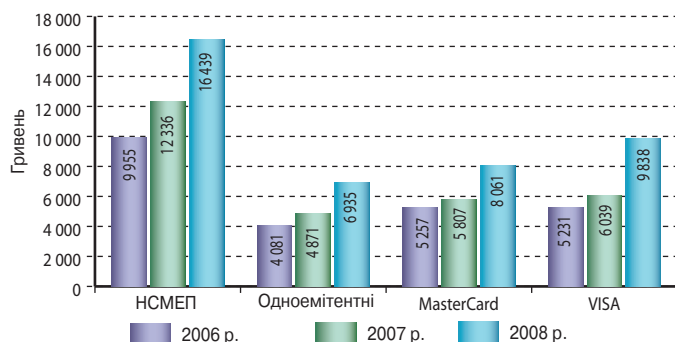
графік 8, хоча за сумою операцій безготівкові платежі становлять трохи менший відсоток — відповідно 53.9% до 46.1%.

Торік порівняно з 2007-м частка безготівкових операцій за кордоном (за їх кількістю) за платіжними картками, емітованими українськими банками, зросла на 6.0 в.п. (з 61.1% до 67.1%), а за сумою операцій — на 9.4 в.п. (з 44.5% до 53.9%).

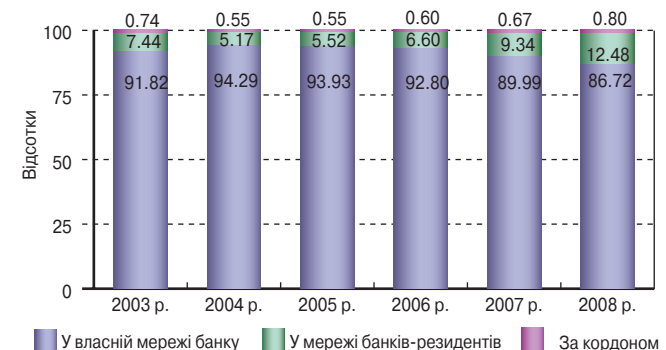
За підсумками 2008 року безготівкові розрахунки за межами України становили майже 30.9% (5 245.3 млн. грн.), а в Україні — 69.1% (11 735.0 млн. грн.). Тобто безготівковий оборот за картками, емітованими українськими банками, за кордоном становить майже третину від усієї суми платежів. Порівняно з 2007 роком відсоток безготівкових розрахунків за кордоном у 2008 році збільшився на 1.5 в.п. (з 29.4 до 30.9%), а в Україні відповідно зменшився на 1.5 в.п. (із 70.6 до 69.1%).

За картками, емітованими банками-нерезидентами, що використовувалися в Україні в 2008 році, також зафіксовано досить високі показники безготівкових операцій — понад 34% від кількості всіх операцій (операції з отримання готівки відповідно — 66.0%) (див. графік 9), що більш як у 3.5 раза перевищує цей показник за картками, емітованими українськими банками (10.1%). За сумою такі

Графік 10. Середній оборот за однією картою в 2006–2008 рр.

Графік 11. Використання платіжних карток, емітованих українськими банками, у розрізі мереж їх оброблення (за кількістю операцій)

БЕЗГОТІВКОВІ РОЗРАХУНКИ

Таблиця 11. Середньорічний оборот та сума однієї операції за платіжною картою

Платіжні системи	Середньорічний оборот за однією платіжною картою				Середня сума однієї операції за платіжною картою			
	Гривень							
	2007 рік	2008 рік	Приріст за 2008 р., грн.	Приріст за 2008 р., %	2007 рік	2008 рік	Приріст за 2008 р., грн.	Приріст за 2008 р., %
Усього	6 114	9 341	3 227	53	423	587	164	39
У тому числі:								
НСМЕП	12 336	16 439	4 103	33	707	925	218	31
Однорічні	4 871	6 935	2 064	42	377	503	126	33
MasterCard	5 807	8 061	2 254	39	382	515	133	35
VISA	6 039	9 838	3 799	63	430	608	178	41

операції торік становили відповідно 26.6% до 73.4% операцій з отримання готівки. Порівняно з 2007 роком частка безготівкових операцій за картками, емітованими банками-нерезидентами, які використовувалися в Україні у 2008 році, щодо їх кількості зросла на 5.6 в. п. (з 28.4 до 34.0%), а за сумою збільшилася майже на 3.0 в. п. (з 23.6 до 26.6%).

Середній оборот за однією платіжною картою, виходячи з середньої протягом року кількості функціонуючих в Україні карток загалом за всіма платіжними системами (39 869 тис. карток) торік зріс порівняно з 2007 роком на 3 227 грн. (53%) і становив 9 341 грн., а середня сума однієї операції дорівнювала 587 грн., що на 164 грн. (39%) більше, ніж у 2007 році.

Найвищий показник серед платіжних систем, які порівнюються, за середньорічним оборотом за однією картою мала НСМЕП — 16 439 грн. Приріст порівняно з 2007 роком становив 33% (4 103 грн.).

Значно нижчий середньорічний оборот за однією картою в 2008 році мали міжнародні платіжні системи MasterCard (8 061 грн.) та VISA (9 838 грн.), а також група внутрідержавних однорічних систем (6 935 грн.) — див. графік 10. Приріст у цих системах становив відповідно 39% (2 254 грн.), 63%

(3 799 грн.) та 42% (2 064 грн.).

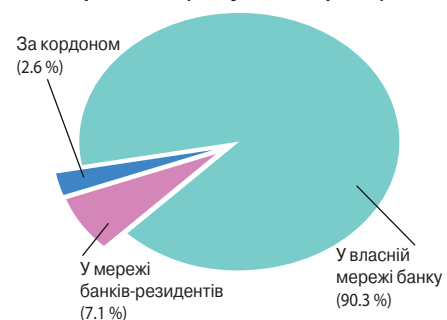
Найбільша середня сума однієї операції за платіжними картками, емітованими українськими банками, у 2008 році була в НСМЕП — 925 грн., що на 218 грн. (31%) більше, ніж у 2007 році. Серед міжнародних платіжних систем за цим показником, як і за середньорічним оборотом за однією картою, певну перевагу має VISA. Середня сума однієї операції за картою MasterCard торік становила 515 грн., що на 133 грн. (35%) більше, ніж у 2007 році, а за картою VISA — 608 грн. — на 178 грн. (41%) більше, ніж у 2007-му. В групі внутрідержавних однорічних платіжних систем цей показник порівняно з 2007 роком за минулий рік становив — 508 грн., а приріст відповідно — 126 грн. (33%) — див. таблицю 11.

Переважну більшість операцій 2008 року держателі платіжних карток українських банків здійснювали у власній мережі банку-емітента (86.72 %) і лише 12.48 % операцій — у мережі інших банків-резидентів. За кордоном здійснювалося близько 0.80% операцій. Дані останніх років (див. графік 11) свідчать, що держателі платіжних карток, емітованих українськими банками, виконують операції з ними в основному в межах своєї країни, а їх використання за кордоном є незначним.

Позитивна тенденція 2006–2007

років щодо збільшення внутрідержавних міжбанківських операцій, спостерігалася також у 2008-му — частка операцій у мережі банків-резидентів збільшилася на 3.14 в. п. (з 9.34 до 12.48%). При цьому близько 33% таких операцій — це безготівкові платежі. Збільшенню міжбанківських операцій сприяло зростання обсягів кредитування банками населення з використанням платіжних карток, внаслідок чого зросла й кількість безготівкових операцій. Оскільки при здійсненні безготівкових платежів у сфері торгівлі та послуг з держателів карток зазвичай не стягуються комісійні, вони не зважають, якому банку належить платіжний термінал.

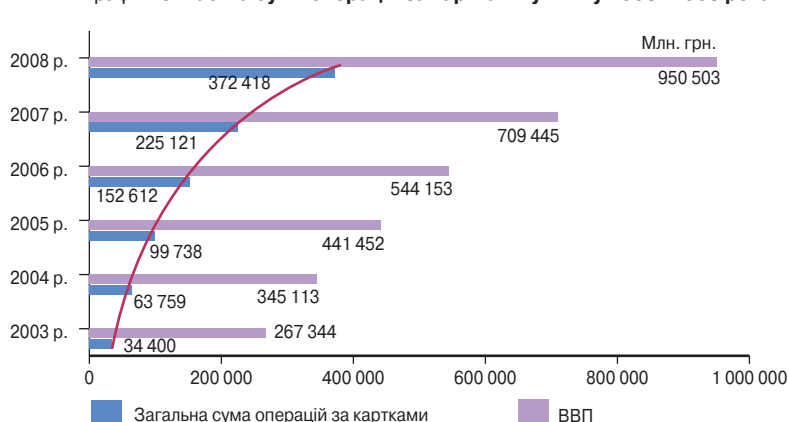
Графік 12. Використання платіжних карток, емітованих українськими банками, у 2008 році в розрізі мережі оброблення (за сумою операцій)

Щодо суми переважна більшість операцій за платіжними картками, емітованими українськими банками — 97.4 % (на суму 362 686.9 млн. грн.), в минулому році здійснено на території України. З них у власній мережі банку-емітента виконано 90.3% (336 288.6 млн. грн.), а в мережі інших банків-резидентів — 7.1% (26 398.3 млн. грн.). Обсяги операцій за кордоном становили 2.6% (9 731.6 млн. грн.) — див. графік 12.

Платіжні картки з кожним роком відіграють усе важливішу роль у соціально-економічному житті населення України. Обороти з ними щодо валового внутрішнього продукту, починаючи з 2003 року, зросли більш як утричі, а порівняно з 2007 роком це співвідношення зросло на 7.5 в. п. — із 31.7 до 39.2% (див. графік 13). Сьогодні картки є не тільки платіжним інструментом, а й певним соціальним явищем, оскільки полегшують доступ до зарплат, пенсій, стипендій та інших соціальних виплат. Отже, дуже важливо в час фінансово-економічної кризи не тільки гарантувати безпечну та стабільну роботу інфраструктури їх приймання, а й подальший її розвиток і вдосконалення.

Графік 13. Частка суми операцій за картками у ВВП у 2003–2008 роках

Слово – регіонам/

Наталія Заславська

Доцент кафедри обліку, аудиту та фінансів
Закарпатського державного університету.
Кандидат хімічних наук,
магістр з банківського менеджменту

Особливості формування ресурсів банківського сектору регіону та їх розміщення в реальну економіку

Нині в Україні спостерігаються значні територіальні диспропорції щодо забезпечення фінансовими ресурсами, зосередження переважної їх частки у промислово розвинутих областях та “вилиття” з інших регіонів.

У цьому аспекті набуває актуальності дослідження ролі банківської системи у розвитку економіки регіонів, її здатності забезпечувати їх потреби у фінансових ресурсах.

Аналізуючи загальнонаціональні тенденції розвитку ресурсного забезпечення банків у докризовий період (2001–2007 рр.), автор на прикладі банківського сектору Закарпатської області акцентує увагу на регіональних особливостях цього процесу. Зроблений аналіз може бути базою для створення механізму вивільнення грошових коштів із метою їх вкладення у місцеві програми та забезпечення економічного зростання регіонів.

Про що свідчить аналіз формування та розподілу ресурсів у банківських установах України в період із 2001-го по 2007 рік?

Структура, динаміка та обсяги ресурсів банківських установ відображали комплексний вплив макроекономічних чинників. Помітними були спільні тенденції зміни основних показників для багатьох банків. Спостерігалось зростання абсолютних та відносних показників грошових коштів фізичних осіб на рахунках банків, що поліпшувало якісні показники банківських ресурсів, але водночас сприяло зростанню їх вартості.

Зауважимо, що впродовж проаналізованого періоду (2001–2007 роки) змінювалися і характеристики ресурсів із позиції терміновості. Значна частина депозитів – термінові вклади, в структурі яких найбільшою була частка депозитних вкладень населення. Тривало стабільне зростання абсолютних значень банківських доходів, проте їх частка у сукупних банківських ресурсах зменшилася. Це передусім свідчить про загострення проблеми ефективності діяльності банків. Окрім того, негативним чинником у формуванні банківських ресурсів є скорочення обсягу банківського капіталу [4, 11, 14].

Серед напрямів розміщення сукупних ресурсів банківських установ здебільшого переважали кредитні операції, які характеризуються зростанням термінів кредитування суб'єктів господарювання, значним збільшенням обсягів кредитування фізичних осіб, появою та зростанням іпотечно-го кредитування.

На регіональному рівні, якщо не зважати на деякі відмінності у структурі, переважний обсяг ресурсів банки Закарпатської області сформували за рахунок зобов'язань, питома вага яких у сукупних ресурсах протягом досліджуваного періоду зросла із 70.4 до 82.1%. Цей ресурс представлено передусім вкладами фізичних осіб та коштами підприємств, переважно – терміновими. Однак зауважимо: якщо у 2001–2002 роках частка грошових вкладів населення в сукупних банківських ресурсах зросла із 34.2 до 42.5% переважно за рахунок збільшення обсягу термінових депозитів, то у 2006 році спостерігалось зменшення цих коштів у цілому на 10.4%. Така тенденція (на фоні зменшення питомої ваги власних коштів банків у сукупних ресурсах та загострення проблеми капіталізації банківських установ) негативно характеризує мож-

ливості банків щодо здійснення заходів інвестиційної політики.

Аналіз розміщення ресурсів у активні операції банківськими установами Закарпатського регіону свідчить про певні диспропорції у структурі їх формування та розподілу. Найбільший обсяг грошових коштів (понад 70%) банками спрямовувався на фінансування кредитних операцій.

Проте у 2004 році відбулося скорочення обсягів коштів, спрямованих на кредити, – із 78.5 до 65.4%. Це сталося переважно за рахунок збереження ресурсів у високоліквідних активах. Такі вкладення зросли порівняно з попереднім періодом на 10.3%. Цей факт є неоднозначним: якщо зростання високоліквідних активів впливає позитивно на ліквідність банку, то різкий відплив ресурсів у неприбуткові активи є однією з причин зменшення банківських доходів. Так, у 2004 році частка доходів банків у сукупних джерелах ресурсів зменшилася на 1.5%.

Структура кредитних вкладень свідчить про те, що основний обсяг ресурсів спрямовується на фінансування потреб підприємств (понад 37% – у 2004–2005 роках, 36.5% – у 2007 році). Скорочення обсягів фінансу-

БАНКИ УКРАЇНИ

Таблиця 1. Динаміка та співвідношення довгострокових депозитів (додатково залучених) та довгострокових кредитних вкладень банків Закарпатської області

Показники	2004 р.		2005 р.		2006 р.		2007 р.	
	Сума, млн. грн.	Частка, %	Сума, млн. грн.	Частка, %	Сума, млн. грн.	Частка, %	Сума, млн. грн.	Частка, %
Сукупні довгострокові депозитні кошти	571	18.87	957	18.61	1 404	18.19	2 153	18.6
У тому числі:								
кошти суб'єктів господарювання	192	6.35	281	5.46	387	5.02	506	4.37
кошти фізичних осіб	379	12.52	676	13.14	1 017	13.18	1 648	14.24
Сукупні довгострокові кредити	826	27.3	1 465	28.48	2 945	38.17	4 784	41.33
У тому числі:								
кредити суб'єктам господарювання	498	16.46	693	13.47	1 123	14.55	1 545	13.35
кредити фізичним особам	328	10.84	772	15.01	1 822	23.61	3 239	27.99
Сукупні ресурси / вкладення ресурсів	3 026	100	5 144	100	7 716	100	11 574	100

Складено за даними управління НБУ в Закарпатській області.

вання підприємницького сектору в 2007 році компенсувалося зростанням кредитування населення. Обсяг таких операцій протягом трьох останніх років зріс майже у 10 разів, що становить значну частину кредитних вкладень (майже 64% за станом на 01.01.2008 р.). Наведені дані свідчать, що значна частка залучених від фізичних осіб ресурсів (56% у 2004-му та 68% у 2006 р.) спрямовується на потреби суб'єктів господарювання. Зауважимо, що така ситуація характерна для банківських систем країн із розвинутою ринковою економікою. Проте основний обсяг ресурсів зарубіжних банків спрямовується на фінансування інвестиційних потреб економіки (інвестиційне, іпотечне кредитування) [15, 17].

Дослідження динаміки основних параметрів формування та розміщення банківських ресурсів у період із 2004-го по 2007 рік дало можливість з'ясувати джерела ресурсної бази банківських установ Закарпатського регіону (див. таблицю 1).

Порівняння обсягів довгострокових депозитних ресурсів та кредитів вказує на дефіцит у банківській системі Закарпаття саме довгострокових депозитних коштів.

Довгострокові кредитні вкладення у 2007 році перевищили аналогічні за терміном депозитні ресурси на 18%. Ресурси, яких не вистачало, банківські установи формували за рахунок власного капіталу (на 7.2%), короткотермінових депозитів, вкладів до запитання та інших коштів (на 11.2%). Така ситуація невідповідності параметрів

формування банківських ресурсів і напрямів їх розміщення є характерною для банківської діяльності, і це призводить до зростання певних ризиків банків (процентного, ризику ліквідності), що, в свою чергу, потребує виваженого управління активами й пасивами. Необхідно мати в наявності достатній обсяг активів, які швидко реалізуються з метою задоволення потреби в ліквідності.

Проведений аналіз свідчить про деякі диспропорції в структурі довгострокових кредитних банківських вкладень. Так, основний обсяг довгострокових депозитів, які залучаються додатково, було сформовано переважно за рахунок депозитів населення. Якщо у 2001 році лише 0.6% таких ресурсів спрямовувалося на надання довгострокових кредитів фізичним особам, то у

2007 році цей показник зріс до 60%. Зазначена тенденція є позитивною, однак загострює ресурсну проблему.

Забезпечення зростання довгострокових банківських ресурсів потребує розробки відповідних методів планування, прогнозування та управління їх раціональним використанням. Аналіз формування та розподілу банківських ресурсів дає можливість точніше оцінити використання банківського ресурсного потенціалу за певний період.

Сукупність додатково залучених і вже наявних ресурсів визначає поточний або реалізований банківський потенціал, який складається з коштів банку, зобов'язань та ресурсів, залучених або використаних у процесі здійснення активних операцій.

Доцільним видається розділити джерела збільшення банківських ресурсів на дві основні групи: ресурси, сформовані внутрішніми і зовнішніми джерелами. До перших належать ті, що визначають потенціал збільшення активних вкладень за рахунок змін у структурі та якості активів, а також ресурси, залучені завдяки зростанню ефективності діяльності банківської установи. Зовнішні додаткові ресурси формуються шляхом збільшення залучених, запозичених коштів, а також за рахунок зростання власних ресурсів банку (див. таблицю 2).

Як свідчать наведені в таблиці 2 дані, ресурси банків регіону нарощувалися в основному за рахунок зовнішніх джерел, їх обсяги зростали протягом усього досліджуваного періоду. Можливості щодо нарощування власних ресурсів банками використовувалися недостатньою мірою, про що свідчить скорочення частини ресурсів, сформованих за рахунок зростання

Таблиця 2. Динаміка та структура ресурсів, що додатково формуються банківськими установами Закарпатської області

Джерела формування додаткових банківських ресурсів	2005 р.		2006 р.		2007 р.	
	Сума, млн. грн.	Частка, %	Сума, млн. грн.	Частка, %	Сума, млн. грн.	Частка, %
Внутрішні						
За рахунок зміни структури і якості активів	746	14.5	741	9.6	845	7.3
За рахунок підвищення ефективності діяльності банку	427	8.3	332	4.3	463	4.0
Разом	1 173	22.8	1 073	13.9	1 308	11.3
Зовнішні						
За рахунок збільшення залучених та запозичених коштів	3 606	70.1	6 003	77.8	9 433	81.5
За рахунок збільшення власних ресурсів	365	7.1	640	8.3	833	7.2
Разом	3 971	77.2	6 643	86.1	10 266	88.7
Сукупні ресурси	5 144	100	7 716	100	11 574	100

Складено за даними управління НБУ в Закарпатській області.

Таблиця 3. Показники ефективності формування ресурсів банківських установ
Закарпатської області

Показники	2005 р.	2006 р.	2007 р.
Фінансовий результат діяльності, млн. грн.	265.2	463.3	734.8
Сукупні додатково сформовані ресурси за період, млн. грн.	5 144	7 716	11 574
Ресурсний потенціал, млн. грн.	24 177	32 407	33 565
Ефективність формування сукупних додаткових ресурсів банківських установ, %	5.16	6.0	6.35
Ефективність формування додаткових ресурсів за рахунок внутрішніх джерел, %	22.61	43.18	56.18
Ефективність формування додаткових ресурсів за рахунок зовнішніх джерел, %	6.68	6.97	7.16
Ефективність ресурсного потенціалу, %	1.1	1.43	2.19

Складено за даними управління НБУ в Закарпатській області.

власного капіталу банків.

Внутрішні джерела залучення ресурсів є надто обмеженими та втрачають свою привабливість для банків, про що свідчить скорочення їх частки з 22.8 до 11.3% у період із 2005-го до 2007 року. Негативними моментами формування та використання ресурсів банками регіону слід вважати зменшення обсягів коштів, отриманих за рахунок підвищення ефективності діяльності банківських установ.

Результативність діяльності характеризується не лише доходами банків, котрі розглядаємо як ресурс, за допомогою якого фінансуються банківські вкладення. *Нами розроблено та запропоновано спосіб обчислення показника ефективності формування і використання банками ресурсного потенціалу (формула 1), який розраховується відносно додатково залучених коштів, а також сукупного ресурсного потенціалу.*

Ефективність формування та використання додатково залучених банком ресурсів визначається як співвідношення отриманого прибутку та додатково сформованих банком ресурсів за досліджуваний період.

Ефективність реалізації ресурсного потенціалу банку характеризується співвідношенням отриманого прибутку та сукупного поточного ресурсного потенціалу банку:

$$E_i = (P_i / P_i) \times 100\%, \quad (1)$$

де E_i – ефективність формування додаткових ресурсів банківських установ або ефективність реалізації поточного банківського потенціалу за i -тий період;

P_i – фінансовий результат діяльності за i -тий період;

P_i – сукупні ресурси, додатково сформовані за i -тий період.

Використовуючи наведену вище формулу, можна визначити показники ефективності формування кожної групи банківських ресурсів.

Розрахунок показників ефективності формування ресурсів банківських установ Закарпатської області наведено у таблиці 3.

Аналіз формування та розподілу банківських ресурсів відповідно до запропонованих рекомендацій дає можливість отримати дані для подальшого планування джерел формування ресурсів і їх розподілу.

Результати такого аналізу є джерелом інформації для прийняття рішень стосовно ресурсної політики банку. Загалом було виявлено, що банківські установи неадекватно та не у повному обсязі використовують внутрішній (поточний) ресурсний потенціал, що значно обмежує можливості банків щодо збільшення ресурсної бази.

Досліджуючи механізми розміщення банківських ресурсів в економіку регіону, важливо проаналізувати кредитну діяльність банків, оцінити вплив кредитування на ефективність регіональної економіки.

Обсяг наданих кредитів за станом на 01.01.2008 р. сягнув суми 1 545 млн. грн., що на 139.2% більше, ніж було на 01.01.2007 р. Слід зазначити, що протягом усього періоду, який аналізується, досліджувані зміни мали в основ-

ному позитивний характер. Значну частку кредитних вкладень становили позички у національній валюті, які за станом на 01.01.2008 р. майже у 2 рази перевищили кредити, надані в іноземній валюті, й становили 3 212 млн. грн.

Враховуючи регіональні особливості економіки Закарпаття, зазначимо, що в області домінують підприємства торгівлі, сфери обслуговування, харчової промисловості, а промислові підприємства розміщені нерівномірно, що суттєво вплинуло на пропорційність і структуру кредитних вкладень за сферами економіки (див. таблицю 4).

На фоні загального зростання обсягів кредитування, спрямованих у промисловість, можна спостерігати зниження їх частки у структурі за видами економічної діяльності – з 12.48% у 2005 році до 8.51% у 2007 році. Загалом у структурі кредитних вкладень значними є кредити, надані фізичним особам (близько 64%), та кредити, спрямовані у сферу торгівлі й громадського харчування (понад 13%).

Аналізуючи кредитування реально-го сектору Закарпаття, необхідно зауважити, що у період із 2004-го по 2007 рік кредити, спрямовані на фінансування поточної діяльності суб'єктів господарювання, переважали над інвестиційними кредитами. За станом на 01.01.2008 р. обсяги кредитів на фінансування поточної діяльності суб'єктів господарювання становили 3 403 млн. грн., а на фінансування інвестиційної діяльності – 1 381 млн. грн. Подібна тенденція загалом притаманна всій банківській системі України.

У прикладному використанні результатів аналізу розміщення банківських ресурсів в економіку регіону неабиякий інтерес викликає визначен-

Таблиця 4. Обсяги кредитів, вкладених банківськими установами
Закарпатської області у регіональну економіку

Види економічної діяльності	На 01.01.2006 р.		На 01.01.2007 р.		На 01.01.2008 р.	
	Сума, млн. грн.	Питома вага, %	Сума, млн. грн.	Питома вага, %	Сума, млн. грн.	Питома вага, %
Промисловість	309	12.48	401	13.61	407	8.51
Сільське господарство	69	2.78	82	2.78	122	2.55
Транспорт	44	1.77	52	1.77	101	2.11
Будівництво	52	2.1	68	2.32	132	2.76
Торгівля і громадське харчування	367	14.82	417	14.16	641	13.4
Інші види економічної діяльності	65	2.63	74	2.51	342	7.15
Фізичні особи	1 536	62.06	1 822	61.87	3 039	63.52
Органи державної влади	33	1.33	29	0.98	–	–
Разом	2 475	100	2 945	100	4 784	100

Складено за даними управління НБУ в Закарпатській області.

Таблиця 5. Розрахунок коефіцієнта інвестиційної конкурентоспроможності реального сектору економіки Закарпатської області

Показники	2006/2005	2007/2006
Індекс наданих кредитів реальному сектору порівняно з попереднім роком	1.189	1.624
Індекс погашених кредитів реальним сектором порівняно з попереднім роком	1.198	1.745
Інвестиційна конкурентоспроможність реального сектору економіки	0.992	0.931

Розраховано за даними управління НБУ в Закарпатській області.

ня коефіцієнта інвестиційної конкурентоспроможності реального сектору економіки, який дає можливість оцінити якісні зміни у регіоні [18]:

$$K^{IK} = \frac{I_{OA}}{I_{OP}}, \quad (2)$$

де K^{IK} — коефіцієнт інвестиційної конкурентоспроможності реального сектору економіки;

I_{OA} — індекс кредитів, наданих реальному сектору за період t порівняно з базовим періодом t_0 ;

I_{OP} — індекс погашених кредитів реальним сектором за період t у порівнянні з базовим періодом t_0 .

Наведений вище коефіцієнт нами було розраховано щодо Закарпатської області за період із 2005-го по 2007 рік. Його значення свідчать про неефективність інвестиційної політики суб'єктів господарювання та про зниження інвестиційної конкурентоспроможності економіки регіону загалом (див. таблицю 5).

Незважаючи на певні зрушення, рівень участі банківських установ у фінансуванні господарської діяльності підприємств Закарпаття є незначним. У 2006 році за загального обсягу інвестицій в основний капітал за всіма джерелами фінансування банківські кредити становили лише близько 16%.

Результати проведеного нами аналізу дають підстави стверджувати, що у цілому ресурсна база банків Закарпатської області є досить слабкою, а їх участь у фінансуванні регіональної економіки мінімальною та недостатньою для ефективної взаємодії з суб'єктами господарювання.

Аналізуючи причини низького рівня інвестиційної діяльності банків у регіональній економіці, необхідно звернути увагу на ряд факторів.

Практично всі банківські установи Закарпатської області — філії банків, лише один банк — юридична особа. Кількісна перевага філій великих банків характерна не лише для Закарпаття, а й для інших регіонів України. Для місцевих самостійних банків оче-

видною є проблема капіталізації.

Рівень залучення ресурсів місцевими банками порівняно з представленими у регіоні великими банками дуже незначний. Спостерігається фінансове знекровлення регіону через вплив банківських ресурсів каналами міжфілійних зв'язків. Вилучення фінансових ресурсів із регіону є дуже небезпечним для економіки області, адже через це виникає дефіцит коштів, необхідних для інвестиційної діяльності, що, в свою чергу, призводить до збільшення ціни на інвестиційні ресурси.

Проведений аналіз розміщення банківських ресурсів у економіку регіону загалом показав, що діяльність банківських установ стосовно акумулювання та розміщення ресурсів набуває чітких та стабільних рис, незважаючи на наявність багатьох специфічних проблем регіонального характеру.

Механізм розміщення коштів у регіональні інвестиційні проекти передбачає залучення фінансових ресурсів головних банків, які мають неабиякі переваги перед самостійними регіональними банками, їхні ресурси можуть значно перевищувати розміри акумульованих у даному регіоні коштів. У цьому контексті важливою є розробка єдиного, системного підходу, що забезпечує комплексність вирішення проблеми підвищення ефективності економіки та банківської системи на регіональному рівні.

Література

1. Бицька Н. Банківський капітал в економіці України // Вісник Національного банку України. — 2006. — № 1. — С. 48–51.
2. Васюренко О., Погореленко Н. Організація управління стійким розвитком банківської установи // Вісник Національного банку України. — 2006. — № 6. — С. 22–24.
3. Васюренко О., Федосік І. Ресурсний потенціал комерційного банку // Банківська справа. — 2002. — № 1. — С. 58–64.
4. Возжсов А. Процессы трансформации банковских ресурсов: Моногра-

фия. — Севастополь, 2006. — 339 с.

5. Демкіна А. Інвестування економіки України через систему комерційних банків // Банківська справа. — 1999. — № 5. — С. 48–52.

6. Дзюблюк О. Интеграция банковского и промышленного капиталов и кредитные отношения // Экономика Украины. — 2002. — № 3. — С. 16.

7. Дзюблюк О. Сутність банківської системи і її роль в економіці ринкового типу // Фінанси України. — 2002. — № 8. — С. 79–86.

8. Дьяченко О. Банки не виноваты. Направит банковские инвестиции в промышленность может только государство // Банковское обозрение. — 2004. — № 2. — С. 35–37.

9. Економічне та соціальне становище. 2006. Закарпатська область: Щомісячний статистичний бюлетень. — Ужгород, 2007. — С. 110.

10. Коляско В. Інтерв'ю газеті "Новини Закарпаття" від 20.05.2006. — №№ 63–64. — С. 6.

11. Корнєв В. Банківський сервіс на ринках залучення і розміщення капіталу // Банківська справа. — 2006. — № 1. — С. 82–93.

12. Мазурина Т. Инвестиционное банковское кредитование реального сектора в условиях транзитивной экономики: Автореф. диссертации на соискание ученой степени канд. экон. наук. — СПб., 2001. — 22 с.

13. Майорова Т. Банківське кредитування інвестиційних проектів: Автореф. диссертатії на здобуття наукового ступеня канд. экон. наук: — К., 2000. — 19 с.

14. Попова Н. До питання участі комерційних банків у забезпеченні економічного зростання в Україні // Банківська справа. — 2003. — № 6. — С. 39–47.

15. Розподіл активів та ресурсів банків у розрізі областей України за станом на 1 квітня 2007 року // Фінансові ризики. — 2007. — № 1 (46). — С. 18–19.

16. Соціально-економічний розвиток Закарпатської області: тенденції, стан, проблеми. — Ужгород, 2006.

17. Стратегія розвитку Закарпатської області. Соціально-економічний розвиток Закарпатської області: тенденції, стан, проблеми // Сайт Закарпатської ОДА. <http://carpathia.gov.ua/ua/publication/content/581>.

18. Управление региональной банковской системой: методология, методика и практика: Научно-методическое учебное пособие / Под ред. М.Сагитдинова. — Ч.1. Совершенствование механизмов взаимосвязи банковского сектора с региональной экономикой. — Уфа, 2000. — С. 120.

Олена Чуб

Докторант кафедри банківської справи
Державного вищого навчального закладу
"Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана".
Кандидат економічних наук

Моделі

Вплив іноземного капіталу на ефективність банківської системи України

Вплив іноземного капіталу на українську банківську систему проявляється і на мікро-, і на макрорівнях. Він призводить до зміни структури власності з вітчизняної на іноземну – "точки структурного перелому" – та поділяє діяльність банківської системи на два періоди: незначної та значної присутності іноземних грошей у статутному капіталі банків. Автор статті за допомогою спеціалізованої моделі динамічного нормативу досліджує економічну ефективність діяльності банківської системи до та після "точки структурного перелому".

НОРМАТИВИ АНАЛІЗУ БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

В умовах глобалізації проблеми української економіки, зокрема посилення конкуренції на ринку, загроза втрати суверенітету банківської системи, зростання нестабільності та чутливості до криз стають іще складнішими і багатоплановими. Від того, якою мірою будуть вирішені ці проблеми, залежатиме характер участі нашої країни у світових інтеграційних процесах, зміцнення її внутрішнього становища, а також позицій у світі.

Вступ України до СОТ, посилення міжнародної конкуренції та вивчення досвіду східноєвропейських країн, фінансова і політична інтеграція яких призвела до значного обмеження економічного та політичного суверенітету і фактичної втрати ними своїх національних банківських систем, потребують уважної оцінки найважливіших аспектів функціонування банків. Це дасть змогу точніше визначити напрями їх успішного розвитку в нових конкурентних умовах.

Істотним поштовхом до структурної реорганізації вітчизняної банківської системи стали прийняті у листопаді 2006 року зміни до Закону України "Про банки і банківську діяльність", які відкрили іноземному капіталу доступ на національний банківський ринок [1]. Входження іноземного капіталу в ук-

раїнську банківську систему позначилося і на макро-, і на мікрорівнях. Його присутність впливає на ефективність діяльності як банківської системи в цілому, так і кожного банку зокрема, що пов'язано зі структурними зрушеннями. Момент зміни структури і системи, і окремого банку, пов'язаний зі зміною структури власності з вітчизняної на іноземну, можна означити терміном "точка структурного перелому". Ця точка поділяє історію як банківської системи, так і того чи іншого банку на дві частини – до і після реорганізації бізнес-структури. Адже прихід іноземних власників спричиняє тотальну перебудову всіх систем управління, менеджменту, комунікацій, процедур та контролю у банківській установі.

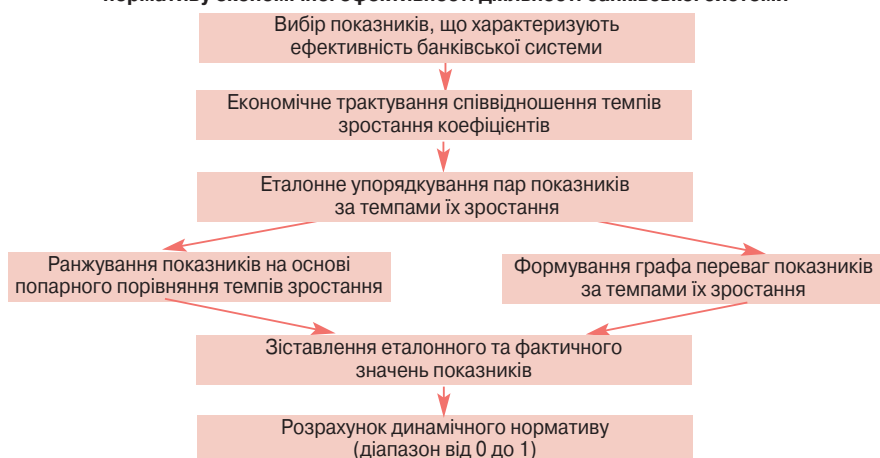
Розглянемо детальніше питання, пов'язані з визначенням точки структурного перелому на рівні банківської системи. Для цього спочатку виберемо методику проведення дослідження, зокрема й статистичні методи. У вітчизняну теорію та методологію економічної ефективності, які активно розвивалися у 70–80 рр. ХХ ст., значний внесок зробили статистики В.Е.Адамов, А.М.Єріна, П.Я.Октябрський, Б.Т.Рябушкін, В.А.Свободін, М.В.Свободіна, О.О.Френкель, О.Ф.Чистік. Для дослідження точки структурного перелому ефективності банківської діяльності на рівні банківської системи доцільно використати методи не-параметричної статистики та спеціалі-

зовану модель динамічного нормативу. При цьому слід врахувати, що формалізована модель не може охопити всі чинники впливу на ефективність діяльності банківської системи, і при її побудові пріоритетом було врахування вектору "прибуток – ризик".

Теоретичні та методичні засади формування моделі динамічного нормативу розробили російські вчені Н.М.Погостинська та Ю.А.Погостинський, які застосували методи не-параметричної статистики до аналізу фінансового стану підприємства за даними звітності [2]. Доцільність їх практичної реалізації підтверджена окремими спробами використання цих прийомів у банківській сфері, зокрема стосовно показників ліквідності і платоспроможності [3, 4].

Методика побудови динамічного нормативу дає змогу застосувати системний підхід до визначення ефективності й описати у формалізованому вигляді не лише стан системи (статичний аналіз), а й процес руху системного об'єкта в часі (динамічний аналіз). Динамічна компонента виражається за допомогою ранжованого ряду економічних показників, упорядкованих за темпами зростання з урахуванням їх співвідношень та взаємовпливу. В такий спосіб формується динамічний норматив, завдяки якому можна оцінити такі властивості об'єкта досліджень, які жодним окремим показником описати неможливо.

Алгоритм побудови динамічного нормативу економічної ефективності діяльності банківської системи

Динамічна модель дає змогу вивести узагальнюючу оцінку економічної ефективності банківської системи, адже цей підхід передбачає оцінювання не лише статичної (характеристика стійкості), а й динамічної компоненти (характеристика розвитку, руху) банківської системи. Таким чином, нормативна модель динамічної фінансової рівноваги банківської системи є засобом досягнення заданого стану системи-банк. За допомогою моделі можна у формалізованому вигляді описати бажаний стан банківської системи. Для цього формують упорядкований ряд індексів динаміки аналітичних показників, які комплексно характеризують економічну ефективність банківської діяльності. Порівняльний аналіз нормативного упорядкування показників, відображеного у динамічному нормативі, з їх фактичним упорядкуванням дає змогу виявити інверсії (відхилення). За їх кількістю обчислюється інтегральна оцінка економічної ефективності банківської системи, вище значення якої свідчить про ефективнішу її діяльність.

Досліджуючи можливості, які відкриває методика формування динамічного нормативу в процесі аналізу банківської діяльності, доходимо висновку, що цей підхід найбільше відповідає вимогам щодо створення комплексної методики аналізу економічної ефективності банківської системи.

Отже, розглянемо методичні особливості процесу формування динамічного нормативу та побудуємо нормативну динамічну модель економічної ефективності діяльності банківської системи. Процес формування моделі у вигляді динамічного нормативу складається із семи етапів (див. схему).

На першому етапі необхідно сформувати набір показників, які об'єктивно та комплексно характеризують економічну ефективність діяльності банківсь-

кої системи. Це складне завдання, адже від їх вибору значною мірою залежить результат застосування моделі. У фаховій літературі для оцінки діяльності банківської системи запропоновано чимало коефіцієнтів, які відображають взаємозв'язки між різними фінансовими показниками. Однак ефективність їх застосування у методиці динамічного нормативу різниться і залежить від цілей та завдань дослідження.

Співвідношення між двома окремими показниками відображаються в аналітичних коефіцієнтах, розгляд взаємодії яких у динаміці дає змогу зробити висновки про ефективність діяльності банківської системи. Налічується

понад сто коефіцієнтів, які використовують для аналізу діяльності банківської системи, але застосовувати всі одночасно вочевидь недоцільно. Тому постає питання щодо економічного сенсу використання того чи іншого набору показників, а також щодо необхідної їх кількості для побудови даної моделі.

Єдиної думки стосовно кількості показників немає, але потрібно враховувати два суттєві моменти. По-перше, велика їх кількість зніжує вплив окремого показника на кінцевий результат. По-друге, мала їх кількість, навпаки, дасть досить грубу та приблизну оцінку, причому незначна зміна одного з них може суттєво вплинути на значення динамічного показника. Дехто з науковців рекомендує використовувати в ординальних шкалах від 6 до 25 показників [2, с. 55].

Привертає увагу дослідження Дж. Міллера [6], в якому він стверджував, що оперативна пам'ять людини може ефективно оперувати інформацією, що складається із 7 ± 2 позицій. За такої кількості співвідношень можна досить точно визначити точку структурного перелому в діяльності банківської системи. З огляду на неефективність використання великої кількості показників виникає потреба в інструменті стиснення інформації. Одним із них може слугувати динамічний норматив, побудований з використанням неметричного згор-

Таблиця 1. Коефіцієнти для розрахунку динамічного нормативу

Показник	Умовне позначення	Алгоритм розрахунку	Динаміка	Пріоритет
Рентабельність власного капіталу	ROE	NP/OE	Збільшення	$F(NP) > F(OE)$
Рентабельність активів	ROA	NP/A	Збільшення	$F(NP) > F(A)$
Мультиплікатор капіталу	MK	A/OE	Зменшення	$F(A) < F(OE)$
Адекватність регулятивного капіталу	H2	RC/A	Збільшення	$F(RC) > F(A)$
Коефіцієнт "доходи/витрати"	IE	I/E	Збільшення	$F(I) > F(E)$
Частка капіталу в пасивах	OEP	OE/P	Збільшення	$F(OE) > F(P)$
Коефіцієнт проблемних кредитів	PCr	C/PC	Зменшення	$F(C) < F(PC)$
Коефіцієнт формування резерву	R	Rf/Rn	Збільшення	$F(Rf) > F(Rn)$

Таблиця 2. Показники для розрахунку динамічного нормативу

Назва	Алгоритм розрахунку	Позначки
Прибуток	Прибуток після сплати податків	NP
Власний капітал	Сума основного та додаткового капіталу банку	OE
Активи	Середнє арифметичне значення активів за два суміжні періоди	A
Регулятивний капітал	Сума основного та додаткового капіталу, зваженого на ризики, що визначаються нормативно-правовими актами НБУ	RC
Дохід	Дохід, отриманий від проведених операцій	I
Витрати	Сукупні витрати банківської системи	E
Пасиви	Сума всіх пасивів	P
Кредити	Загальна величина кредитного портфеля системи	C
Проблемні кредити	Загальна величина кредитів, окрім стандартних	PC
Фактичний розмір резерву	Величина фактично сформованого резерву за активними операціями	Rf
Нормативний розмір резерву	Величина нормативно розрахованого резерву за активними операціями	Rn

тання та ординальної шкали.

Визначення змістових та адекватних показників оцінювання ефективності діяльності банківської системи впливає на хід подальшого дослідження, зокрема у контексті входження іноземного капіталу. Адже основними загрозами для банку є ризик втрати довіри як з боку вкладників — у разі нестабільності банківської установи, так і з боку власників — за відсутності надходження доходів на інвестований капітал. Враховуючи загрози, які виникають для банківської системи при входженні іноземного капіталу, а також позицію “прибуток — ризик”, для розрахунків кількісних параметрів ефективності банківської системи використаємо ряд показників, які враховують рентабельність діяльності банку та рівень його ризику (див. таблицю 1).

На другому етапі визначаємо систему показників, використовуваних для розрахунку включених до динамічного нормативу коефіцієнтів ефективності банківської діяльності (систему показників, методику їх розрахунку та умовні позначки див. у таблиці 2).

Наступний етап — обґрунтування пріоритетності зростання показників та з'ясування їх економічного змісту. З одинадцяти показників лише три за нормативним співвідношенням мають зменшуватися, всі інші, в разі ефективної роботи банківської системи, мають зростати. На основі зазначених пріоритетів щодо темпів зростання одних показників стосовно інших побудуємо матрицю еталонних преференцій. Формально матрицю нормативних співвідношень за темпами зростання коефіцієнтів, включених до моделі, можна описати так [2, с. 60]:

a_{ij} — елемент матриці преференцій, що знаходиться на перетині i -го рядка та j -го стовпчика;

$a_{ij} = 1$, якщо i -й показник повинен зростати швидше, ніж j -й;

$a_{ij} = -1$, якщо i -й показник повинен зростати повільніше, ніж j -й;

$a_{ij} = 0$, якщо нормативне співвідношення між i -м та j -м показниками не визначено.

Враховуючи формальний опис матриці та економічний зміст показників і темпів їх зростання, побудуємо матрицю еталонних преференцій (див. таблицю 3), аби визначити ефективність банківської діяльності. Матриця преференцій необхідна для порівняння еталонних значень нормативних співвідношень із фактичними значеннями, отриманими у результаті розрахунків на базі реальних даних діяльності банківської системи.

Таблиця 3. Матриця еталонних преференцій ефективності діяльності банківської системи

	NP	OE	A	RC	I	E	P	C	PC	Rf	Rn
NP	0	1	1								
OE	-1	0	1				1				
A	-1	-1	0	-1							
RC			1	0							
I					0	1					
E					-1	0					
P		-1					0				
C								0	1		
PC								-1	0		
Rf										0	1
Rn										-1	0

Таблиця 4. Показники діяльності банківської системи України в 2003–2005 рр.

Показник	На 01.01.2003 р., млн. грн.	На 01.01.2004 р., млн. грн.	На 01.01.2005 р., млн. грн.	Темпи зростання (до попереднього року), рази	
				2004 р.	2005 р.
NP	685	826	1 263	1.21	1.53
OE	5 998	12 881	18 421	2.15	1.43
A	67 773	100 234	134 347	1.48	1.34
RC	10 099	13 274	18 188	1.31	1.37
I	10 470	13 949	20 072	1.33	1.44
E	9 785	13 122	18 809	1.34	1.43
P	53 912	87 352	115 927	1.62	1.33
C	46 735	62 502	89 083	1.34	1.43
PC	2 113	2 500	3 145	1.18	1.26
Rf	3 905	5 355	7 250	1.37	1.35
Rn	4 185	5 453	7 271	1.30	1.33

ДВА ПЕРІОДИ ДІЯЛЬНОСТІ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ

Розраховуємо динамічний норматив для двох періодів діяльності вітчизняної банківської системи: перший характеризується незначною присутністю іноземного капіталу — до 2006 року його частка у статутному капіталі банків становила близько 15%; наступний, другий — значним впливом іноземного капіталу на українську банківську систему. За результатами реалізації моделі динамічного нормативу порівняємо економічну ефективність діяльності банківської системи України у зазначених періодах. Спочатку застосуємо модель щодо періоду незначної присутності іноземного капіталу та проаналізуємо часовий діапазон 2003–2005 рр. (дані та розрахунки див. у таблиці 4).

Тепер побудуємо матрицю фактичних співвідношень темпів зростання показників, котрі характеризують діяльність банківської системи на етапі незначної присутності іноземного капіталу в нашій банківській системі (див. таблицю 5).

Побудуємо матрицю збігів еталонних та фактичних співвідношень показників. Алгоритм її побудови такий:

s_{ij} — елемент матриці еталонних

преференцій збігів, який знаходиться на перетині i -го рядка та j -го стовпчика;

f_{ij} — елемент матриці фактичних співвідношень, який знаходиться на перетині i -го рядка та j -го стовпчика;

d_{ij} — елемент матриці збігів, який знаходиться на перетині i -го рядка та j -го стовпчика;

$d_{ij} = 1$ якщо $s_{ij} = 1$ одночасно із $f_{ij} \geq 0$; чи
якщо $s_{ij} = -1$ одночасно із $f_{ij} \leq 0$;
 $d_{ij} = 0$ у всіх інших випадках.

Матрицю збігів еталонних та фактичних співвідношень показників ефективності діяльності, що характеризують роботу банківської системи на етапі незначної присутності в ній іноземного капіталу, відображено в таблиці 6.

На основі матриць збігів еталонних та фактичних темпів зростання показників оцінюється ефективність діяльності банківської системи за такою формулою:

$$EF = \frac{\sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^n d_{ij}}{\sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^n |s_{ij}|}, \quad (1)$$

де EF — оцінка ефективності діяльності банківської системи;

n — кількість показників у динамічному нормативі;

Таблиця 5. Матриця фактичних співвідношень показників ефективності діяльності банківської системи у 2003–2005 рр.

	NP	OE	A	RC	I	E	P	C	PC	Rf	Rn
NP	0	-1	-1								
OE	1	0	1				1				
A	1	-1	0	1							
RC			-1	0							
I					0	-1					
E					1	0					
P		-1					0				
C								0	1		
PC								-1	0		
Rf										0	1
Rn										-1	0

	NP	OE	A	RC	I	E	P	C	PC	Rf	Rn
NP	0	1	1								
OE	-1	0	1				1				
A	-1	-1	0	-1							
RC			1	0							
I					0	1					
E					-1	0					
P		-1					0				
C								0	1		
PC								-1	0		
Rf										0	1
Rn										-1	0

Таблиця 6. Матриця збігів фактичних та еталонних співвідношень показників діяльності банківської системи у 2003–2005 рр.

	NP	OE	A	RC	I	E	P	C	PC	Rf	Rn
NP	0	0	0								
OE	0	0	1				1				
A	0	1	0	0							
RC			0	0							
I					0	0					
E					0	0					
P		1					0				
C								0	1		
PC								1	0		
Rf										0	1
Rn										1	0

	NP	OE	A	RC	I	E	P	C	PC	Rf	Rn
NP	0	1	1								
OE	1	0	1				1				
A	1	1	0	1							
RC			1	0							
I					0	1					
E					1	0					
P		1					0				
C								0	1		
PC								1	0		
Rf										0	1
Rn										1	0

i, j — номери показників у динамічному нормативі;

s_{ij} — елемент матриці еталонних пріференцій збігів, який знаходиться на перетині i -го рядка та j -го стовпчика;

d_{ij} — елемент матриці збігів, який знаходиться на перетині i -го рядка та j -го стовпчика.

Інтегральний показник ефективності діяльності банківської системи на етапі незначної присутності іноземного капіталу в системі становить за період 2003–2004 рр. (EF1) та за період 2004–2005 рр. (EF2) відповідно:

$$EF1 = \frac{\sum_{i=1}^{11} \sum_{j=1}^{11} d_{ij}}{\sum_{i=1}^{11} \sum_{j=1}^{11} |s_{ij}|} = \frac{8}{16} = 0.5;$$

$$EF2 = \frac{\sum_{i=1}^{11} \sum_{j=1}^{11} d_{ij}}{\sum_{i=1}^{11} \sum_{j=1}^{11} |s_{ij}|} = \frac{16}{16} = 1. \quad (2)$$

Інтегроване значення показника ефективності діяльності банківської системи на етапі незначної присутності іноземного капіталу (IEF) за два зазначені періоди розрахуємо як середнє арифметичне:

$$IEF = \frac{EF1 + EF2}{2} = \frac{0.5 + 1}{2} = 0.75. \quad (3)$$

Для порівняння обчислимо динамічний норматив ефективності діяльності банківської системи у період значної присутності іноземного капіталу в банківській системі країни (див. таблицю 7).

Матрицю фактичних співвідношень показників ефективності банківської системи у 2006–2008 роках відображено у таблиці 8.

Побудуємо матрицю збігів еталонних та фактичних співвідношень показників (див. таблицю 9).

Інтегральний показник ефективності діяльності банківської системи

на етапі значної присутності іноземного капіталу в системі становить за період 2006–2007 рр. (EF'1) та за період 2007–2008 рр. (EF'2) відповідно:

$$EF'1 = \frac{\sum_{i=1}^{11} \sum_{j=1}^{11} d_{ij}}{\sum_{i=1}^{11} \sum_{j=1}^{11} |s_{ij}|} = \frac{10}{16} = 0.625;$$

$$EF'2 = \frac{\sum_{i=1}^{11} \sum_{j=1}^{11} d_{ij}}{\sum_{i=1}^{11} \sum_{j=1}^{11} |s_{ij}|} = \frac{4}{16} = 0.25. \quad (4)$$

Розрахуємо інтегроване значення

Таблиця 7. Показники діяльності банківської системи України у 2006–2008 рр.

Показник	На 01.01.2006 р., млн. грн.	На 01.01.2007 р., млн. грн.	На 01.01.2008 р., млн. грн.	Темпи зростання (до попереднього року), рази	
				2007 р.	2008 р.
NP	2 170	4 144	6 620	1.91	1.60
OE	25 451	42 566	69 578	1.67	1.63
A	223 024	353 086	619 004	1.58	1.75
RC	26 373	41 148	72 265	1.56	1.76
I	27 537	41 645	68 185	1.51	1.64
E	25 367	37 501	61 565	1.48	1.64
P	213 878	340 179	599 396	1.59	1.76
C	156 385	269 688	485 507	1.72	1.80
PC	3 379	4 456	6 357	1.32	1.43
Rf	9 370	13 289	20 188	1.4182	1.5192
Rn	9 323	13 275	20 180	1.4239	1.5202

Таблиця 8. Матриця фактичних співвідношень показників ефективності діяльності банківської системи у 2006–2008 рр.

	NP	OE	A	RC	I	E	P	C	PC	Rf	Rn
NP	0	1	1								
OE	-1	0	1				1				
A	-1	-1	0	1							
RC			-1	0							
I					0	-1					
E					1	0					
P		-1					0				
C								0	1		
PC								-1	0		
Rf										0	-1
Rn										1	0

	NP	OE	A	RC	I	E	P	C	PC	Rf	Rn
NP	0	-1	-1								
OE	1	0	-1				-1				
A	1	1	0	-1							
RC			1	0							
I					0	-1					
E					1	0					
P		1					0				
C								0	1		
PC								-1	0		
Rf										0	-1
Rn										1	0

Таблиця 9. Матриця збігів фактичних та еталонних співвідношень показників діяльності банківської системи у 2006–2008 рр.

	NP	OE	A	RC	I	E	P	C	PC	Rf	Rn
NP	0	1	1								
OE	1	0	1				1				
A	1	1	0	0							
RC			0	0							
I					0	0					
E					0	0					
P		1					0				
C								0	1		
PC								1	0		
Rf										0	0
Rn										0	0

	NP	OE	A	RC	I	E	P	C	PC	Rf	Rn
NP	0	0	0								
OE	0	0	0				0				
A	0	0	0	1							
RC			1	0							
I					0	0					
E					0	0					
P		0					0				
C								0	1		
PC								1	0		
Rf										0	0
Rn										0	0

показника ефективності діяльності вітчизняної банківської системи на етапі значної присутності іноземного капіталу за два періоди (IEF') як середнє арифметичне:

$$IEF' = \frac{EF'1 + EF'2}{2} = \frac{0.625 + 0.25}{2} = 0.44. \quad (5)$$

ВИСНОВКИ

Порівнюючи показники діяльності банківської системи у ці два періоди — до і після точки структурного перелому, — можемо констатувати, що її ефективність у період незначної присутності іноземного капіталу становила 0.75, тоді як у період значної присутності іноземного капіталу — 0.44. Дослідження свідчить, що точка структурного перелому ефективності діяльності банківської системи України стала справді переломною, та, на жаль, не на краще. Проаналізувавши її стан, ми пересвідчилися, що **ефективність діяльності вітчизняної банківської системи зі входженням іноземного капіталу не тільки не підвищилася, а, навпаки, — істотно знизилася**. Це — серйозний початковий індикатор невідгидності інтеграції у глобальну фінансову систему для власників і менеджменту українських банків.

Однією з причин низького рівня ефективності банківської системи після експансії іноземного капіталу є те, що загалом зарубіжні банки вирішують на-

самперед проблеми своїх акціонерів, а вони істотно відрізняються від системних загальноекономічних завдань національної економічної політики. Іноземні власники зорієнтовані на отримання швидких надприбутків і не вельми переймаються економічною безпекою України, як і підтримкою її банківської системи.

Отже, для поліпшення ефективності роботи вітчизняних фінансових установ і банківської системи зокрема необхідно інтенсифікувати діяльність у національній економіці (нарошування кредитів, інвестицій тощо), а також зусилля щодо підготовки до повномасштабної конкуренції з іноземними банками після вступу країни у СОТ. По-перше, мовиться про роботу банків щодо оптимізації своїх витрат, поліпшення балансів, підвищення якості управління. По-друге, — про послідовну політику органів монетарного регулювання, спрямовану на зміцнення вітчизняних банків, підвищення їх капіталізації, зменшення надмірного адміністративного тиску на банки, створення умов для формування “довгих” ресурсів та зниження кредитних ризиків. Слід також подбати про вдосконалення системи рефінансування, розширення механізмів гарантій, посилення функцій НБУ як кредитора останньої інстанції. Такі комплексні заходи дадуть змогу підвищити роль банків як

найважливіших і найактивніших учасників економічних процесів у глобальній фінансовій інфраструктурі та підвищити ефективність їх діяльності.

Література

1. Закон України “Про внесення змін до Закону України “Про банки і банківську діяльність” від 16.11.2006 р. № 358-V (358-16).
2. Погостинская Н.Н., Погостинский Ю. А. Системный анализ финансовой отчетности. — СПб.: Изд-во Михайлова В. А., 1999. — 96 с.
3. Нерадовский В.А. Ликвидность и платежеспособность кредитной организации в ординальном измерении // Банковские технологии. — 2001. — № 6. — С. 29 — 37.
4. Карчева Г. Використання методів непараметричної статистики для оцінки ризику ліквідності банків // Вісник НБУ. — 2007. — № 7. — С. 31–34.
5. Кирилюк В.С., Норкин В.И., Домрачев В.Н. Метод непараметрических индексов для анализа роста продуктивности, технического прогресса и изменения эффективности на примере сельского хозяйства Украины 1996– 1999 гг. // Финансовые риски. — 2001. — № 3. — С. 77– 80.
6. Ларичев О.В., Мошкович Е.М. Качественные методы принятия решений. — М.: Наука; Физматлит, 1996. — 267 с.
7. www.ifc.org/russian.

Інформація з першоджерел/

Зміни і доповнення до Державного реєстру банків, внесені у лютому 2009 р.¹

Назва банку	Вид товариства	Зареєстрований статутний капітал, грн.	Дата реєстрації банку	Реєстраційний номер	Юридична адреса
м. Київ і Київська область					
Відкрите акціонерне товариство "Державний експортно-імпорتنний банк України"	БАТ	6 762 632 263	23.01.1992 р.	5	м. Київ, вул. Горького, 127
Акціонерний комерційний банк "Легбанк"	БАТ	51 000 000	08.10.1991 р.	17	м. Київ, вул. Жилянська, 27
Відкрите акціонерне товариство "ФІНЕКСБАНК"	БАТ	72 474 000	08.10.1991 р.	19	м. Київ, просп. Повітрофлотський, 54
Акціонерний комерційний банк "Трансбанк"	БАТ	65 000 000	09.10.1991 р.	22	м. Київ, вул. Фізкультури, 9
Акціонерний комерційний банк "Київ"	БАТ	225 000 000	19.05.1993 р.	171	м. Київ, вул. Б.Хмельницького, 16-22
Акціонерний комерційний банк "Аркада"	БАТ	200 445 042	23.06.1993 р.	177	м. Київ, вул. Ольгинська, 3
Акціонерний комерційний банк "Форум"	БАТ	2 259 580 960	31.01.1994 р.	231	м. Київ, бул. Верховної Ради, 7
Акціонерний банк "Експрес-Банк"	БАТ	189 033 250	12.04.1994 р.	243	м. Київ, Повітрофлотський проспект, 25
Відкрите акціонерне товариство Акціонерний банк "Укргазпромбанк"	БАТ	33 200 000	27.03.1996 р.	256	м. Київ, Дніпровська Набережна, 13
Акціонерний банк "ІНГ Банк Україна"	ЗАТ	731 298 045	15.12.1997 р.	271	м. Київ, вул. Спаська, 30-а
ВІДКРИТЕ АКЦІОНЕРНЕ ТОВАРИСТВО "ДОЧІРНИЙ БАНК СБЕРБАНКУ РОСІЇ" (колишня назва – ЗАКРИТЕ АКЦІОНЕРНЕ ТОВАРИСТВО "ДОЧІРНИЙ БАНК СБЕРБАНКУ РОСІЇ")	БАТ	839 928 500	15.06.2001 р.	277	м. Київ, вул. Володимирська, 46
Відкрите акціонерне товариство "Банк Столиця" (колишня назва – Товариство з обмеженою відповідальністю комерційний банк "Столиця")	БАТ	120 000 000	10.03.2004 р.	290	м. Київ, вул. Маршала Тимошенка, 29-б
Відкрите акціонерне товариство "Кредит Оптима Банк" (колишня назва – Відкрите акціонерне товариство "Комерційний банк "КРЕДИТ-ОПТИМА")	БАТ	63 000 000	29.12.2006 р.	314	м. Київ, вул. Дмитрівська, 69
Дніпропетровська область					
Закрите акціонерне товариство комерційний банк "Кредит-Дніпро"	ЗАТ	315 000 000	07.07.1993 р.	180	м. Дніпропетровськ, вул. Леніна, 17
ВІДКРИТЕ АКЦІОНЕРНЕ ТОВАРИСТВО "ХОУМ КРЕДИТ БАНК" (колишня назва – ЗАКРИТЕ АКЦІОНЕРНЕ ТОВАРИСТВО "ХОУМ КРЕДИТ БАНК")	БАТ	307 350 000	17.10.2002 р.	283	м. Дніпропетровськ, вул. Курсантська, 24
Донецька область					
Закрите акціонерне товариство "Донгорбанк"	ЗАТ	771 650 000	06.04.1992 р.	99	м. Донецьк, вул. Артема, 38
Одеська область					
Відкрите акціонерне товариство Акціонерний банк "Південний"	БАТ	711 205 000	03.12.1993 р.	218	м. Одеса, вул. Краснова, 6/1

Банки, включені до Державного реєстру банків у лютому 2009 р.

Назва банку	Вид товариства	Зареєстрований статутний капітал, грн.	Дата реєстрації	Реєстраційний номер	Юридична адреса
м. Київ і Київська область					
Відкрите акціонерне товариство "Діапазон-Максимум Банк"	БАТ	100 000 000	17.02.2009 р.	328	м. Київ, просп. Юрія Гагаріна, 17-в

¹ "Офіційний список банків України, включених до Державного реєстру банків" опубліковано у "Віснику НБУ" № 2, 2009 р. Зміни і доповнення, внесені до Державного реєстру банків, виділено червоним кольором. Назви банків подаються за орфографією статутів.

На замовлення "Вісника НБУ" матеріали підготувала головний економіст департаменту реєстрації та ліцензування банків Національного банку України Олена Сілецька.

Ірина Ковалишин

Аспірант Університету банківської справи Національного банку України

Дослідження

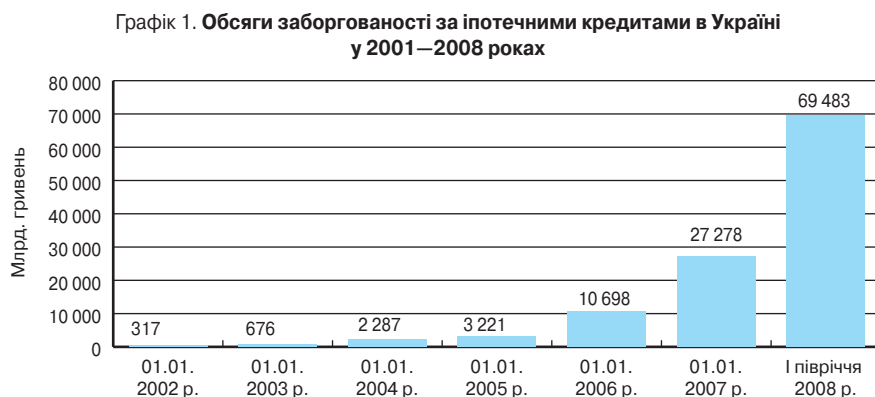
Стан і тенденції розвитку національного ринку іпотечного кредитування

У статті аналізуються поточний стан і тенденції розвитку первинного іпотечного ринку в Україні, зокрема кількісна та якісна структура іпотечних кредитних портфелів банків. Досліджуються особливості житлового іпотечного кредитування в нашій країні та їх вплив на вибір фінансових інструментів і моделей рефінансування портфелів іпотечних активів у перспективі.

ОСОБЛИВОСТІ ВІТЧИЗНЯНОГО ІПОТЕЧНОГО РИНКУ

Незважаючи на кризову ситуацію, що склалася на внутрішньому та зовнішніх фінансових ринках, іпотечний ринок у перспективі є одним із найдинамічніших сегментів кредитного ринку України. Іпотечне кредитування, з одного боку, стимулює приплив фінансових інвестицій в економіку, сприяє вирішенню житлового питання, а з другого — формуванню кредитних активів на принципах забезпеченості, стабільної прогнозованої доходності і довгострокового характеру. Це стимулює розвиток даного напрямку фінансового ринку як на рівні держави в контексті виконання нею соціальної функції, так і на рівні окремих банківських та небанківських фінансових структур, які є учасниками іпотечних відносин.

Спільно з Українською національною іпотечною асоціацією ми провели комплексне дослідження вітчизняного ринку іпотечного кредитування, в результаті якого визначили його специфічні особливості. Однією з них є **динамічність і стабільні темпи зростання кредитування під заставу нерухомості**. Так, починаючи з 2001 року банки впевнено нарощують іпотечні портфелі, пропонуючи широкий спектр відповідних програм. А темпи приросту заборгованості за іпотечними кредитами банків коливаються в межах 3–5% за місяць. За останні шість

Джерело: [1].

років загальний обсяг іпотечного ринку зріс із 317 млн. грн. до 69 млрд. грн., тобто у 217 разів. Одним із міжнародних економічних показників рівня його розвитку є співвідношення обсягу іпотечних кредитів із ВВП, яке для України становить 9% [1].

Хоча український іпотечний ринок є відносно молодим, йому притаманний ряд специфічних рис, які визначають його характер і поточні тенденції розвитку. У процесі аналізу динаміки житлового іпотечного кредитування нами було встановлено таку особливість ринку іпотеки України, як високий ступінь кореляції з ціновою ситуацією на місцевому ринку нерухомості. Зі стабільним, починаючи з 2004 року, зростанням вартості житла в Україні відповідно збільшувалися обсяги й іпотечних кредитів. Рекордним для ринку іпотеки був 2005

рік, коли темпи приросту заборгованості за іпотечними кредитами банків сягнули 232%; при цьому середня вартість житла на ринку також зросла — на 56%. У 2006 році зростання іпотечного ринку становило 155% за відповідного зростання ціни житла на 66% [1].

Про існування тісного взаємозв'язку між ринком іпотеки та ринком нерухомості свідчить той факт, що у 2007 році цінова ситуація на ринках нерухомості стала причиною сповільнення темпів зростання іпотеки — середня вартість житла досягла рівня близько 3000 доларів за квадратний метр, тобто вийшла за межі платоспроможності потенційних одержувачів житлових кредитів. Відповідно зросли темпи приросту заборгованості за іпотекою: у 2007 році вони становили 110% [1].

2008 рік виявився переломним у

розвитку національного іпотечного ринку. Економічна нестабільність у країні, що супроводжується високими темпами інфляції, зтяжні кризові явища на світових фінансових ринках та коливання курсу долара, зміни до банківського законодавства, спрямовані на подолання зростаючих кредитних ризиків та розривів ліквідності, негативно вплинули на іпотечний бізнес банків. Проте враховуючи певний часовий лаг впливу різних економічних факторів, у I кварталі 2008 року динаміка іпотечного ринку України не зазнала різких змін. І якщо не враховувати впровадження жорсткіших умов кредитування, він інерційно продовжував розвиватися за минулорічними правилами, тобто зростає. Темпи приросту заборгованості за іпотечними позиками у першому півріччі 2008 року становили 21.4%, тобто приріст нових іпотечних позик сягнув близько 12.2 млрд. грн. (за перше півріччя 2007 року — відповідно 43.6% та 11.8 млрд. гривень) [1].

За станом на 1 липня 2008 року загальний іпотечний портфель банків становив 69 млрд. грн.; загалом було видано 444 386 іпотечних кредитів. Частка іпотеки в загальному кредитному портфелі банків дорівнювала 13.4%, а в кредитуванні фізичних осіб на іпотечні кредити припадало 36.1% [1].

У ході аналізу територіальної структури іпотечного ринку України нами було виділено таку його характерну особливість, як значний рівень **географічної концентрації**. На 1 липня 2008 року в рейтингу міст за обсягами наданих іпотечних кредитів лідували Київ та область — 28.2%, Одеса — 12.6%, Дніпропетровськ — 9.2%, Донецьк — 6.1%, Харків — 5.2%. У цілому на TOP-5 регіонів припадало 61.3% обсягів іпотечних кредитів, а в TOP-10 областях сконцентровано 77% від загального іпотечного портфеля банків. Тобто спостерігається значна концентрація іпотечного капіталу в регіонах із високим рівнем ділової активності і промислового потенціалу [1].

З іншого боку, розподіл іпотечного портфеля за кількісними параметрами характеризується більшою збалансованістю і меншим рівнем концентрації. TOP-5 областей видали 43.3% від загальної кількості іпотек, TOP-10 — 63.4%. У другому кварталі 2008 року 11% нових іпотечних кредитів (за кількістю одиниць) видано в Києві та Київській області, 10% — у Дніпропетровську, 8% — у Донецьку, 3% — в Одесі, 7% — у Харкові [1].

РІВЕНЬ ВАЛЮТИЗАЦІЇ ІПОТЕЧНОГО РИНКУ

Важливим показником розвитку іпотечного ринку є ступінь його валютизації, що відображає співвідношення між іпотечними кредитами, наданими в національній та іноземній валютах. Характерною особливістю українського іпотечного ринку є значний рівень його валютизації. Це насамперед свідчить про те, що сегмент іпотечного кредитування в нашій країні перебуває в стадії формування. 81.5% таких кредитів видано в іноземній валюті, й лише 18.5% — у гривнях (див. графік 2) [1].

Основними причинами валютизації іпотеки є значний розрив між процентними ставками за кредитами в національній та іноземній валютах (якщо ставки за гривневими позиками становили 18–22%, то за валютними — 13–14%); низький рівень довіри населення до національної валюти і звичка обчислювати доходи й витрати у доларах; висока вартість залучених банками гривневих ресурсів, основним джерелом яких є депозити населення [1].

Найпопулярнішою валютою кредитування довгий час залишався долар США. У структурі всіх іпотечних позик доларові становлять 95% від загальних обсягів кредитів, наданих в іноземних валютах. Частка кредитів у євро — 2.7%. Слід зазначити, що наприкінці 2006 року на українському іпотечному ринку з'явилася нова валюта кредитування — швейцарський франк, частка якого в загальному обсязі кредитів, наданих у іноземній валюті, дорівнює 2.3% [1].

Подальші тенденції щодо валютного наповнення іпотечного ринку насамперед залежать від ситуації з джерелами фінансування іпотеки та рівнем процентних ставок. Враховуючи поточний стан справ на міжнародних фінансових рин-

ках та коливання валютних курсів, валютний ризик у процесі іпотечного кредитування потребує особливої уваги в аспекті впровадження інструментів його мінімізації.

ПРОДУКТОВА СТРУКТУРА

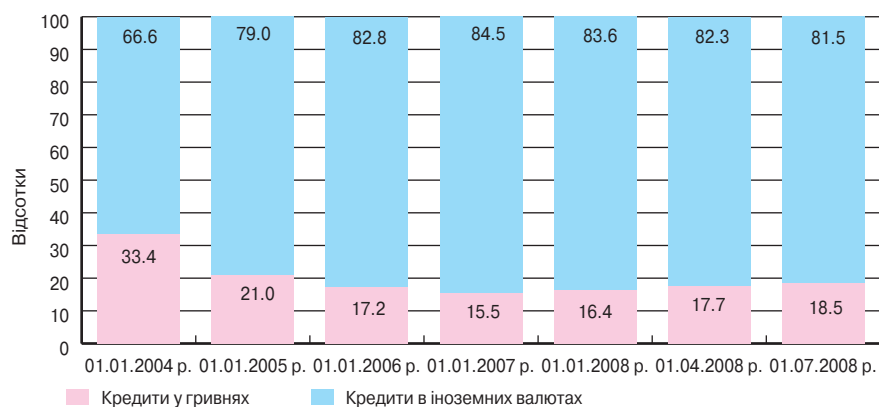
Досліджуючи іпотечний ринок, важливо розуміти, які саме типи іпотечних кредитів користуються найбільшим попитом у населення. Оскільки іпотека в Україні покликана вирішувати насамперед житлову проблему, впродовж останніх трьох років близько 2/3 від загального обсягу наданих іпотечних кредитів становили позики на купівлю житла на вторинному ринку (див. графік 3).

Проаналізувавши тенденції іпотечного кредитування у 2008 році, ми дійшли висновку про **переорієнтацію попиту на іпотечні кредити з купівлі житла на фінансування споживчих потреб** за рахунок вивільнення коштів з наявної нерухомості. Так, у другому кварталі 2008 року лише 31% іпотечних кредитів було надано для купівлі житла на вторинному ринку. Переважали споживчі позики під заставу існуючої нерухомості — 63.9%. Решта — кредити на спорудження котеджів під заставу незавершеного будівництва (2.7%), купівлю земельних ділянок (1.9%) та позики населенню на рефінансування житлових кредитів (0.5%) [1]. На нашу думку, основними причинами зменшення обсягів кредитування купівлі житла стали загальна криза у банківському секторі України та стагнаційні процеси на ринку нерухомості.

Загалом же, враховуючи обсяги нових виданих іпотек, структура заборгованості за цими кредитами в розрізі шести іпотечних програм має такий вигляд:

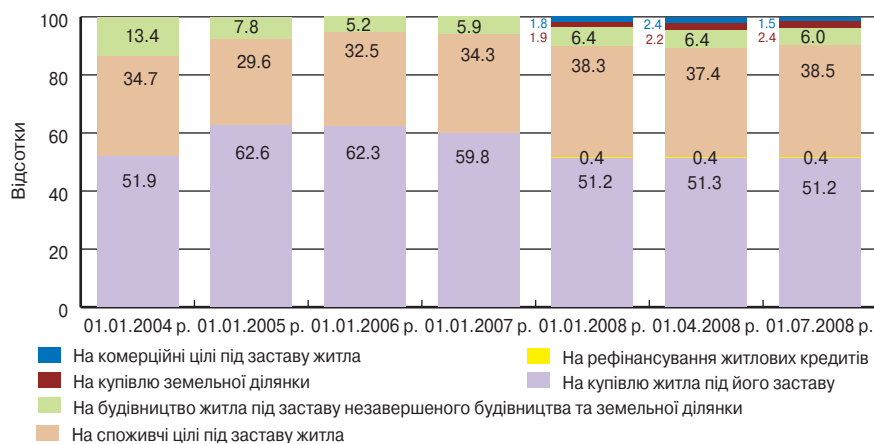
♦ кредити на купівлю житла — 51.2%;

Графік 2. Структура загального іпотечного портфеля банків у розрізі валют

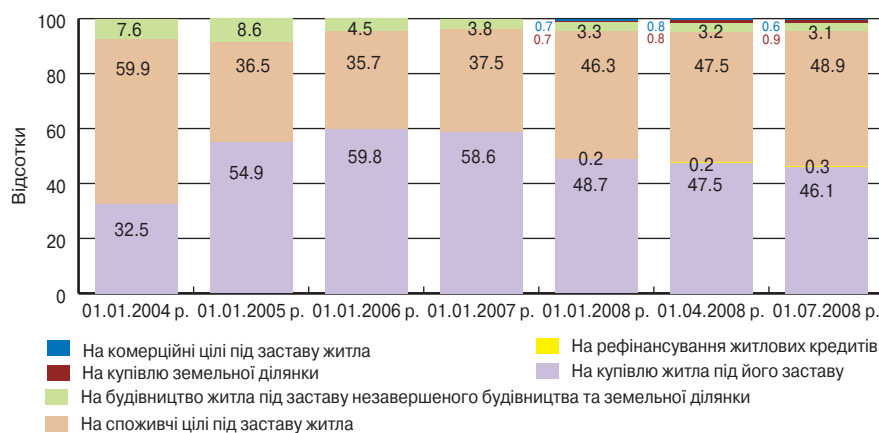
Джерело: [1].

Графік 3. Структура іпотечних кредитів за цілями кредитування (% від загальних обсягів)

Джерело: [1].

Графік 4. Структура іпотечних кредитів за цілями кредитування, (% від загальної кількості)

Джерело: [1].

- ♦ кредити на споживчі цілі – 38.5%;
- ♦ кредити на будівництво житла під заставу незавершеного будівництва – 6.0%;
- ♦ рефінансування – 0.4%;
- ♦ кредити на купівлю земельної ділянки – 2.4%;
- ♦ кредити на комерційні цілі під заставу житла – 1.5% [1].

Структура іпотечного портфеля за кількістю наданих кредитів змінювалася відповідно до структури нових наданих кредитів, що проілюстровано на графіку 4, і на 1 липня 2008 року мала такий вигляд:

- ♦ кредити на купівлю житла – 46.1%;
- ♦ кредити на споживчі цілі – 48.9%;
- ♦ кредити на будівництво житла під заставу незавершеного будівництва – 3.1%;
- ♦ рефінансування – 0.3%;
- ♦ кредити на купівлю земельної ділянки – 0.9%;
- ♦ кредити на комерційні цілі під заставу житла – 0.6% [1].

СЕРЕДНІЙ РОЗМІР УГОД

Важливим показником для аналізу іпотечного ринку є середній розмір кредиту, який визначається двома ключовими факторами:

♦ поточною вартістю житла, що купується або надається у забезпечення кредиту;

♦ політикою кредитора щодо рівня LTV.

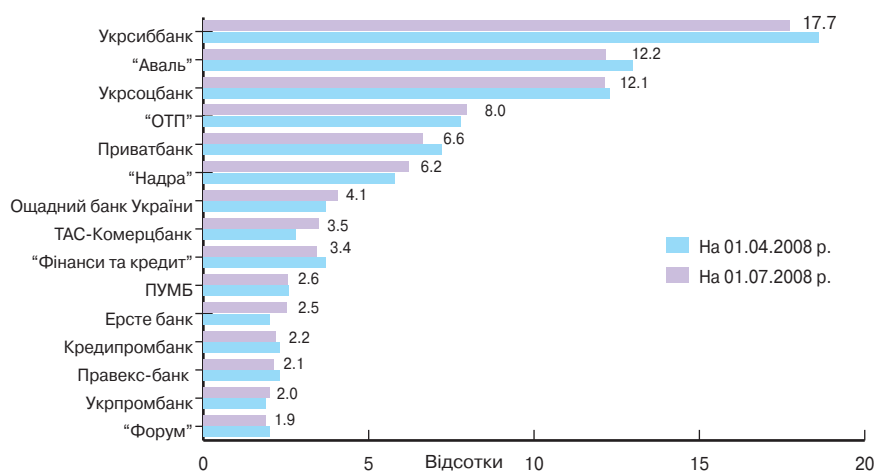
Згідно з нашими дослідженнями з 2004 року середній розмір житлового кредиту постійно зростає, адже за цей період житло подорожало втричі. Слід однак зазначити, що одночасно з кризовими явищами на ринку іпотеки та ринку житла у 2008 році середній розмір кредиту на купівлю житла значно зменшився. Це пояснюється тим, що позичальники стали купувати в кредит дешевше житло, яке належить до категорії економ-класу, а також жорсткішими вимогами банків щодо розміру першого внеску – тобто зменшенням частки кредитних коштів у вартості житла, що купується. Так, у II кварталі 2008 року середній розмір кредиту на купівлю житла на вторинному ринку становив 191 тис. грн., тоді як у I кварталі 2008 року – 256 тис. грн. Середня сума позики на споживчі цілі під заставу житла дорівнювала 101 тис. грн., середній розмір кредитних коштів у розрахунку на позичальника за продуктом кредитування індивідуального житлового будівництва коливався у межах від 111 до 913 тис. грн. залежно від етапу будівництва [1].

РИНКОВА КОНЦЕНТРАЦІЯ

Незважаючи на те, що програми іпотечного кредитування пропонують близько 95 банків, характерною рисою цього ринку в Україні є **значний рівень його ринкової концентрації**. На перші п'ять банків припадає 56.6% обсягів наданих іпотечних кредитів, перша десятка банків контролює близько 76.4% ринку, а п'ятнадцятка – 87.2% [1].

На графіку 5 відображено рейтинг банків за розмірами іпотечних портфелів на 1 липня 2008 року. Починаючи з 2006

Графік 5. Ринкова частка банків за обсягами загального іпотечного портфеля

року, склад п'яти лідерів іпотечного кредитування не змінювався. Впродовж останніх 2,5 року першу сходинку незмінно посідає Укрсиббанк. За цей час до першої десятки впевнено ввійшли Ощадний банк України, Кредитпромбанк і "Фінанси та кредит".

РІВЕНЬ І ТИП ПРОЦЕНТНОЇ СТАВКИ

В умовах фінансової кризи актуальним є також аналіз динаміки процентних ставок за іпотечними кредитами. Зазначимо, що для іпотечного ринку України характерним є використання фіксованого режиму процентних ставок. Упродовж 2004–2007 років ставки за житловими іпотечними кредитами в Україні суттєво знизилися, про що свідчить їх динаміка (див. графік 6). Так, медіанна процентна ставка за кредитами у гривні зменшилася з 20% до 14%, у доларах США — з 15% до 12,5%, у євро — з 14% до 11,5% [1].

На нашу думку, основними причинами здешевлення вартості іпотеки для кінцевого споживача стали:

- ♦ сприятлива на той час макроекономічна ситуація, помірні темпи інфляції та стабільність гривні щодо світових валют;
- ♦ здешевлення загальної вартості залучення банками депозитних ресурсів на внутрішньому ринку; ліберальна політика Національного банку та зниження ним облікової ставки як головного економічного індикатора фінансових ринків України з 9,5% до 8,0%;
- ♦ вихід українських банків на міжнародні фінансові ринки; залучення фінансових ресурсів на ринках капіталу за допомогою механізмів єврооблігацій, синдикуваного кредитування;
- ♦ прихід банків з іноземним капіталом зі значними резервами ліквідності, аку-

мульованими на європейських ринках заощаджень, доступ до кредитних ліній материнських банківських груп;

♦ загострення конкуренції як наслідок зростання кількості банків — іпотечних операторів.

Утім, останнім часом спостерігається значне подорожчання іпотечних позик унаслідок дефіциту кредитних ресурсів для цілей іпотечного кредитування та зростання вартості їх залучення. За станом на 1 січня 2009 року медіанні процентні ставки для кредитів у національній валюті становили 20,5%. Що ж до іпотечних позичок в іноземній валюті, то більшість банків нині взагалі призупинила їх надання.

ТЕРМІНИ КРЕДИТУВАННЯ

А наліз умов житлового іпотечного кредитування передбачає дослідження термінів надання та користування такими позиками. В Україні строки іпотечного кредитування коливаються в межах від 5 до 30 років, причому найпопулярнішим є 20-річний термін. Проте на підставі проведеного нами анкетування банківських фахівців часто житлові іпотечні кредити погашаються достроково, тож фактичний термін користування іпотечною позикою в Україні не перевищує 6–8 років [1]. Цей висновок є важливим при управлінні ризиками ліквідності банку, пов'язаними з іпотечними операціями, а також при фінансуванні та рефінансуванні іпотечних портфелів за допомогою таких фінансових інструментів, як, скажімо, цінні папери.

ЯКІСТЬ ІПОТЕЧНОГО ПОРТФЕЛЯ

Н инішня криза ліквідності у банківському секторі зумовила дефіцит фінансових ресурсів на ринку іпо-

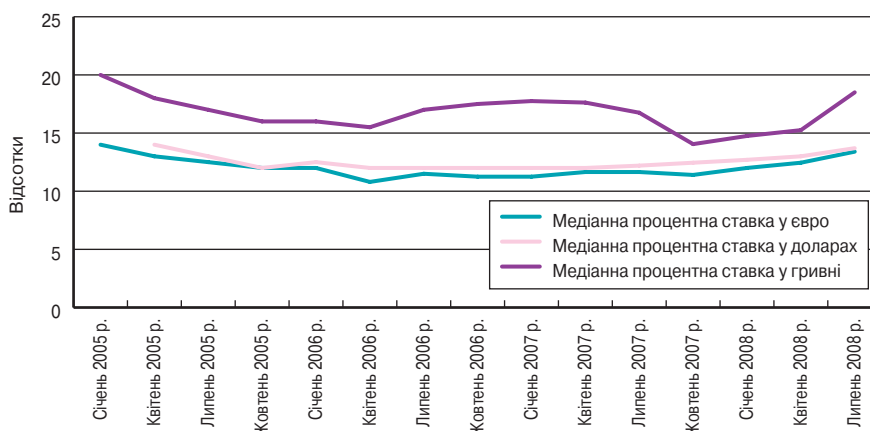
течного кредитування. За таких умов важливим питанням є пошук джерел фінансування. Перспективи фінансування таких позик пов'язані з розвитком механізмів рефінансування іпотечних портфелів за допомогою випуску іпотечних облігацій. Іпотечні портфелі, які слугуватимуть забезпеченням випуску іпотечних цінних паперів, повинні характеризуватися високою якістю, тобто супроводжуватися мінімальними ризиками. Тому предметом нашого аналізу стала оцінка ризиків іпотечного кредитування в Україні, зокрема кредитного ризику, ризику дострокового погашення та ризику ліквідності застави.

Опитування банків засвідчило, що рівень дефолтів за житловими іпотечними кредитами банків в Україні не перевищує 1,5%. Це свідчить про спроможність позичальників своєчасно та в повному обсязі виконувати свої зобов'язання перед іпотечним кредитором, а отже, забезпечувати стабільні фінансові потоки, що генеруються портфелем іпотечних позик [1].

За даними аналізу банків, рівень дострокового погашення за житловими іпотечними кредитами коливається в межах 18–20% за рік [1]. Основною причиною дострокового погашення іпотечних позик є високі процентні ставки за кредитами, наданими два–три роки тому, а також розвиток іпотечного продукту на рефінансування житлових іпотечних кредитів за прийнятнішими умовами. У зв'язку з достроковим погашенням фактичний термін користування кредитом є значно коротшим, ніж строк, обумовлений у кредитному договорі, тому цю специфіку локального ринку іпотеки потрібно враховувати при рефінансуванні іпотечних портфелів.

Співвідношення суми кредиту і вартості застави на момент видачі кредиту, як правило, не перевищує 75–85%. Співвідношення заборгованості за іпотечними кредитами на балансі банків і балансової вартості іпотечної застави не перевищує 65–75%, що свідчить про високий ступінь покриття іпотечного портфеля нерухомим майном [1]. Тому навіть за умови значного зниження цін на ринку нерухомості (на 10–15%) ризик ліквідності вартості застави за іпотечними позиками не матиме негативних наслідків для банків-кредиторів. Житлові іпотечні кредити з рівнем LTV 100% характерні для національного іпотечного ринку. Проте обов'язковою умовою надання позик без вимоги першого внеску позичальника є наявність додаткової ліквідної застави у вигляді

Графік 6. Динаміка зміни процентних ставок за житловими іпотечними кредитами в розрізі валют у 2005–2008 роках

Джерело: [1].

депозитного банківського рахунку чи іншого нерухомого майна, яке є власністю позичальника.

Важливим аспектом нашого аналізу стало дослідження джерел фінансування іпотечних кредитів в Україні, оскільки це безпосередньо впливає на їх вартість і ризики ліквідності. Для національної системи іпотечного кредитування характерна депозитна модель фінансування житлових іпотечних кредитів, яка переважає у країнах Центрально-Східної Європи. Тут за рахунок строкових депозитів фінансується близько 60% іпотечних кредитів.

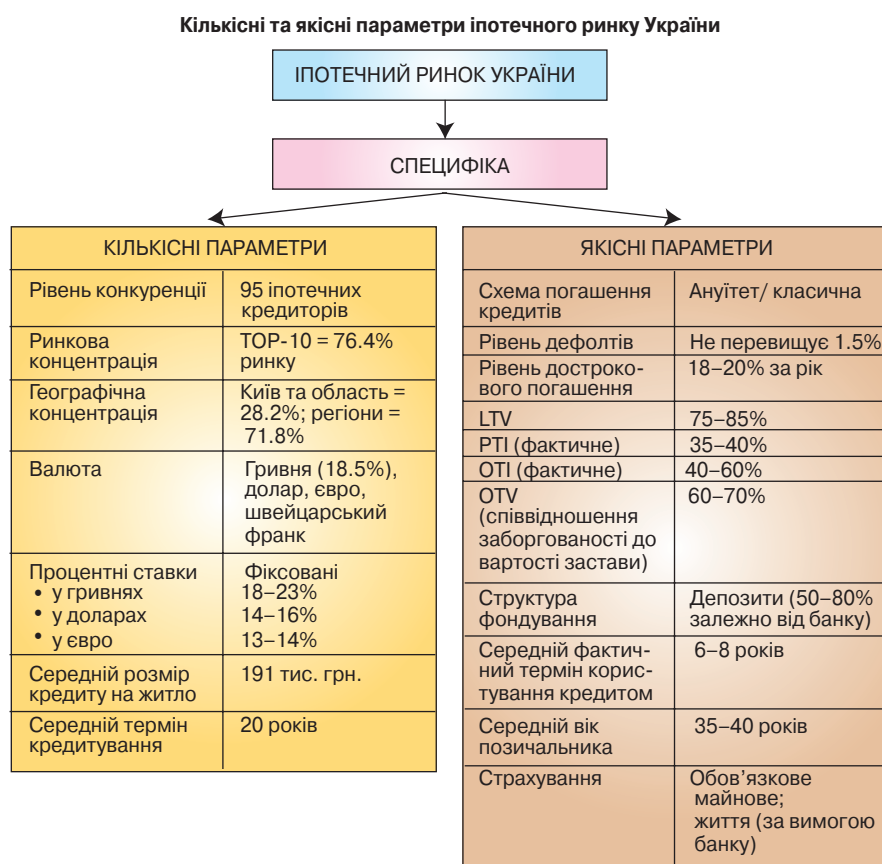
Оскільки структура фондування банку визначається масштабами його фінансової діяльності і досвідом роботи на ринку, наявністю кредитних рейтингів міжнародних рейтингових агентств та володінням фінансовими технологіями, то ситуація з фінансуванням іпотечного кредитування у системному та регіональному банках відрізнятиметься.

Задля прозорішого висвітлення джерел фінансування іпотечних кредитів ми проаналізували структуру іпотечного фондування трьох груп банків залежно від розміру іпотечного портфеля.

Для III групи банків (малі та середні банки за обсягом активів) з розміром іпотечного портфеля менше 500 млн. грн. характерне виразне домінування депозитів населення як джерела фінансування іпотечного кредитування. Банки з обсягами портфеля до 100 млн. грн. узагалі використовують 100% депозитів, оскільки це дає змогу зробити незначні обсяги кредитування. Решта фінустанов активно залучає кошти з інших джерел (наприклад, власний капітал) або позичає на міжбанківському ринку [2].

До II групи належать вітчизняні системні банки з розміром іпотечного портфеля від 500 млн. до 3 млрд. грн. Їм властива диверсифікація джерел фінансування іпотеки. Причому головний акцент робиться на депозити населення та користування кредитними лініями міжнародних фінансових установ — на них припадає відповідно 63% і 17.1% [2].

I групу становлять системні банки — іпотечні кредитори з іноземним капіталом, які входять до десяти лідерів іпотечного рейтингу. Розмір їх портфеля іпотечних позик перевищує 3 млрд. грн. Для цієї групи банків характерна найбільша диверсифікація джерел залучення коштів з метою іпотечного бізнесу. Помітно знижується роль депозитів населення (51.4%), натомість значну частку становлять міжбанківські кредити

(21.3%), єврооблігації (9.1%) і кредитні лінії іноземних материнських банківських груп (7.6%) [2].

Підсумовуючи наведену вище статистику, можемо стверджувати, що головним джерелом фінансування іпотечних кредитів в Україні є банківські депозити.

Комплексний аналіз первинного ринку житлового іпотечного кредитування в Україні дав змогу визначити основні параметри, що характеризують його специфіку. Результати нашого дослідження відображено на схемі.

ВИСНОВКИ

Основними тенденціями розвитку іпотечного кредитування в Україні у 2008 році є скорочення його обсягів, підвищення рівня процентних ставок та розміру обов'язкового першого внеску позичальника, а також сповільнення темпів зростання іпотечного ринку. Причиною тому — загальна нестабільна макроекономічна ситуація в країні, високі темпи інфляції, криза ліквідності національного банківського сектору, несприятлива кон'юнктура на міжнародних фінансових ринках і зростання вартості залучення ресурсів із-за кордону, стагнаційні процеси на ринку нерухомості

і зростання ризиків іпотечного кредитування.

Спираючись на вихідні дані, можна спрогнозувати, що в наступні три роки щорічні темпи зростання іпотечного ринку будуть незначними. Динаміка іпотечного кредитування в Україні у середньостроковій перспективі визначатиметься насамперед обсягами та вартістю фінансування іпотеки. Тому саме такі ліквідні фінансові інструменти, як єврооблігації, іпотечні облігації та механізм сек'юритизації, безпосередньо формуватимуть вартість ресурсів для банків, а отже, й рівень процентних ставок за іпотечними кредитами, що визначатиме доступність позик для населення та спроможність банків нарощувати іпотечні портфелі. Ефективні моделі рефінансування іпотечних кредитів в Україні повинні відповідати кількісним та якісним параметрам житлового іпотечного кредитування та враховувати ті зовнішні й внутрішні фактори, котрі визначатимуть подальший розвиток ринку іпотеки.

Література

1. Аналітичний огляд УНІА за II квартал 2008 року "Житлове іпотечне кредитування в Україні".

2. Аналітичний огляд УНІА за 2007 рік "Житлове іпотечне кредитування в Україні".

Спеціально для "Вісника НБУ" /

Основні монетарні параметри грошово-кредитного ринку України у лютому 2009 року

Обсяги кредитів, наданих Національним банком для підтримання ліквідності банків України у лютому 2009 р. (в розрізі інструментів)

Відсотки

Показники	2009 р.	У тому числі за лютий
Обсяги рефінансування банків, усього	100.00	100.00
У тому числі через:		
— кредити "овернайт", надані через постійно діючу лінію рефінансування	48.15	48.49
— кредити рефінансування, надані шляхом проведення тендера	2.44	3.20
— кредити рефінансування під заставу майнових прав на кошти банківського вкладу (депозиту), розміщеного в НБУ	—	—
— операції своп	—	—
— операції прямого РЕПО	0.90	1.17
— інші короткострокові кредити	29.37	36.43
— стабілізаційний кредит	19.14	10.71

Середньозважена процентна ставка за кредитами, наданими Національним банком для підтримання ліквідності банків України у лютому 2009 р.

Відсотки річні

Показники	2009 р.	У тому числі за лютий
Середньозважена процентна ставка за кредитами рефінансування, всього	17.1	17.2
У тому числі за:		
— кредитами "овернайт", наданими через постійно діючу лінію рефінансування	17.7	18.0
— кредитами, наданими шляхом проведення тендера	22.6	22.6
— кредитами рефінансування під заставу майнових прав на кошти банківського вкладу (депозиту), розміщеного в НБУ	—	—
— операціями своп	—	—
— операціями прямого РЕПО (розрахунково)	22.1	22.1
— за іншими короткостроковими кредитами	15.5	15.3
— стабілізаційним кредитом	17.3	17.9

Процентні ставки банків за кредитами та депозитами у національній валюті у лютому 2009 р. *

Відсотки річні

Показники	Лютий 2009 р.
На міжбанківському ринку:	
за кредитами, наданими іншим банкам	45.3
за кредитами, отриманими від інших банків	44.1
за депозитами, розміщеними в інших банках	46.6
за депозитами, залученими від інших банків	48.6
На небанківському ринку:	
за кредитами**	27.9
за депозитами	16.4

* За щоденною звітністю банків; з урахуванням вартості пролонгованих кредитів (депозитів).
 ** Без урахування ставок за кредитами "овердрафт".

Темпи зростання грошової маси у лютому 2009 р.

Агрегати грошової маси	01.01.2009 р., %	01.02.2009 р.		01.03.2009 р.	
		%	Млн. грн.	%	Млн. грн.
Готівка. Гроші поза банками					
M0, % до початку року	100.0	97.0	—4 584.6	95.3	—7 260.4
M0 + переказані кошти в національній валюті					
M1, % до початку року	100.0	95.5	—10 194.8	93.4	—14 848.1
M1 + переказані кошти в іноземній валюті та інші кошти					
M2, % до початку року	100.0	95.5	—22 915.1	91.3	—44 627.7
M2 + цінні папери власного боргу банків					
M3, % до початку року	100.0	95.5	—23 002.5	91.3	—44 833.9

Примітка. Облікова ставка Національного банку України у лютому 2009 р. не змінювалася і починаючи з 30 квітня 2008 р. становить 12% річних.

Починаючи з 01.02.2009 р. встановлено такі нормативи обов'язкового резервування для формування банками обов'язкових резервів (постанова Правління Національного банку України від 30.01.2009 р. № 33): за строковими коштами і вкладками (депозитами) юридичних і фізичних осіб у національній валюті — 0; за строковими коштами і вкладками (депозитами) юридичних і фізичних осіб у іноземній валюті — 4; за коштами вкладів (депозитів) юридичних і фізичних осіб у національній валюті на вимогу та коштами на поточних рахунках — 0; за коштами вкладів (депозитів) юридичних і фізичних осіб у іноземній валюті на вимогу та коштами на поточних рахунках — 7, за коштами, які залучені банками від банків-нерезидентів та фінансових організацій-нерезидентів — 2.

На замовлення "Вісника НБУ" матеріали підготовлено працівниками департаменту монетарної політики Національного банку України.

Дослідження/

Володимир Ільїн

Доктор філософських наук,
професор Київського
національного університету імені
Тараса Шевченка

Еволюція грошей: від засобу обміну — до загальної міри цінностей

Гроші як засіб економічних стосунків, платежу та збагачення розвивалися разом із людством, його суспільними відносинами і світоглядними уявленнями. Вони пройшли складний шлях еволюції: від елементарних предметів обміну – до сучасної, захищеної десятками елементів валюти. Разом зі зміною матеріальної форми грошей змінювалося і психологічне ставлення людини до них. У статті досліджується історія грошей у поєднанні з філософським осмисленням їх значення у розвитку людства.

ЕСКІЗ ПЕРШОГО: ВИНИКНЕННЯ ГРОШЕЙ

Гроші вабили людину завжди, починаючи з часу їх виникнення. Проте історичний аналіз засвідчує, що вони не зразу стали такими, якими ми знаємо їх сьогодні. З еволюцією суспільства й господарських відносин поступово виокремлювалися ті предмети й речі, які в силу визначення їх цінності (ритуалами, міфами, традиціями і, зрештою, потребами) ставали грошима. Вірніше, їх прообразом.

Ацтеки, наприклад, використовували як гроші *шоколад*. Точніше, боби какао, за які можна було купити фрукти, овочі, коштовності, одяг, взуття, зброю, посуд, рабів. Але шоколад, як і решта подібних різновидів грошей, не має властивої йому цінності за межами даної культури. Про це свідчить хоча б такий факт. Європейські пірати, які захопили корабель із вантажем бобів какао, сприйняли їх за кролячий послід і викинули в море. Те ж можна сказати і про інші гроші-товари: *мигдаль* у деяких районах Індії, *кукурудзу* у Гватемалі, *ямбінг* і *просо* у стародавніх країнах Близького Сходу. Жителі Нікобарських островів як традиційні гроші використовували *кокосові горіхи*, монголи — блоки *чаю*, а жителі Південно-Східної Азії — мірки *рису*. Норвежці використовували як гроші *масло*, а в давні часи — навіть сушену рибу

тріску, яку можна було легко обміняти на інший товар або монети, торгуючи з ганзейськими купцями. Ті, у свою чергу, продавали рибу в Південній Європі, де на неї був великий попит, зокрема, під час посту, коли церква забороняла їсти м'ясо.

У Китаї, Північній Африці та Середземномор'ї грошима була *сіль*. Ризикуючи життям, у найспекотніших місцях центральної Сахари туземні племена добували величезні бруски солі й транспортували в сусідні країни. Сучасне англійське слово *“salary”* (зарплата), а також португальське, іспанське, італійське слово *“salario”* походить від латинського *“sal”* тобто *“сіль”*, а точніше — від *“salrins”*, яке означає *“із солі”*. У цьому ж регіоні Африки грошима слугували *манілли* — мідні браслети, а також *золотий пісок* на вагу і *коні*. Араби, перепродаючи коней африканцям, оцінювали їх по п'ятнадцять рабів за одного.

Інша грошова одиниця африканських берегів — великі мушлі різних кольорів, з яких найвідоміші *зімбо* і *каури*. *Зімбо* — це вид дуже дрібних морських слимаків, які загалом ніякої цінності не мають. *Каури* — також невеликі блакитні, з червоними прожилками черепашки, з яких робили низки. Ними навантажували цілі кораблі, що йшли в

Африку, Індію, Бірму, Голландію.

У колоніальній Америці залежно від району грошима слугували *тютюн*, *цукор*, *шкурки*. В Північній Америці індіанці використовували маленькі циліндрики білого і блакитного кольору, виточені з мушель і нанизані як буси, — це були *вашуми*. Вони не втрачали вартості до першої половини XVIII століття.

Пастуші племена часто використовували живих тварин у вигляді грошей, в *Каури* — морські бронхоногі молюски, які були прототипом грошей зі старовини до початку XX століття.

І чого лише не використовували люди замість грошей!..

ЛІТОПИС БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ

яких розраховувалася вартість усього іншого. Так, у сибірських народів це були *олени*, у жителів Борнео та Африки — *бики*, у народів Малої та Середньої Азії — *барани* (вівці), а в греків часів Гомера — *рогата худоба*. Кочівники платили за все — від рабів і жінок до штрафів за зраду і вбивство — худобою. Її роль зберігається і сьогодні у Східній та Південній Африці серед племен масаї, самбуру, нуер, дінка та інших. Перша римська монета — ас — мала вартість, еквівалентну одній сотій корови.

Про значущість худоби як міри вартості свідчить також європейська лексика. Слово "*pecuniarius*" означає "багатство худобою". Латинська мова залишила нам слова "*fief*" (феодалний маєток) і "*feudal*" (феодалний). Слово "*cattle*" (велика рогата худоба), похідне від латинських коренів, дало капітал — ще одне широке поняття грошей. "*Chatel*" — будь-який об'єкт рухомої власності, як і *раб*, — походять від тих же коренів. Отже, назви найважливіших економічних систем в європейській історії — *капіталізм* і *феодалізм* — простежуються від давніх систем власності, заснованих на вартісній оцінці худоби.

Використання грошей-товарів — явище, яке ніколи не зникало, хіба що змінювалося залежно від попиту, території, потреб, дефіциту тощо. Примітивні гроші найкраще працюють у племінних общинах або на чітко регульованому ринку. Проте із соціокультурним прогресом суспільства гроші як феномен усе більше ускладнювалися. Щоб цілковито замінити гроші, матеріал не може бути просто предметом — для нього потрібна особлива *соціальна і культурна система*. Так поступово відбувся перехід до *металевих грошей*. Спочатку це були певні стандартизовані предмети, зроблені з металу (ножі, сокири, мотики, кільця, прути тощо) — із заліза, міді, свинцю, бронзи, олова.

Тим самим гроші стали визначатися як єдиний засіб обміну, всюди прийнятний. У давнину китайці виражали свої уявлення про гроші терміном, який буквально означав "*мінливі товари*". Широко прийнятий сьогодні вираз — "гроші є найбільш ліквідний актив" означає фактично те саме. Слугувати повсюдно прийнятим засобом обміну — *єдина функція*, яку об'єкт повинен виконувати, щоб називатися грошима. Хоча загальноприйнятий засіб обміну набуває також додаткових функцій: *рахункової одиниці, засобу збереження цінності, засобу відкладеного платежу тощо*. Але ці функції могли виконувати лише *металеві гроші*.

Давній
товарообмін
замінював
грошовий.

З розвитком технологій і відкриття інших металів поступово стало повсюди цінуватися *золото*, яке, на відміну від інших металів, завжди залишається чистим і не змінюється. Очевидно, саме тому люди не лише тягнулися до золота, а й пов'язували його з магією. В усьому світі золото асоціювалося з божественністю. *Давні єгиптяни* вірили, що воно присвячене богу сонця Ра, і ховали його у величезних кількостях разом із тілами священних фараонів. Для *інків* Південної Америки золото і срібло було очима сонця і місяця. Вони покривали цими дорогоцінними металами стіни своїх храмів. *Давні індуси* вважали золото священним сім'ям Агні — бога вогню, тому жертвували його на всіх ритуалах, які проводили жерці на честь Агні.

Перехід до золота став одним із факторів утворення нової системи соціокультурних відносин, які супроводжувалися *процесом виникнення держав*. Останні потребували чіткої організації економічного і політичного життя, якому повинна була відповідати така ж *чітка система торгових відносин*. Її могли забезпечити в ролі еквівалентів такі предмети, які виходили за межі окремої культури. Крім того, вони повинні були відповідати виникаючій *соціальній диференціації*, яка також потребувала кількісного закріплення у тих предметах-товарах, котрі могли *використовуватися всіма, але належати небагатьом*. Ними й стали гроші.

Поява грошей безпосередньо пов'язана з еволюцією ринку. Посередник (купец), який діє на ринку, надає перевагу тим товарам, у яких він розуміється, на яких спеціалізується і які сподівається з вигодою продати. З часом торговці різної спеціалізації приходять до використання одного *універсального товару*, найпридатнішого для даної мети. Його можна було легко зберігати, ховати, він не псувався. Так у результаті досить тривалого натурального відбору золото і срібло витіснило всі інші товари.

Однак використання золота і срібла в ролі грошей спершу було не таким уже й зручним. Адже ділити шматок металу на дрібніші частини стандартного розміру було досить складно. Це стало можливим лише на такому шаблі соціоекономічного розвитку, коли виникла необхідна технологія обробки металів. Потенційні можливості золота і срібла сповна розкрилися тоді, коли вони були *стандартизовані*.

Саме на цій стадії до справи долучилася *держава*. Її роль полягала в підтримці *стандарту якості і ваги*. І, що не менш важливо, держава надала грошам статусу *торгового векселя*. Монети, на яких була царська печатка як символ володаря держави або його зображення, давали гарантію придбання за них потрібних товарів. Царську печатку і знаки визнавали і в його володіннях, і в сусідніх державах.

Це можна простежити на прикладі давньої Месопотамії (III—I тисячоліття до н. е.), котра була міцною бюрократичною державою. Саме у ці часи з'являються перші гроші. Ними були не монети, а злитки цінних металів, котрими платили за оренду, послуги, товари, працю тощо. Тексти на глиняних клинописних табличках Месопотамії, які збереглися до наших часів, ще з 2500-х років до н. е., оповідають про використання срібла і золота як *форми платежу*. Ці однакові за вагою злитки золота і срібла називалися *minas, shekels, talents*. Від них пішли грошові одиниці античності *міна і талант* та сьогоденні *шекелі* в Ізраїлі. Величезні маси товарів на складах у Месопотамії можна було "скоротити" до легко транспортованих злитків золота і срібла.

У цілковитій відповідності з кейнсіанською теорією розвиток грошових відносин відбувався зі "звільненням" робітника від роботодавця. Як тільки технологія і соціальна організація праці досягли рівня, коли *стандартизовану кількість золота і срібла почали використовувати для обміну, поява розмінних (дрібних) монет стала лише питанням часу*. Технологічний і культурний відхід від примітивних монет і злитків став першою "*грошовою революцією*", вважає Д. Везерфорд.

Наведені приклади засвідчують поступовий рух свідомості культури від "*золотого віку*", який не знає війни, торгівлі, мандрівок, плуга, кораблів, жадібності, руйнівних пристрастей, до "*залізного*". Міфологічне минуле вже майже недосяжне. "*Залізний вік*" проходить під знаком Гермеса (Меркурія),

бога доріг, торговців, мандрівників і злодіїв. Гроші стають *обов'язковим* фактом соціокультурної міфології. Навіть лірика не обходить увагою багатство і бідність. Філософська думка античності стверджує, що *гроші — це один із символів освіченого суспільства*, який включає в себе й інститут работоргівлі. Зловживання чужою свободою, за яке епоха Просвітництва буде жорстко карати своїх персонажів, у стародавніх Греції і Римі сприймається як *природне право*. Водночас уже в античності виявляється здатність грошей виступати в ролі інструментів політичного впливу. Платон у “Законах” розмірковує над цим питанням і не виявляє в грошовій владі нічого поганого. Виникає потреба в системі грошей, що зумовлює винахід монет.

ЕСКІЗ ДРУГИЙ: МЕТАЛЕВІ ГРОШІ ЗМІНЮЮТЬ ЛЮДИНУ, СУСПІЛЬСТВО, СВІТ

Античне суспільство було максимально зацікавленим у зростанні торговельних і кредитних операцій, розвитку грошових відносин. Але власне грошей не було — було золото і срібло. Як же вони стали грошима — “дзвінкою” монетою?

Появу перших *золотих і срібних монет* пов'язують із царем Лідії *Крезом* (приблизно середина VI ст. до н. е.). “Багатий, як Крез” — загальновідомий вислів на багатьох мовах світу. Своє міфічне багатство він здобув завдяки монетам — “*революційній формі грошей*”. Геній правителя Лідії полягав у визнанні, виготовленні та стандартизації маленьких шматочків золота чи срібла певної ваги й розміру. На них штампували емблему — голову лева. Це колосально розширило можливість *комерційного підприємництва*.

Лідійські новачки у грошовій і торговельній сферах не були випадковістю. *Геродот* повідомляє, що лідійці “першими навчилися карбувати і використовувати золоті та срібні монети і були першими роздрібними торговцями”. Це було викликано тим, що столиця Лідії — Сарди — знаходилася на берегах золотоносної річки Пактол, і, що не менш важливо, вона “осідлала” великий шлях із заходу на схід довжиною 2500 км, який пов'язував Егейське море з Євфратом (Грецію з Месопотамією) та віддаленими районами Азії (Персією, Індією).

Торгівля і комерційні заходи органічно розвивалися, а разом з ними виникла необхідність у зважуванні та

вимірах і, що суттєво, у *грошах-монетах* як зручній формі ведення бізнесу. Гроші, у свою чергу, зумовили потребу в карбувальниках, міняйлах і банкірах. Сарди перетворились у велике місто, заселене багатими сім'ями.

Перші монети лідійці виготовляли з *електра* — природного сплаву золота і срібла. Стандартизація скоротила процес торгового обігу і кількість золота й срібла при обміні, дала змогу вести справи швидше та чесніше. Це було вигідним для всіх верств населення. Багатство *Креза* зростало, таким чином, *не завдяки завойовництву*, а завдяки *торгівлі*. В ході своєї реформи Крез

Така вона, перша монета світу.
Малоазійська держава Лідія, Греція.
Перша половина 7 ст. до н. е.
Статер. Електр.

запровадив *біметалеву систему*, яка надалі стала переважати в більшості країн. Срібні монети були потрібні як еквівалент малої вартості, а золото йшло здебільшого на фінансування міжнародної торгівлі. Монети із золота і срібла відразу стали затребуваними по всій Малій Азії, а також набули поширення у Греції. Ця повсюдно прийнята в обіг валюта відіграла вирішальну роль у зростанні добробуту й економіки Середземномор'я — вона сприяла розвитку торгівлі як усередині Лідійського царства, так і торговельним зв'язкам із країнами Сходу, Заходу і Півдня, що, в свою чергу, стимулювало вільний обмін людьми та ідеями.

Водночас виникнення і використання грошей було зумовлене *ринковими процесами*, які стали основою “*грецького дива*”, репрезентованого двома головними компонентами: перший — давньогрецька *демократія*, другий — установка на “*нове як позитив*” (*Д. Везерфорд*). Остання установка характерна для *вільної особистості*, яка могла з'явитися в умовах особистої свободи, що значною мірою сприяло всебічному розвитку соціоекономічного та культурного життя. Централізована (царська) влада в усіх інших цивілізаціях того часу породжувала установку на *підтримку порядку*, тобто на *нове як негатив*.

“Монетарна революція”, ініційована царями Лідії, зменшила роль давньогрецьких *героїчних традицій* і поклатала

початок еволюції полісів як держав, *орієнтованих на торгівлю і ринок*. Боротьба між ринковими полісами Греції і Перською імперією була по суті *сущістю між старою і новою системами накопичення багатства* — між ринковою системою, заснованою на демократичних принципах, і *племінною*, заснованою на тоталітарній владі. Це була боротьба, котра постійно повторювалася в історії, і виявляється у різних формах до сьогодні.

Збагатившись завдяки своїм новим рынкам, греки заявили про себе як *ділова, торгова, грошова нація*. З поширенням монет та іонічного алфавіту на грецьких островах і близькому до них материкі виникла *нова цивілізація*. Її основу становили не лише *Логос* (розумне слово і закон), не лише *Софія* (мудрість), а й гроші. Це й стало наріжним каменем фундаменту сучасної *європейської цивілізації*.

Винайдені монети-гроші уможливили організацію суспільства на вищому і складнішому рівні порівняно з тим, якого можна було досягнути родинними зв'язками, застосуванням сили або клановою спорідненістю. Включення грошей у життя не потребує також адміністративної, поліцейської чи військової систем. Гроші стали “соціальною ланкою”, яка зв'язує людей значно численнішими суспільними відносинами екстенсивним шляхом, ефективнішим ніж будь-який інший відомий засіб.

Заслуга античності полягає ще й у тому, що в результаті міркувань про благо як основну мету і сенс діяльності людини *гроші стали засобом визначення тих цінностей, які виходили за межі речей, товарів*. Поява грошей стимулювала осмислення метафізичних цінностей на абстрактному рівні, трансформували грошові виміри на працю, справедливість, відповідальність, культурні відносини тощо. *Праця* в даному випадку сама по собі стала товаром із *вартістю*, котру можна було визначити у грошах відповідно до її *важливості, рівня майстерності, витраченого на неї часу тощо*.

Як тільки гроші стали стандартною вартістю праці, вони перетворилися у стандартну вартість самого часу, що було зумовлено математичною революцією, здійсненою *Піфагором* та *Евклідом*. Всесвіт, доля, розум, професійність, майстерність — усе підлягало числовим вимірам і мало свою цифру-символ. Очевидно, саме звідси бере початок екстраполяція *кількісних* грошових вимірів на якість життя,

ЛІТОПИС БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ

Античні монети Північного причорномор'я

Монета-стріла. 6 ст.
до н. е., бронза.

Фігурки дельфінів, які в Ольвії виконували функції грошей.
Ольвія, 5 ст. до н. е., бронза.

зроблена *Арістотелем* для відокремлення морального й аморального — *економіки* (домогосподарства) і *хре-матистики* (добування, заробляння грошей несправедливим шляхом).

Швидке поширення грошей як визначального фактора вартості зробило їх загальною мірою цінності *всього* — і матеріального, і духовного. Така роль грошей знімала турботу й піклування про вищі смисли буття, спрощувала життя до певної схеми.

І ще один надзвичайно важливий момент: *гроші закріпили існуючу соціальну і майнову нерівність*.

Грошові відносини в Римі порівняно з Грецією мали якісно інше значення. Замкнутий цикл торгового обігу поліса, оптові продажі і купівля багато в чому були властиві й Риму, але змінюється правова основа товарно-грошового регулювання. Кожен найдрібніший елемент суспільного та особистого життя розраховувався у грошовому вимірі. Водночас Рим, який до тонкощів розробив систему прав і обов'язків, законодавчо конкретизувавши вартість кожного вчинку, речі, людини, був занурений у розкіш і чуттєвість. Імператор і філософ *Марк Аврелій* розвінчував гроші й багатство

як земну пристрасть. Але “турбота про душу” *Аврелія* не була почута — обурений народ виніс грізний вердикт: “Він хоче забрати у нас розваги і примусити нас філософствувати”.

“Важко сатир не писати”, — визнав *Ювенал*, спостерігаючи за тим, як час і гроші змінюють мораль, як на руїнах великих імперій торжествують міняйли, як пихаті плебеї переважають у багатстві славних патриціїв. *Рим від правил, законів і права* переходить у сферу ілюзій, що відкриває дорогу християнству.

Нова епоха успадкувала від Риму *повагу до грошей*. “Вічне місто”, яке імпортувало прибуток і данину, виявило, що гроші — це не просто багатство і данина, чого прагнули всі стародавні цивілізації. Виявилося, що гроші можна використовувати для підприємництва, спекуляції, купівлі та продажу землі, утримувати на них армію і нових патриціїв.

Для теоретичної думки середньовіччя гроші не становили авторитету. Однак вони вперто пробивали собі дорогу в цей історичний період. Їх функціонування, зростання ваги у вирішенні всіх можливих і неможливих з точки зору теологічних установок того часу проблем пов'язані з діяльністю перших банківських закладів. Як це не дивно, але вони почали виникати не з торгових общин, а з релігійного *ордену рицарів-тамплієрів*. Заснований хрестоносцями в Єрусалимі приблизно в 1118 році військовий *орден рицарів храму Соломона* присвятив себе *службі церкві*, зокрема — звільненню Святої землі від сарацинів (мусульман). Пізніше тамплієри стали, як стверджує *Д. Везерфорд*, *бізнесменами*, котрі керували найбільшою в світі міжнародною банківською корпорацією впродовж двох століть. За цей час вони заклали підвалини сучасної банківської справи, хоча заплатили за це занадто високу ціну — життя. Орден був розгромлений, а лідери спалені. Самовіддане служіння Богу, аскетизм, цнотливість, готовність і бажання загинути за святу справу, духовність, утаємниченість створили їх романтичний образ, який став

моделлю лицарів в опері *Р. Вагнера “Парсифаль”*. Тамплієри фігурують і в багатьох фільмах, книгах, блокбастерах тощо. Зокрема, в бестселері *Д. Брауна “Код да Вінчі”*.

Перемога короля *Філіппа* над лицарями-тамплієрами свідчила про посилення влади національного уряду (держави), який не міг терпіти фінансових суперників. Це було знаковою подією, оскільки вперше після падіння Римської імперії світська влада утвердила свій авторитет і владу в управлінні фінансовими інститутами і зламала комерційну владу церкви. Водночас це стало свідченням *реабілітації грошей*, виходу з-під контролю релігійної моралі і гріховних оцінок фінансової діяльності, яку здійснювала церква. Боротьба за багатства і гроші тамплієрів показала, що є в житті справжньою цінністю і дійсною силою.

Гривні Київської Русі.

Епоха Відродження насамперед асоціюється з гуманізмом, мистецтвом, наукою. Та водночас тоді відбулося становлення нового виміру грошей — *банківського*. Ренесансні відкриття людини поклали початок всезагальному сумніву в життєвості абстрактно-містичних істин. Ідеальною формою індивідуального існування стає *егоїзм* — прагматичне і безкомпромісне освоєння реальності.

Постулюється принцип активної самореалізації, на підставі чого формується інститут приватної власності — значущіший, ніж навіть життя людини. *Природа грошей і комплекс понять, пов'язаних із ними, набувають священного характеру*. Гроші стають буттєвою парадигмою — універсальною, моральною і практичною. Вони — атрибут життя. Утверджується “дух підприємництва”, а з ним і нова реальність — капіталізм.

Міняйли.
Масейс.
Колекція
Лувру.

Скульптура середньовічного міняйли.

АННОТАЦИИ

Алексей Бережной. *Риски использования услуг банков для легализации доходов, полученных преступным путем, или финансирования терроризма в системе банковских рисков.*

Исследуя категорию “банковский риск”, автор всесторонне анализирует злободневную проблему — использование банков с целью легализации (отмывания) криминальных доходов или финансирования терроризма как одну из новых составных системы банковских рисков.

Александр Барановский. *Антикризисные мероприятия правительств и центральных банков зарубежных стран.*

Анализируются наиболее распространенные в мировой практике антикризисные мероприятия, исследуются подходы к преодолению финансово-экономического кризиса во многих странах мира с точки зрения возможного использования передового опыта в Украине.

Дмитрий Полозенко. *Об основных факторах преодоления финансово-кредитного кризиса в Украине.*

Анализируя многолетние корни причин, которые привели Украинское государство к глубокому финансово-экономическому, социальному и политическому кризису, автор рассматривает и предлагает пути преодоления этого весьма сложного негативного явления.

Жанна Довгань. *Финансовая устойчивость банковских учреждений в период экономического кризиса.*

Проанализированы основные причины банковского кризиса и его влияние на финансовую устойчивость отечественных банков, предложены пути выхода из банковского кризиса и способы усиления финансовой устойчивости банков Украины.

Основные показатели деятельности банков Украины на 1 марта 2009 года.

Информация о банках Украины с временной администрацией.

Перечень, адреса и телефоны временных администраций, назначенных Национальным банком Украины в отдельных банках по состоянию на 25 марта 2009 года.

Наталья Заславская. *Особенности формирования ресурсов банковского сектора региона и их размещения в реальную экономику.*

Рассмотрена проблема ресурсного обеспечения банков в контексте их роли в развитии региональной экономики. Проанализирован ресурсный потенциал банковского сектора Закарпатской области, оценена эффективность его использования.

Елена Чуб. *Влияние иностранного капитала на эффективность банковской системы Украины.*

Предложена методика определения эффективности банковской деятельности в периоды несущественного и существенного присутствия иностранного капитала. Используя теоретический материал и практические расчеты, автор доказывает, что деятельность банковской системы в период несущественного присутствия иностранного капитала была более эффективной.

Изменения и дополнения к Государственному реестру банков, внесенные в феврале 2009 г.

Банки, включенные в Государственный реестр банков в феврале 2009 г.

Ирина Ковалишин. *Состояние и тенденции развития национального рынка ипотечного кредитования.*

Исследуются особенности ипотечного рынка в нашей стране как одного из самых динамично развивающихся, даются прогнозы и рекомендации по его развитию.

Официальный курс гривни к иностранным валютам, устанавливаемый Национальным банком Украины один раз в месяц (за февраль 2009 года).

Официальный курс гривни к иностранным валютам, устанавливаемый Национальным банком Украины ежедневно (за февраль 2009 года).

Рынок государственных ценных бумаг Украины в феврале 2009 года.

Основные монетарные параметры денежно-кредитного рынка Украины в феврале 2009 года.

Объемы кредитов, предоставленных Национальным банком для поддержания ликвидности банков Украины, средневзвешенная процентная ставка по кредитам, предоставленным Национальным банком для поддержания ликвидности банков Украины, процентные ставки банков по кредитам и депозитам в национальной валюте, динамика роста денежной массы по состоянию на 01.03.2009 г.

Виктор Козюк. *Проблема процикличности в сфере глобальных финансовых и монетарных процессов.*

Анализируется связь между процикличностью финансовой системы и поведением глобальных валютных резервов. Утверждается, что такая связь является самоподдерживающейся. Важный элемент такой связи — асимметричная реакция резервов на изменения в глобальных макрофинансовых процессах, что порождает проблему перегрева рынков, финансовую нестабильность и создает предпосылки для дестабилизации макроэкономической системы.

Лариса Козанкевич. *Швейцарские эксперты делятся опытом с харьковскими студентами.*

Репортаж о торжественном открытии в Харьковском институте банковского дела Университета банковского дела НБУ совместного проекта “Международный опыт и обучение специалистов для банковской сферы Украины”, который будет реализован в течение 2009–2010 годов при поддержке Швейцарского корпуса экспертов и фонда “Швейцарский кредит”.

Владимир Харченко. *Итоги деятельности банков Украины на рынке платежных карт в 2008 году.*

Анализируется развитие рынка платежных карт в Украине в течение 2008 года по таким показателям, как эмиссия, инфраструктура приёма, использование карт.

Владимир Ильин. *Эволюция денег: от средства обмена — к всеобщей мере ценностей.*

Исследуется история денег от первичного обмена предметами до возникновения металлических монет в сочетании с философским осмыслением их значения в развитии человечества.

ANNOTATIONS

Oleksii Berezhnoi. *Risks to the use of bank services for money laundering and terrorism financing in the system of bank risks.*

By studying the category of 'bank risks', the author considers the burning issue — the use of banks for laundering of the gains obtained in a criminal way and terrorism financing as one of the new components of bank risks.

Oleksandr Baranovskyi. *The anti-crisis measures taken by the governments and central banks of foreign countries.*

Discussed are the most common anti-crisis measures and the approaches to overcoming the financial and economic crisis in many countries from the view of their possible application to Ukraine.

Dmytro Polozenko. *Ways of overcoming the financial and economic crisis.*

Discussed are the causes of the deep financial, economic, social and political crisis in Ukraine; proposed are the ways of overcoming this rather complex phenomenon.

Zhanna Dovhan. *Financial soundness of banking institutions during the crisis.*

Discussed are the major causes of the banking crisis and its impact on the financial soundness of domestic banks. Proposed are the ways of coming out of the crisis and methods for enhancing the financial soundness of Ukrainian banks.

Main indicators of activities of Ukrainian banks as of 1 March 2009.

Information about banks with interim administrations.

The list containing addresses and telephone numbers of interim administrations appointed by the National Bank of Ukraine in separate banks as of 25 March 2009.

Natalia Zaslavska. *Peculiarities of the formation of region's bank resources and their placement into the real economy.*

Considered is the supply of banks with resources in the context of their role in the development of the regional economy. Discussed is the resource potential of Zakarpattia region and the efficiency of its use.

Olena Chub. *An impact of the foreign capital on Ukraine's banking system efficiency.*

In the article given are methods for the determination of the efficiency of the banking system during considerable and inconsiderable inflows of the foreign capital. Using theoretical materials and practical calculations the author shows that banking system activity was the most effective during insignificant inflows of the foreign capital.

Amendments to the State Register of Banks made in February 2009.

Banks included in the State Register of Banks in February 2009.

Iryna Kovalyshyn. *The state and trends for development of the national mortgage market.*

Discussed are peculiarities of Ukraine's mortgage market as one of the most dynamically developing markets. Given are prognoses and recommendations on its development.

Official exchange rate of hryvnia against foreign currencies established monthly by the National Bank of Ukraine (in February 2009).

Official exchange rate of hryvnia against foreign currencies established daily by the National Bank of Ukraine (in February 2009).

Major monetary parameters of the monetary market of Ukraine in February 2009.

Volumes of NBU loans for support of banks' liquidity, average weighted interest rates on NBU loans for support of banks' liquidity, interest rates of banks on national currency loans and deposits, dynamics of money supply growth as of 1 March 2009.

Viktor Koziuk. *The problem of cyclicity in the sphere of financial and monetary processes.*

Discussed is the connection between the financial system cyclicity and the behavior of the global foreign exchange reserves. It is asserted that the connection is self-sustaining. An important element of the connection is the asymmetric reserve response to the changes in the global macrofinancial processes, which causes the problem of markets overheating, financial instability and creates the prerequisites for macroeconomic system destabilization.

Larysa Kozankevych. *Swiss expects share their experience with Kharkiv students.*

A report on the joint project 'International experience and training of experts for the banking system of Ukraine' launched in the Kharkiv Banking Institute of the NBU Banking University to be carried out in 2009 — 2010 under the aegis of the Swiss Contact Seniors Experts Corps and Credit Swiss Foundation.

Volodymyr Kharchenko. *Results of banks' activities on payment cards market of Ukraine in 2008.*

Discussed is the development of payment cards market in Ukraine during 2008 with regard to issue, acceptance infrastructure, and use of payment cards.

Volodymyr Ilin. *Money evolution: from a medium of exchange to a measure of universal values.*

Discussed is money history from a primary exchange of articles to beginnings of metallic coins along with philosophical understanding of their role in mankind development.